

ΚΑΝΑΚΗΣ Ι. ΓΕΡΩΝΥΜΑΚΗΣ

Κοιτότης Ασφέρδου Σφακίων

ΧΑΝΙΑ 1996

Κανάκης Ι. Γερωνυμάκης

Κοιτότης Ασφένδου Σφακίων

XANIA 1996

Επιμέλεια της ύλης:
Κ. Χρυσουλάκη - Πάτερου
Συγγραφέας, Λογοτέχνης, Λαογράφος

Το βιβλίο μου αυτό
αφιερώνω με ευλάβεια
στους χωριατούς μας που θυσιάστηκαν
κατά καιρούς
για να απολαμβάνουμε εμείς
την πολύτιμη ελευθερία.

Έργα του ιδίου συγγραφέα:

- 1) ΝΕΟΣ ΜΑΝΤΙΝΑΔΟΛΟΓΟΣ 1969
- 2) ΣΦΑΚΙΑΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ 1992
- 3) ΤΑ ΝΑΚΛΙΑ ΤΣΗ ΚΡΗΤΗΣ 1993
- 4) ΠΕΡΙΠΛΟΚΑΔΙΑ 1995 (Α' έπαινος Ακ. Αθηνών)

Υπό έκδοση:

- 1) ΠΑΡΟΙΜΙΑΚΕΣ ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ ΤΣΗ ΚΡΗΤΗΣ (Β' έπαινος Ακ. Αθηνών),
στα χειρόγραφα)
- 2) Η ΚΡΗΤΗ ΣΤΟ ΠΡΟΣΦΑΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ
- 3) ΠΑΡΑΒΟΛΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Λίγα λόγια για τους Αναγνώστες

Ένα βιβλίο που αφορά ως γνωστό οποιονδήποτε τόπο δεν γράφεται τόσο εύκολα, όταν μάλιστα περιλαμβάνει γεωγραφικά, ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία.

Όμως αυτό θα ήταν πολύ χρήσιμο, για να γνωρίζει καθένας περισσότερο τον τόπο του και ασφαλώς να επαυξήσει ακόμη πιο πολύ το ενδιαφέρον και την αγάπη του για τη στενότερη του πατρίδα.

Ο Κανάκης Γερωνυμάκης ετόλμησε να το πράξει αυτό για το χωριό μας, που του αξίζει να γίνει ευρύτερα γνωστό, γιατί έχει μια ιστορία προαιώνια, αλλά και γιατί απ' αυτή τη γη, γεννήθηκαν ηρωικές μορφές που θα παραμείνουν παντοτεινά σύμβολα ανδρείας και φιλοπατρίας πρότυπα για τις επερχόμενες γενιές, εις τους αιώνες.

Με αλογάριστο κόπο για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, κατέγραψε όσα η δυνατή του μνήμη διεψύλαξε από την παράδοση όπως τ' άκουε από παιδί, αλλά και συγχρόνως κατέφυγε σε ιστορικές και άλλες πηγές σαν γραμματέας της Κοινότητας επί 30 συνεχή έτη και με τεκμηριωμένα στοιχεία, παρουσίασε αυτά που αναφέρονται σ' αυτό το βιβλίο για να διαφυλαχτούν έτσι τα ιερά και όσια του τόπου μας, που τόσο πολύ άλλωστε το αξίζουν.

Η εργασία του είν' αξιόπαινη ακόμη περισσότερο γιατί οι γραμματικές του γνώσεις υπήρξαν τόσο περιορισμένες.

Τις ελλείψεις που αναμφίβολα υπάρχουν, νομίζω πως τις αναπληρώνει με το χάρισμα της καρδιάς του, που τόσο απλόχερα την έχει δώσει, για να προσφέρει αυτή την εργασία στον τόπο μας.

Τον αξίζουν πολλές ευχαριστίες από μέρους μας, αλλά και τα θερμά συγχαρητήριά μας με την ευχή να διακατέχεται πάντοτε με τα ίδια αισθήματα αγάπης για τον τόπο μας, γιατί στα σημερινά δύσκολα χρόνια της ξενομανίας και της αλλοτρίωσης, με τέτοιου είδους όπλα μόνο, μπορούμε να παλέψουμε και να διατηρήσουμε ότι ιερό και όσιο μας άφησαν σαν ιερή παρακαταθήκη, οι γενεές των προγόνων μας.

Κ. Χρυσουλάκη - Πάτερου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πάντα ενόμιζα ότι είχα την ικανότητα να ζυγίζω σωστά ό,τι έπεφτε στην αντίληψή μου, γραφτό ή προφορικό και ότι έβλεπα ότι το αξίζει, το φύλαγα, χωρίς να έχω στόχο τότε να γράψω βιβλία, είχα δε και καλό μνημονικό και με βοήθησε και αυτό γιατί πολλά πράγματα από αυτά που έζησα στην πολυτάραχη εποχή μας έχουνε ιστορική και λαογραφική αξία. Όταν, σαν γραμματέας κοινότητας για 30 χρόνια απέκτησα εμπειρία και αυτοπεποίθηση (αν και οι γραμματικές μου γνώσεις φτάνουν μόνο στο δημοτικό του χωριού μου) έγραψα τη «ΣΦΑΚΙΑΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ» και «ΤΑ ΝΑΚΛΙΑ ΤΣΗ ΚΡΗΤΗΣ».

Όταν έκανα τη σκέψη ότι μπορώ να προσφέρω μια υπηρεσία ακόμα στην κοινότητά μου (την υπηρετήσα και σαν γραμματέας 30 χρόνους) γράφοντας ένα βιβλίο γι' αυτήν, δεν εσκέφτηκα ούτε τον κόπο, ούτε τα έξοδα. Και βιβλία αγόρασα, και σε βιβλιοθήκες edιάβασα σπάνια βιβλία, και την βοήθεια ζήτησα, από όσους πίστευα ότι μπορούν και θέλουνε να βοηθήσουνε μια τέτοια προσπάθεια. Σκέφτομαι όμως την ευθύνη .

Εφρόντισα να υπάρχουν ντοκουμέντα και εκτός από όσα γράφω με δική μου αντίληψη, γράφω τις πηγές προέλευσης.

Τον κόπο έβαλα εγώ για να γίνει αυτό το βιβλίο. Τα τυπογραφικά έξοδα βαρύνουν την κοινότητα Ασφένδου. Εβοηθήθηκα από την άξια μας συγχωριανή κ. Κατίνα Χρυσουλάκη-Πάτερου την αξιόλογη αυτή συγγραφέα και λογοτέχνη όπου και την ευχαριστώ πολύ.

Ευχαριστώ ακόμα και το Πολεμικό Μουσείο Χανίων που είχε την καλοσύνη να μου διαθέσει φωτογραφίες.

Χαιρετώ - Ευχαριστώ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ - ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ - ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Η Κοινότητα Ασφένδου είναι στο νότιο κεντρικό μέρος της επαρχίας Σφακίων. Προς Β' συνορεύει με τις κοινότητες Ασκούφου και Ίμριου προς Δ' με την κοινότητα Ίμριου, προς Α' με την κοινότητα Πατσιανού και προς Ν' βρέχεται από το Λιβυκό πέλαγος. Έκταση έχει περίπου 25.000 στρέμματα όπου περίπου 3.000 στρέμματα καλύπτονται από καλλιέργειες (κυρίως ελαιοκομία) αλλά και από οικιστικούς χώρους.

Διοικητικά

Διοικητικά, ολόκληρη η επαρχία Σφακίων, μαζί με τις επαρχίες Αγ. Βασιλείου και Αποκόρωνα αποτελέσανε το νομό Σφακίων το 1867 με τον «Όργανικό Νόμο», με πρωτεύουσα τον Βάμο. Με το Β.Δ. της 1-4-1913 (ΦΕΚ 120/13) καταργήθηκε ο Νομός Σφακίων και η επαρχία Σφακίων έμεινε στον Ν. Ρεθύμνης. Με το Ν.Δ. 13/8/25 ΦΕΚ Α261/1925) η επαρχία Σφακίων αποσπάσθηκε από το Ν. Ρεθύμνης και προσαρτήθηκε στο Ν. Χανίων.

Επί Ενετών η κοινότητα Ασφένδου υπαγόταν στην Βαρωνία Σφακιά που έφτανε από Χ. Σφακίων μέχρι Πατσιανό σε πρώτη φάση. Αργότερα, η βαρωνία Ανάπολης (από Ανάπολη μέχρι Κουστογέρακο) και η βαρωνία Αγίου Νικητία (Καροδιάσος μέχρι Ροδάκινο) ενωθήκανε με αυτή του Σφακιά (όχι Σφακίων) με την ονομασία βαρωνία του Σφακιά, από τότε όμως έμεινε έξω το Κουστογέρακο και το Ροδάκινο.

Το 1886, από πιστοποιητικό του Χατζή-Σταυρούλια Γερωνυμάκη βλέπουμε ότι ο Βουβάς ανήκε στο Δήμο Ίμριου. Το 1893 από ό,τι φαίνεται από το 2081/1893 συμβόλαιο της Ζαμπιάς Μαρινάκη-Βιτάκη ανήκε πάλι στο Δήμο Ίμριου ο Βουβάς. Το 1916 από το υπ' αριθ. 402/29-7-16 έγγραφο της Ν. Ρεθύμνου που εγκρίνει τη μετάβαση του Εμμ. Χιωτάκη στο εξωτερικό, βλέπουμε ότι το Ασφένδου υπάγεται στο Δ. Καλλικράτη. Από τον Μανώλη Σπ. Χιωτάκη, που πέθανε στα μέσα της 10ετίας του 70, άκουσα ότι κάποτε ανήκαν τα χωριά της κοινότητας Ασφένδου στον ανατολικό Δήμο και όταν ήταν Δήμαρχος ο Στ. Πολέντας «Σισανές», όπου ασκούσε και δικαστική εξουσία αυτός εκατέβαινε και εδίκαζε στο κελί της Αγ. Ζώνης.

Ήτανε, λοιπόν, για κάποιο διάστημα η επαρχία χωρισμένη σε ανατολικό Δήμο και δυτικό Δήμο.

Το 1907 τα χωριά της Κοινότητας Ασφένδου ανήκανε στον δήμο Καλλικράτη. Απόδειξη είναι μια δικαστική απόφαση που ακολουθεί που, στη συνέχεια του βιβλίου μας έχομε φωτοτυπία της.

Το 1925 που η επαρχία Σφακίων αποσπάστηκε από το νομό Ρεθύμνης και προσαρτήθηκε στο Ν. Χανίων τα χωριά της κοινότητας Ασφένδου, μαζί με τον Βρασκά και την Ίμπρο, αποτέλεσαν την Κοινότητα Ασφένδου. Το 1926, όμως, η Ίμπρος με τον Βρασκά αποσπαστήκανε και κάμανε την Κοινότητα Ίμπρου.

*«Εν ονόματι του Υπάτου Αρμοστού
Το
Δημαρχείον Καλλικράτους Σφακίων
Συγκείμενον κ.τ.λ.
Συνεδρίασαν κ.τ.λ.*

Ιδόν και τας σχετικές διατάξεις του περί αγροφυλακής Ν. υποχρεεί τους εναγομένους Ρούσο Φρυσούλην, Γεώργιον Ρ. Φρυσούλην, όπως πληρώσωσι προς τον ενάγοντα Παναγιούλην Σποντή κάτοικο Κολοकाσιών δραχ. 3,20 και ο Εμμ. Δαμουλάκης δραχ. 1,30 δια της εν τω ιστορικώ της δε αναφερομένην αιτίαν εισπρακτέας και δια μηνιαίας αυτών προσωπικής κρατήσεως εκτελέσθη και απεφασίσθη εν Καλλικράτει τη 2α Σεμβρίου 1907

*Ο Δήμαρχος
Τ.Σ.Υ. Εμμ. Α. Μανουσέλης*

*Ο Γραμματέας
... Μανουσέλης*

Κηρύσσομεν εκτελεστέαν την απόφασιν ταύτην και παραγγέλλομεν προς τους Εισαγγελείς, προς τους Κλητήρας, προς τους Αξιωματικούς της Χωροφυλακής, προς πάντα δημόσιον υπάλληλον να ενεργήση έκαστος συμφώνως προς τα καθήκοντά του, πάντα τα προς εκτέλεσιν.

*Εν Καλλικράτει αυθημερόν
Ο Δήμαρχος
Τ.Σ.Υ. Εμμ. Α. Μανουσέλης*

*Ότι ακριβές αντίγραφον
Εν Καλλικράτει τη 2 Αυγουστού 1907
Ο Γραμματέας
... Μανουσέλης*

Παρατηρήσεις:

- 1) Το αρχικό του βαφτιστικού του γραμματέα δεν διαβάζεται
- 2) Προφανώς από λάθος, η ημερομηνία στο ακριβές αντίγραφο είναι προγενέστερη από αυτή της απόφασης.

Impugnatio Regum, Equit
Equitiorum reg.

Edictum un.

Ita in

Clas de el... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...

... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...

... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...

... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...
... de la... de la... de la... de la...

Τα διοικητικά όρια της Κοινότητας

Τα διοικητικά όρια της κοινότητας Ασφένδου καθορίστηκαν το 1956. Την 22η Απριλίου έγινε η πρώτη έκθεση με πρόεδρο της Επιτροπής τον Ιωάννη Διαλυτά, Ειρηνοδίκη Χ. Σφακίων και μέλη αυτής από πλευράς Ασφένδου τον Πρόεδρο της Κοινότητας Ευαγγ. Μαρινάκη και τον Κ. Σ. Δαμουλή Μπολιώτη και από πλευράς της Κοινότητας Ασκύφου Ιωσήφ Τρουλάκη, Πρόεδρο κοινότητας και Στ. Καπριδάκη Κ. Σύμβουλο.

Υστερα από διαλογική συζήτηση αποφασίστηκε ότι τα όρια των κοινοτήτων Ασφένδου και Ασκύφου είναι η νοητή γραμμή από **Φαρδύκωλο, Τσούρδο Κούμο μέχρι Μακρέ Ασφένταμο.**

Η δεύτερη έκθεση αφορά τα όρια με την Κοινότητα Ίμπρου και από πλευράς Ασφένδου είναι τα ίδια μέλη, όπως παραπάνω, από πλευράς Ίμπρου ο Πρόεδρος Εμμ. Κασιανέβας και ο Κ. Σ. Μάρκος Ζερβός και βέβαια Πρόεδρος της επιτροπής και πάλι όπως παραπάνω ο Ειρηνοδίκης Χ. Σφακίων. Τα όρια με την Κοινότητα Ίμπρου είναι τα εξής: **Από του Χριστού το Λαγκό, Βουβιανόλαγκο, Τρυπών τον Λαγκό Κορφή Κροποκεφαλιού, Αμπελος, Πετραδοκέφαλο, Κορφή Βρεμένου Αυλόχα, Τέντας Σελί, Φαρδύκωλο.** Η έκθεση για τα όρια με την Ίμπρο έγινε την 24/9/1956.

Τρίτη έκθεση ήτανε για τα όρια με την κοινότητα Πατσιανού. Από πλευράς Ασφένδου ήτανε και πάλι τα ίδια άτομα και πρόεδρος της επιτροπής πάντα ο Ειρηνοδίκης. Από πλευράς Πατσιανού ήτανε ο πρόεδρος της κοινότητας Μιχ. Μανουσέλης και ο Ιωσήφ Παπαδάκης Κ. Σ. Υστερα από διαλογική συζήτηση καθόρισαν τα όρια της Κοινότητας Πατσιανού με Ασφένδου ως εξής: **Από Φράγκισας το Σπήλιο, Αμυγδαλέ, Ασβεστοκάμνο, ανατολική άκρη Λουσόγρεμνου, Αγκαλωνιδές, Κεφάλια, Μεγάλη Πέτρα στον Απάνω Λάκκο του Περιουνακιού, Κορφή Περιουνακιού, Κακό Κεφάλι, Τυροκλάστη Σκάλα, Τυροκλάστη Κορφή Ξεροκαμπιού, Κάτω Πόρος Μακρύλακκου, Βορεινάδα Γαϊδαρέ, Γαϊδαρέ Σελί, Κυπαρίσσια, Κορφή Γρε Κίμπη, Αβοραντολάκκουδο, Κουρτουρέ, Μακρέ Ασφεντάμους.**

Η έκθεση με Πατσιανό έγινε την 19/8/1956.

Τοπωνύμια της κοινότητας Ασφένδου

1. Βρασκιανή γαλιά, 2. Κρέμασμα, 3. Του Χριστού ο Λαγκός, 4. Κατρίκης, 5. Σκαλεθέρια, 6. Βουβιανόλαγκο, 7. Αρμί του Μοσκοναριού, 8. Μοσκονάρι, 9. Λουριά, 10. Κουλούρες, 11. Σταλαϊτός, 12. Της Στράτας το Λουρί, 13. Της Λιάπαινας το Σόχωρο (Ήτανε η Λιάπαινα η μητέρα του ιστορικού Λιαποσήφη), 14. Σεράφης, 15. Του Μήτρο η Λούρα, 16. Μεσοσφήνη.

17. Του Λομού το Λακκούδι, 18. Οι Πλακούρες 19. Του Κώστα το Σόχωρο (Ήτανε του Κώστα Βολουδάκη, αρχηγού του Αποκόρφωνα, που εδώ είχε τον Βουβά χειμερινό χωριό, πριν εγκατασταθεί στον Βαφέ), 20. Περβολέ 21. Βρουσάλι, 22. Σηλέ, 23. Σκωτεινή, 24. Λειβάδια, 25. Ι. Ν. Αναλήψεως του Χριστού, 26. Του Χριστού τ' Αρμί, 27. Πίσω λειβάδια, 28. Του Ντουρμά το Σόχωρο, 29. Του Μπήρη το Σόχωρο, 30. Κεφαλάκια 31. Του Πολογιάννη ο Αυλήμονας, 32. Βρουλόλακκας, 33. Καθαρόφτης, 34. Ξηρουχιανή, 35. Σοχώρες, 36. Λειβαδάκι, 37. Χαλασές, 38. Φαρδαλάτσος, 39. Αρκαλές, 40. Του Δαρμανού τα καταλύματα (Εδώ ήτανε η θέση του χωριού πριν από τους Σαρακηνούς. Διακρίνονται ακόμα τα ερείπια), 41. Του Βελή το Σοχωράκι, 42. Σκάλες, 43. Αυλήμονας, 44. Αχτένιστος, 46. Του Κουρκουλού η Σοχώρα, 46α. Της Μεσκίνισσας το Σηλιάρι (εδώ έμενε μια «μεσκίνισσα» = λειπή) Σιοπάτι, 47. Κάτω Ποταμίδα, 48. Θρυμποκέφαλο, 49. Κουμπάς, 49α Γεώτρηση, 50. Τουκαλιά, 51. Ποταμίδα, 52. Φαβέ, 53. Κορμάτα, 54. Πάπουρο, 55. Του Βελή το Σόχωρο, 56. Κοντολιός, 57. Νεραγδόσηλιος, 58. Λεπέρινο, 59. Το Δώμα της Σηλές, 60. Κάμπιος της σηλές, 61. Βίγλα, 62. Του Χριστού ο Σηήλιος, 63. Κούτελος, 64. Του Κούτελου η Μοτσούνα, 65. Πάτελα, 66. Βορόσκια, 67. Ο Σηήλιος του Αναράφη (Εδώ ήτανε κρυφύγετο πειρατών και επαναστατών. Την ονομασία λένε ότι οφείλει σε ένα πειρατή που πέθανε εδώ με αυτό το όνομα), 68. Χάλαρο, 69. Φωκώσηλιος (εδώ γεννούνε οι φώκιες), 70. Μοσέρη των Αλικιδιών, 71. Τηγάνα, 72. Ρουσολιμιονάρι, 73. Καλογερές, 74. Φοκίες, 75. Πλατέ Πόρος, 76. Του Μπίκο το Σηλιάρι, 77. Χωσίδς Σηήλιος, 78. Μεσοδόκι, 79. Της Παιαδιάς το Ρούμα. (Στη θέση αυτή εκκότωσε ο Λιάπης 3 Τούρκους το 1878 και τον Σεπτέμβριο του 1944 εκκότωσαν δυο Γερμανούς), 80. Ψαράς, 81. Του Ψαρά το Κεφάλι, 82. Ασπροχώματα, 83. Φραχτά, 84. Τουρκόλακκας, 85. Μνημιάτσια, 86. Μακρέ Σκιές, 87. Κάτω Αηδές, 88. Πλάτες, 89. Βερβελίδια, 90. Άσπες, 91. Του Αηρή ο Σηήλιος, 92. Του Καστρακιού, 93. Πετεινάρης, 94. Βρουσί, 95. Φαραγκούλια, 96. Μελτής, 97. Μεγάλη παραβολή, 98. Του Σιγανού η Ρίζα, 99. Καμπίνα, 100. Πατεριανές, 101. Τα Κοινοτικά σφαγεία, 102. Χαλασές, 103. Σκάφη των Αργουλιδών, 104. Παρόκαπνα, 105. Ραχολίδι, 106. Του Λομού το Λακκούδι, 107. Μανώλιος, 108. Γαϊδαρόσηλιος, 108α. οι Τραολές, 109. Αλώνια, 110. Κεφάλι, 111. Αλετριγουδιό, 112. Ποντοσκιά, 113. Σκοτεινή, 114. Ασπυβιδωπό, 115. Καθαράδι, 116. Παλιός Κάβαλος, 117. Πρινοσέλι, 118. Τ' Αγιωργιού η Σκάλα, 119. Μαύρο Σηλιάρι, 120. Ρούσια Σηήλια, 121. Κόκκινο γκρεμό, 122. Κουρεύτρες, 122α. Αμύγδαλος, 123. Μαγλυνό Σηλιάρι, 124. Πεντοβόλακας, 125. Τοιποιρίδα, 126. Μελισσόκηπος, 127. Αμμουτσόσηλιος (σηήλιος εδημιουργήθηκε, γιατί από εδώ έβγαζε το χωριό ορυστική άμμο για τα χτίρια του), 128. Παχουνταριό, 129. Χωματόλακκας (Από δω παίρνανε χώμα και σκεπάζανε τα σπίτια τη λεγόμενη «λεπίδα»), 130. Καβαλανίτσα, 131. Ι. Ν. Αγίου Ιωάννη, 132. Το Αρμί τ' Αγιαννιού, 133. Του

Ορφανού οι Κούμοι, 134. Άσπρος Λάκκος, 135. Των Τρυπών ο Λαγκός, 136. Μεσάρμι, 137. Τα Τσουσιά του Κουτσούλου, 138. Η Πλάτη του Κουτσούλου, 139. Του Ποντικιού το Τσουσί, 140. Του Κουιρούλη τ' Αλώνι, 141. Τ' Αγιώργιου η Πατέ 142. Του Λιτρή η Τρύπα, 143. Αχνότροπα (τον χειμώνα αχνίζει αυτή η τρύπα), 144. Αγκαραθόλακκας, 145. Βασιλοχώραφα, 146. Του Θελοντή το Μνήμα, (εδώ το 1866 σκοτώθηκε στη μάχη ένας θελοντής), 147. Δαμάκοι, 148. Τσουσιά, 149. Τ' Αγιαντιού ο Λάκκος, 150. Μαυροχάρακα, 151. Φράμα, 152. Τσουνός (εδώ οι Γερμανοί, στη μάχη της Κρήτης είχανε παρατηρητήριο), 153. Αρχοντικός Λάκκος, 154. Του Κουλίτζα το σπίτι, 155. Του Κουλίτζα τα Λακκούδια, 156. Των Μαυροχαράκων το Λακκούδι, 157. Στρογγυλό Λακκούδι, 158. Κουτσαχλαδιάρης, 159. Του Κουβαρέ η Κόρδα, 160. Του Λιά οι Πεζούλες, 161. Του Κουβαρέ τα Λακκούδια, 162. Του Κουβαρέ η Σκάλα, 163. Αγκάλη, 164. Μπατινέλα, 165. Αναβρυτή, 166. Αμυγδαλοκέφαλο, 167. Της Παρασιάς ο Λάκκος, 168. Ντάμπια, 169. Αρπελος, 170. Του Γαβιώτη ο Λάκκος, 171. Χαλικιάρης, 172. Αντιλάρες, 173. Ανερόσηλιος, 174. Κυλιστήδια, 175. Βαθέ Αυλήμωνας, 176. Κεφάλια, 177. Σιόπατα Κεφάλιας, 178. Του Παλογιάννη ο Αυλήμωνας, 179. Τα Κούτελα της Κεφάλιας, 180. Του Γαβιώτη ο Γύρος, 181. Πλατέ Αυλήμωνας, 182. Η Κόρδα, 183. Τρισούλι, 184. Πλευρά της Κεφάλιας, 185. Αλεξομανώλης 186. Πατσιανός Λάκκος, 187. Του Ανερόμυλου η Παπούρα, 188. Πλευρά του Ακονέ, 189. Τ' Ακονέ το Λακκούδι, 190. Καθάριο Πλάι, 191. Ακονές (εδώ οι Γερμανοί είχανε φρούριο και ένα μεγάλο ασύρματο. Εδώ τους χτύπησε με αεροπλάνο το 1944 ο Κελαϊδής. Εδώ τώρα έχει εγκαταστάσεις ο ΟΤΕ), 192. Βορεινάδα του Ακονέ, 193. Πηγαδούλι, 194. Πετραδοκέφαλο, 195. Παπούρια, 196. Χιονίστρα, 197. Δρακόνα, 198. Καημένο Σελί, 199. Διμηνήτης, 200. Βρεμένος, 201. Του Βρεμένου το Κουμάρι, 202. Του Πυροβόλη το Μιτάτο, 203. Βρουλοάκι, 204. Αυλόχα, 205. Ο Λάκκος του Παιγιώτη, 206. Απουρανές, 207. Λουμπινές, 208. Πνήχια, 209. Μεσοσκιά, 210. Βατωπό, 211. Του Λουμπινέ η Μούρη 212. Του παπά η Στέρνα, 213. Νιόνερο, 214. Βούλιομα, 215. Του Λουμπινέ το Σελί, 216. Το γυριστό, 217. Των Πηγαδιών οι Πάτοι, 218. Το Μιτατούλι, 219. Φράτσια (Εδώ γράφει η ιστορία ότι το 1867 μαζεύτηκε 73.000 Τούρκικος στρατός), 220. Αντιλάρες, 221. Βρασκοπαπούρα, 222. Κροποκεφάλι, 223. Κάτω Κροποκεφάλι, 224. Της Σέλης ο Λαγκός 225. Σέλη 226. Φαλαγκάρης (Σπήλιος με σταλακτίτες), 227. Δαφνόςηλιοι, 228. Δαφνολάκκοι, 229. Κηπάρια, 230. Ξεράρμι, 231. Μικρή Σέλη, 232. Όρνιο, 232α. Αναβρυτός, 233. Κάτω Λέσκα, 234. Αμολοχιάς, 235. Τση Αχλάδας ο Λάκκος, 236. Πάνω Λάκκος, 237. Βουκολές, 238. Κάτω Λάκκος, 239. Καλαμαύκα, 240. Βιτσιλέ, 240α. Του Σκαντάλη ο Πρίνος. (Εδώ σκότωσαν Τούρκους τον ένα τον λέγανε Σκαντάλη), 241. Χώνος, 242. Ο σπήλιος που στάζει, 243. Κέραμος, 244. Πλατέ χαλασές, 245. Της Καλογρές ο Χώνος, 246. Λιδομούρι, 247. Πεζούλα, 248. Κοντογονατέ,

249. Μαυροχάρακα, 250. Φαραγκούλια, 251. Σκαπεταρέ, 252. Πορόκαπνα, 253. Κούτσουλος, 254. Καστρακιού ο Λαγκός 255. Ροβέ, 256. Κεφάλια, 257. Αγκαραθόλακκας, 258. Κεράτηδω, 259. Του ψήλο το Ρούμα, 260. Κολοकाσιανές Αλικές, 260α. Του Σαρακηνού ο Βόλακας (πολύ πιθανό να σκοτώθηκε εδώ κανείς Σαρακηνός), 261. Της Φράγκισσας ο Σπήλιος, 262. Βάταλος, 263. Αμυγδαλές, 263α. Καμπλιδέ, 264. Λουσογρεμνο, 265. Ι. Ν. Αγ. Θεοδώρου (εδώ γράφει ο Παπαδόπουλος ότι συναθροίστηκαν οι Σφακιανοί και αποφάσισαν την κήρυξη του «Ορνιθοπολέμου» κατά των Ενετών), 266. Κουλούρες (εδώ ήτανε το χωριό πριν των Σαρακηνών), 267. Γεώτηρησι, 268. Ι. Ν. Αγ. Νικολάου, 269. Κέραμος, 270. Πορόλαγκο, 271. Πατελούρα, 272. Ι. Ν. Αγ. Αντωνίου, 273. Ι. Ν. Παναγίας, 274. Ρέχτας, 275. Όχτος, 276. Αγκαλονιδές, 277. Κολοκάσια 278. Πορτί, 279. Καμπούρο, 280. Βιγλί, 281. Μπασιονέλα, 282. Κατρουλάς, 283. Μπαμπακίδια, 284. Ι. Ν. Αγ. Ιωάννου, 285. Πάνω νερό 286. Κασιρί (ερείπια παλιού κάστρου), 287. Περιουνάκι, 288. Κάτω Λάκκος, 289. Ψιακές, 290. Διγενής 291. Του Καβρουδάκι ο Βόλακας 292. Πετραρολίθοι, 293. Καθές, 294. Βρούλινο, 295. Σκαμνάκια, 296. Βάρκα, 297. Τρικουκιά, 298. Κυνηγού οι Βόλιτες, 299. Κυνηγός, 300. Ανάγυρος, 301. Γλίπρες, 301α. Αναβρετός, 302. Βρυσί, 303. Πηγαδόλακκας, 304. Κουκόλακκας, 305. Βλατοί, 306. Ανατολικό, 307. Της Κιοχρές ο Λαγκός, 308. Βίγλα, 308α. Λιμνολάκκουδο, 309. Του Τυροκλάστη η Σκάλα (εδώ κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη σκοτώθηκαν 100 Τούρκοι και τον Ιούλιο του 1821 σκοτώθηκαν πάλι 100 Τούρκοι μα και ο αρχηγός των Νιμφριωτών Κωστώπουλος), 310. Λάμπρωνας, 310α. Φούσκις, 311. Μακρόλακκος, 312. Βραχογραφίες (Προϊστορικές), 313. Κορφή του Γουρνάρη 314. Γαϊδαρές, 315. Γουρνάρης, 316. Λουράκια, 317. Λούρα, 318. Μπουρμπαχος, 318α. Του Τζιτζίφη ο γύρος, 319. Μούρη, 320. Του Δέτη το Πλάϊ, 321. Η Ρίζα του Κισού, 322. Μαύρες, 322α. Αρκαλοκεφάλι, 323. Κούκουρος, 324. Κόλυμπος, 325. Χαρακάκια, 326. Κεφάλια, 327. Μέσα Στέρνες 328. Πολυκοντύλου, 329. Τυροκόμου, 330. Μάχα, 331. Τσακισμένος, 332. Βρασκιά, 333. Της Φοράδας ο Λάκκος, 334. Στερνάκι, 335. Της Τέντας το Σελί (λέγεται ότι εδώ, κατά τη μάχη της Άμπελου σκοτώθηκε μια γυναίκα που είχε το παρατσούκλι «Τέντα». Ενώ δε ξέρομε τα άλλα στοιχεία της), 336. Αυλόχα, 337. Άμπελος (εδώ το 1821 σκοτώθηκαν 900 Τούρκοι, 338 Φαρδίκωλος, 339. Του Τσούρδο ο Κούμος, 340. Μακρέ Ασφένταμος, 341. Της κορφής ο Αυλήμωνα, 342. Κουρτουρέ, 343. Αγκαθέ, 344. Μπουρμπαδόβουνο, 345. Γρε Κίμμη.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΣΦΑΚΙΩΝ

Αριθμ Πρωτ. 135
Αριθμ Δελτ. 174

Προς
Τον Πύριον Επιφανεια Αξιωματικό

Πύριον Επιφανεια

Καταγγίλλω ανεπίσημα όσον αναφέρεται εις
αποστολή των εις Σφακίον της Πελοποννήσου
πύριον ην εις τα όργανα της εν λόγω πόλεως
μετασχηματισθέντες, ώστε να δύνανται να κινήσιν
την πόλιν, τα εις Σφακίον της Πελοποννήσου
αρχόντες, υπό το αυθεντικόν των όνομα όσον
πριν οι ανωτέρωθεν εις Σφακίον ιδρυθέντες
επιφανεια των εν λόγω εις ανωτέρωθεν όνομα

Επιφανεια όσον εις πρώην όσον αναφέρεται
εις όργανα της εν λόγω εις τα όργανα της εν λόγω

Νομαρχία
Σφακίων

Επιφανεια
1910
1131

«Κατ' αριθμ. 31. Αρ. 101»

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Προς

Τον Πύριον Επιφανεια όσον εις Διδυμείον

Κατ' αριθμ.

Καταγγίλλω ανεπίσημα όσον αναφέρεται εις
αποστολή των εις Διδυμείον της Πελοποννήσου
πύριον ην εις τα όργανα της εν λόγω πόλεως
μετασχηματισθέντες, ώστε να δύνανται να κινήσιν
την πόλιν, τα εις Διδυμείον της Πελοποννήσου
αρχόντες, υπό το αυθεντικόν των όνομα όσον
πριν οι ανωτέρωθεν εις Διδυμείον ιδρυθέντες
επιφανεια των εν λόγω εις ανωτέρωθεν όνομα

Νομαρχία
Σφακίων

Επιφανεια
1131

Δεκαπενταμελής επιτροπή χειρίζεται το κληροδότημα του Ξενοδουάκη για το γυμνάσιο Χ. Σφακίων. Η Νομαρχία Σφακίων λοιπόν ειδοποιεί τον Εμμ. Χιώτη ότι εξελέγει σύμβουλος της 15μελούς επιτροπής.

Το 1914 το υπ' αριθ. 4275/31-7-14 έγγραφο της Νομαρχίας Σφακίων απο-
τείνεται προς τον Δήμαρχον Ασφένδου.

Αξίζει τον κόπο να το γράψομε γιατί δε διαβάζεται άνετα η φωτοτυπία.

«ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΣΦΑΚΙΩΝ

Εν Βάμου τη 3 Ιουλίου 1914

Αριθ. Πρωτ. 4273

• Διοκ. 894

Πρός

Τον Κύριον Δήμαρχον Ασφένδου

Κύριε Δήμαρχε

Συνημμένως αποστέλλομεν υμίν κατάλογον εμφαίνοντα τους εν Σουλινά της
Ρουμανίας εγκατεστημένους και εκ του υμετέρου Δήμου καταγομένους ούτινες,
κατά πληροφορίας, προς την Σεβ. Γενικήν Διοίκησιν Κρήτης, του εν Σουλινά
Έλληнос Προξένου εδήλωσαν, συμφώνως προς την συνθήκη των Αθηνών ότι επι-
θυμούν να αποκτήσουν την Ελληνικήν ιθαγένειαν πληρουμένων πάντων των
απαιτουμένων διατυπώσεων.

Τ' ανωτέρω φέροντες εις γνώσιν υμών παραγγέλλομεν όπως εγγράψητε του-
τους εν τω Δημοτολογίω του καθ' ημάς Δήμου.

Ο Νομάρχης

Ο Γραμματεύς»

(υπογραφές δυσανάγνωστες)

Παρατήρηση: Από το παραπάνω έγγραφο αποδεικνύεται ότι στην Ρουμανία ήταν εγκατεστη-
μένοι κάποιοι που είχαν τις ρίζες τους από την Κοινότητα Ασφένδου και ακόμα ότι εξεδήλω-
σαν, ορισμένοι τουλάχιστον την επιθυμία ν' αποκτήσουν την Ελληνική ιθαγένεια. Ασφαλώς
απέχτησαν την ιθαγένεια αφού εστάλει στην Κοινότητα ο σχετικός κατάλογος προς υπογραφή.
Δεν ήλθε κανείς από αυτούς να κατοικήσει εδώ, διότι θα το είχαμε υπ' όψη μας.

Πληθυσμιακή κίνηση

Το 1834 ο Πάσχλεϋ, που αναφέρει για τον πληθυσμό των χωριών, γράφει ότι το Ασφένδου είχε 55 οικογένειες, τα Νορμικιανά 1, ο Βουβάς και τα Κολακάσια ούτε μία. Δεν μου φαίνεται παράξενο ότι στα χειμερινά χωριά δεν ήτανε κάτοικοι, διότι είναι φανερό πως αναφέρεται σε καλοκαιρινή περίοδο εποχή που οι κάτοικοι παραθέρριζαν στο Ασφένδου. Εκείνο που δεν θεωρώ σωστό είναι ότι στα 4 χωριά της Κοινότητας Ασφένδου ήτανε μόνο 56 οικογένειες σε εποχή μέγιστα που γράφει ότι η Επαρχία Σφακίων είχε πληθυσμό 7.906 κατοίκους. Εγώ την εποχή αυτή υπολογίζω να ήτανε περί τους 600 οι κάτοικοι των 4 χωριών. Το 1880 στην απογραφή του Σταυράκη, τα 4 αυτά χωριά παρουσιάζονται με 102 οικογένειες. Ο Γρ. Παπαδοπετράκης στην Ιστ. Σφ. έκδοση 1971 σ. 37 γράφει για το Ασφένδου: «... *Ανέρχονται και ώδε τους θερρινους μηνες από Κολακάσια, Ανομικιανά και Βουβά περί τας 80 οικογενείας...*»

Ο Παπαδοπετράκης συμπύπει, περίπου με την απογραφή του Σταυράκη, διότι, όταν στο Ασφένδου βγαίνανε για παραθερισμό 80 οικογένειες, θα πρέπει να βγαίνανε και στην Άμπρο πάνω από 20. Το 1928 η Κοινότητα Ασφένδου είχε 378 κατοίκους, το 1940 είχε 343, το 1951 είχε 345 το 1961 είχε 311 το 1971 είχε 308 το 1981 είχε 286 το 1991 είχε 251¹.

Το 1978 η Κοινότητα είχε μέχρι 13 ετών, 42 αγόρια και 46 κορίτσια. Από 14 μέχρι 44 ετών άνδρες 62, γυναίκες 60. Από 45 μέχρι 65 ετών 35 άντρες, γυναίκες 38 και πάνω από 66 ετών άντρες 16, γυναίκες 28. Από τους παραπάνω 35 άτομα ήτανε δημότες Άμπρου και 8 ήτανε δημότες Ασκήφου.

Τον ίδιο χρόνο είχαμε 11 μαθητές και 10 μαθήτρες στο Γυμνάσιο, 3 μαθητές Λυκείου και 2 μαθήτρες, 6 μαθητές Τεχνικών Σχολών, 2 μαθητές Εκκλ. Σχολής, ένας μαθητής Σχολή Εμποροπλοιάρχων, 1 στην Ανοπ. Βιομηχ. Σχ. Πειραιώς, 1 στην Νομ. Σχολή του Παν/μίου Αθηνών, 1 στην Πάντειο, 1 στα ΚΑΤΕ. Τον ίδιο χρόνο: Η κοινότητα έχει παπά, έχει γραμματέα, έχει αγροφύλακα. Πέντε νέοι από την κοινότητα εργάζονται στα πλοία. Έχουμε 48 συν/χους του ΟΓΑ όπου οι 7 είναι αναπηρικοί (έχουνε κάποια ποσοστά αναπηρίας μα εργάζονται και στην περιουσία τους αυτοί οι 7), ένας συν/χος αστυνομικός και ένας συν/χος τέως γραμμ. της κοινότητας. Το σχολείο του Βουβά είναι 2/θέσιο. Οι δασκάλοι μένουν στον Βουβά με τις οικογένειές τους μα δεν τους αναφέρομε στον αριθμό των κατοίκων.

1. Η μεγάλη διαφορά της τελευταίας απογραφής δεν είναι πραγματική. Οι δημότες της Κοινότητας Άμπρου πήγανε σκόδιμα την ημέρα της απογραφής και αιωγραφηθήκανε στην Άμπρο για να φαίνεται βιώσιμη Κοινότητα.

Όλες οι οικογένειες της Κοινότητας έχουν και ελιές. Τριάντα τρεις οικογένειες έχουν και πρόβατα. Έχουμε 2 οικοδομους, 5 καρνεϊνά (τα 4 διαθέτουμε και είδη μπακαλικής). Έχουμε Γ.Π. Συνεταιρισμό με 45 μέλη. Έχουμε δύο υδραυλικά εργοστάσια, ένα στον Βουβά και ένα στα Νομικιανά. Έχουμε έναν πεταλά και ένα φαροκάϊκο.

Στο εξωτερικό έχουμε ένα καθηγητή Κοινωνιολογίας στη Φραγκφούρη και ένα οπουδαστή γεωπόνου στο Αμβούργο. Έχουμε δύο γυναίκες στη Γερμανία, δύο γυναίκες και έναν άντρα στον Καναδά, έναν άντρα στις ΗΠΑ, μια γυναίκα κι έναν άντρα στην Ν. Ζηλανδία, και έναν άντρα στην Αυστραλία. Τα τελευταία 30 χρόνια φύγανε από την κοινότητα 18 οικογένειες (1948-1978). Αυτά για μια πλήρη εικόνα της Κοινότητας το 1978 (Από έγγραφο της Κοινότητας). Το 1992 η κοινότητα Ασφένδου κατοικείται από 72 οικογένειες. Το 1972 στο δελτίο της Στατιστικής γράφτηκε ότι η Κοινότητα είχε 1602 στρέμματα δενδρώδεις καλλιέργειες, 140 στρέμματα αρπέλια, 600 κυψέλες, 12 στρέμματα λαχανόκηπους. Με κύρια εισοδήματα: 80.000 κιλά λάδι, 18.000 κ. τυροκομικά, 4.000 κ. μέλι 30.000 κ. σταφύλια, 20.000 κ. βίκο, 1.500 κ. πατάτες, 15.000 κ. αχλάδια, 2.000 κ. κορόμηλα, 2.000 κ. καρύδια (κακή χρονιά στα καρύδια), χαρούπια 35.000κ. αιγοπρόβια 5.000, όρνιθες 1.000, μουλάρια 13, γαϊδάρους 26.

Ποιοί γίνανε Πρόεδροι και Δήμαρχοι στην Κοινότητα Ασφένδου

Από τότε που η σημερινή κοινότητα Ασφένδου ήταν Δήμος, είχαμε δήμαρχο Ασφένδου τον Ερμανουήλ Ι. Χιωτάκη τον ονομαζόμενο «Μπογιατζομανώλη». Από το 1925 ο Δήμος Ασφένδου έγινε κοινότητα. Από τότε, Πρόεδροι κοινότητας ανάλαβαν διαδοχικά, Ιωσήφ Χιωτάκης «Μπογιατζοσήφης», Νικόλαος Χατζιδάκης, Νικόλαος Ξηρουχάκης, Ιωάννης Πωλοσηφάκης, Γεώργιος Χρυσουλάκης ή Φρυσουλάκης «Ρουσιογιώργης».

Στα χρόνια της κατοχής είχαμε Ιωσήφ Ι. Χιωτάκη και Ιωσήφ Καγιαυτάκη. Μετά την απελευθέρωση Ιωσήφ Ι. Χιωτάκης, Μανούσος Ξηρουχάκης, Μανούσος Μαρινάκης, Προκόπης Μπολιώτης Ανδρέας Χιωτάκης, Ευάγγελος Μαρινάκης, Δαμουλής Μπολιώτης, Γεώργιος Μπολιώτης, Ιωάννης Ξηρουχάκης, Ιωσήφ Σφηνιάς, Ερμανουήλ Χιωτάκης, Μανούσος Χιωτάκης.

Πρώτος Γραμματέας της Κοινότητας ήτανε ο Ανδρέας Δαμανάκης, δεύτερος ο Κανάκης Γερωνυμάκης και τρίτος ο Γεώργης Μπολιώτης.

Αδελφοποίηση με τον Αδάμαντα Μήλου

Από τα πανάρχαια χρόνια η Μήλος με την Κρήτη είχαν συναλλαγές, όπως αποδεικνύεται από αρχαιολογικά ευρήματα. Κατά την Επανάσταση του 1821 κατά καιρούς μετοίκησαν Κρητικοί στην Μήλο. Η πιο μεγάλη παρτίδα ήτανε το 1830, τότε που με το Προϊόκολλο του Λονδίνου, με όλες τις νίκες, με όλο που οι Τούρκοι ήτανε μαζεμένοι μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα, ενώ αναγνώριζαν ελεύθερο κράτος την Ελλάδα, δεν τις αναγνώριζαν το δικαίωμα να προσαρτησει την Κρήτη. Απογοητευμένοι, πολλοί Κρήτες, πήγαν και ιδρύσανε τον Αδάμαντα στην Μήλο όπου και σήμερα είναι μια ακμαία, όμορφη και πλούσια κοινότητα. Μέσα σ' αυτούς τους Κρητικούς ήτανε έντονη η παρουσία των Σφακιανών και ηγετική θέση κατείχανε οι Ασφενδιώτες αδελφοί στρατηγοί Δεληγιαννάκηδες, Στρατής και Σήφης. Αφού εθνοιάσανε τον πατέρα τους, δύο αδελφούς τους και τα καλύτερα χρόνια της ζωής τους και όταν οι Μ. δυνάμεις καταδικάζανε την Κρήτη τους στα δεσμά του σουλτάνου, απογοητευμένοι φύγαν και αυτοί στην Μήλο.

Όταν κατά το 1993 ο Πρόεδρος του Αδάμαντα κ. Σταύρος Μαθιουδάκης (Σφακιανής καταγωγής) ήλθε σε επαφή με τον δικό μας Πρόεδρο κ. Μανούσο Χιωτάκη και με άλλους Σφακιανούς, αποφάσισαν να αδελφοποιήσουν τον Αδάμαντα με τις Κοινότητες της Επαρχίας Σφακίων. Στις 19/5/95 ήλθαν στα Σφακιά 30 Αδαμαντινοί και έκαναν σ' όλες τις Κοινότητες επίσκεψη, γλέντια και υπόγραψαν πρακτικά αδελφοποίησης, ο κ. Μαθιουδάκης με τον Πρόεδρο της κάθε κοινότητας.

Στις 20 Μαΐου έγινε μια ωραία τελετή εκδήλωση στην αυλή του παλιού Σχολείου Βουβά. Γλέντι τρικούβερτο, υπογραφή πρακτικών και ανακρίβση επίτιμου δημότη Ασφένδου του κ. Νικολάου Δεληγιαννάκη, απογόνου του Στρατηγού Στρατή Δεληγιαννάκη, κατοίκου Αθηνών.

Το «γενικό πρόσταγμα» της όλης παραμονής των αδελφών Μηλίων, είχε σε όλες τις μέρες ο Πρόεδρος μας κ. Μ. Χιωτάκης. Στον Βουβά τους καλωσορίσε βέβαια αυτός και οι παπάδες και όλοι οι κάτοικοι των χωριών Βουβά, Νορμικιανά, Αγίου Νεκταρίου. Εκ μέρους των φιλοξενουμένων εμπήλησεν ο κ. Μαθιουδάκης και η κ. Πόπη Χρόνη Μπελιβανάκη. Με 15ούλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους τους υποδέχτηκε και ο γράφων.

Οι στεροθαλείς αδελφοί Ερμανουήλ και Ιωσήφ Χιωτάκης από βραβευμένο πορτραίτο που τους ζωγράφησε ο ζωγράφος Δημήτρης Κοκόσης.

Ο πρώτος ήτανε και πρώτος Δήμαρχος της Κοινοτήτάς μας και για αρκετά χρόνια. Ο δεύτερος υπηρέτησε δέκα εφτά χρόνια την Κοινότητα σαν Πρόεδρος αυτής. Επί της υπηρεσίας του δευτέρου είχε γίνει Κοινότητα από Δήμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Ένα τμήμα του χωριού Ασφένδου

Ασφένδου

Το Ασφένδου είναι το χωριό που παραθέριζαν οι πιο πολλοί κάτοικοι από τα χωριά Βουβιάς, Νορικιανά και Αη Γιώργης. Ήταν και η θερινή έδρα της Κοινότητας.

Την ονομασία οφείλει στο ενδημικό δένδρο Ασφένδαμο που φυτρώνει εδώ σε αφθονία. Σε κατάλογο χωριών της Κρήτης του 1645 δεν αναφέρεται το Ασφένδου. Ίσως ήτανε τότε ασημαντο χωριό.

Η θέση του χωριού δεν είναι σε οροπέδιο μα είναι σε ένα σημείο του φαραγγιού που ξεκινά από της Τέντας το Σελί και που στο σημείο αυτό ανοίγεται σε κοιλάδα.

Στα λεξικά το Ασφένδου αναφέρεται αρσενικού γένους «ο Ασφένδος» οι Σφακιανοί όμως, τύσον το Ασφένδου, όσον και το γειτονικό Ασκύφου, τα θέλουνε ουδέτερα και άκλιτα «το Ασφέντου, του Ασφέντου, στο Ασφέντου». Το ίδιο, είπαμε, άκλιτο είναι και το Ασκύφου. Το Ασφένδου έχει υψόμετρο 780 μ. και περιβάλλεται από τα βουνά: Περισυνάκι, 1.085 μ. προς Ν., Κίμπη

1390 μ. προς Α., προς Β. Βρεμένος 1143 μ. Ακονές προς Β. 1231 και Σέλη προς Δ. 900 μ.

Το Ασφενδιώτικο φαράγγι αρχίζει από την Άμπελο και μέχρι την θάλασσα είναι γύρω στα 10.000 μ. Έχει πολλά γκρεμνά και σε πολλά σημεία έχει βάθος 600 μ. Παλιότερα ήτανε δασωμένο μα τα έκοψαν τα δέντρα και τα έκαμαν κάρβουνα στις αρχές του αιώνα. Τώρα έχει μερικές εκατοντάδες πρι-νάρια και ίσως χιλιάδες ασφεντάμους και ελάχιστα άλλα δέντρα.

Στο Ασφένδου ήτανε πολλά αμπέλια και έβγαζε πολύ και καλό κρασί μα από τη 10ετία του 60 αρχίσαν οι χωριανοί να εγκαταλείπουν, σταδιακά τον παραθερισμό εκεί, και τώρα παραθερίζουν ελάχιστες οικογένειες. Όλα τα σπίτια είχανε χωμάτινη στέγη και όλα ήτανε κακότεχνα χτισμένα.

Ίσως τα έφτιαχναν με προχειρότητα επειδή κάθε τόσο οι Τούρκοι έκαναν, εκστρατείες και όταν κατάφερναν να μπουνε στα Σφακιά καίγανε και καταστρέφαν τα πάντα. Πολύ μικρό παιδί άκουσα από τον Θεόδωρο Γερωνομάκη που πέθανε υπέργηρος στα μέσα της 10ετίας του 30, ότι «τα δικά μας σπίτια εκαίηκασινε τρεις βολές από τσοι Τούρκους» (το έκανε κουβέντα σε μεγάλους). Φυσικά εκάηκαν και τα άλλα σπίτια του χωριού. Το 1958 έκανα μια μετατροπή στο σπίτι μας και όπως έσκαβα στο πάτωμα του σπιτιού βρήκα στο χώμα μισοκαμένα δοκάρια.¹

Έτσι τα βρήκαμε, λοιπόν, κακόσπιτα και από τα μέσα της 10ετίας του 50 για μια 10ετία εδουλέψαμε σκληρά και όλα τα σπίτια, ή τα χαλάσαμε από θεμέλιου (χαλώντας και τη σφακιανή τεχντροποιία τους), ή τουλάχιστο τους βάζαμε τaráτσα, και ακόμα χαλούσαμε το στρογγυλό ανώφλιο για να κάνομε ίσιο τοιμεντένιο. Μέσα σε όλα τα σπίτια με στρογγυλά ανώφλια, ένα τοιμεντένιο, ίσιο, ενομιζαμε ότι παρουσιάζει αρχοντιά. Το πρώτο τοιμεντένιο σε στέγη μπήκε στην εκκλησία το 1938. Το 1955 έγινε το πρώτο σπίτι με τοιμεντένιο σε στέγη στο Ασφένδου. Σε μίζερα χρόνια με αφάνταστες δυσκολίες και υστερήσεις έγιναν ωραία και άνετα σπιτάκια. Το Ασφέντου απέχτησε υποτυπώδη δρόμο το 1957 που μπορούσε να πάει φορτηγό. Ο Βουβάς όμως απέχτησε δρόμο και συγκοινωνία το 1959 Απέχτησε ρεύμα το 1968, απέχτησε ατέλειωτο νερό το 1976 και άλλοι κάθισαν 5 χρόνια, άλλοι 10 ή 20 χρόνια στα σπίτια που είπαμε ότι με δυσκολίες και στερήσεις εφτιάξαμε και αρχίσαμε να μην βγαίνομε στο Ασφένδου για παραθερισμό. Σιγά-σιγά αρχίσαν να ρημάζουν τα σπίτια και οι περιουσίες και στα χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι τώρα, το Ασφέντου δίνει την εντύπωση ότι είναι «κλινικά νεκρό».

Πιο πολύ το Ασφένδου έπασχε από λειψυδρία, ενώ τα χειμερινά μας

1. Τρεις φορές καίηκανε τον περασμένο αιώνα τα χωριά μας μα καίηκανε και επί Δασκαλογιάννη άλλη μια φορά.

Σπήλιοι

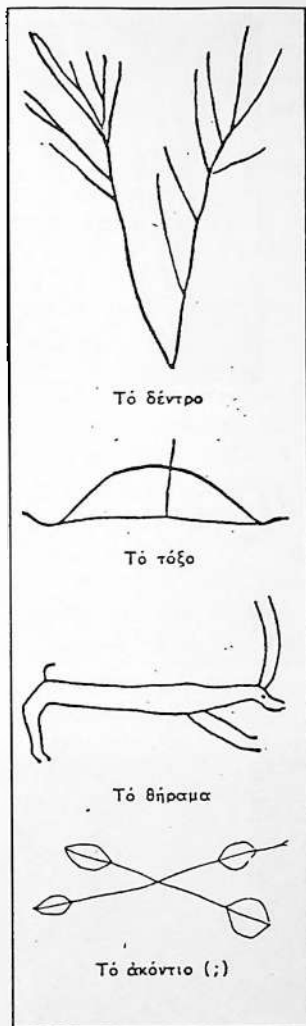
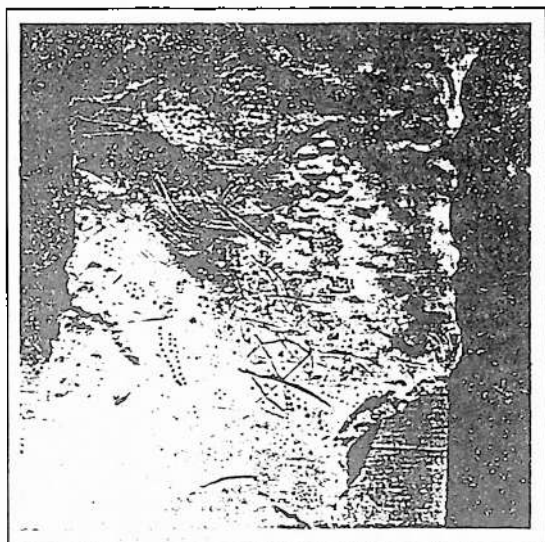
Η κοινότητά μας, όπως και όλη η επαρχία Σφακίων έχει τέτοια μορφολογία εδάφους που τα γεωλογικά φαινόμενα που δημιουργήσανε τα βουνά και τα φαράγγια μας, ευνοούσαν την δημιουργία σπηλαίων. Εκατοντάδες μικρούς και μεγάλους σπήλιους έχει η Κοινότητά μας μα εμείς θα περιγράψομε μόνο όσους παρουσιάζουν κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

1) Σκορδολάκκια. Το 1971 σε έγγραφο που έστειλε ο τότε πρόεδρος της Σπηλαιολογικής Εταιρείας Κρήτης Ελευθέριος Πλατάκης στους γραμματείς των κοινοτήτων, του απάντησα εγώ με κατάλογο των αξιόλογων σπηλιών μας. Το καλοκαίρι του 1971 πήρε ο Πλατάκης τον Γάλλο καθηγητή Παν/μίου Πολ Φορ και ήρθανε στο Ασφένδου και με βρήκαν και πήγαμε μαζί και εξετάσανε τις βραχογραφίες των Σκορδολακκίων. Συμπτωματικά είχε προηγηθεί εξέταση των βραχογραφιών αυτών από τον Χρ. Παπουτσάκη, εκδότη σήμερα του περιοδικού «ΑΝΤΙ» ο οποίος (Παπουτσάκης) έγραψε και βιβλιαράκι για τις βραχογραφίες αυτές και ακόμα εδημοσίευσε ημισέλιδο άρθρο στην εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ» της 31-10-1971. Ο Παπουτσάκης τις κατατάσσει στην υστεροπαλαιολιθική εποχή μέχρι την νεολιθική, τις θεωρεί δηλαδή ότι δεν ανήκουν σε μια περίοδο. Ο τουριστικός οδηγός του Ν. Χανίων 1971 σελ. 234 γράφει ότι είναι οι αρχαιότερες αποδείξεις περί της υπάρξεως ανθρώπου στην Κρήτη.

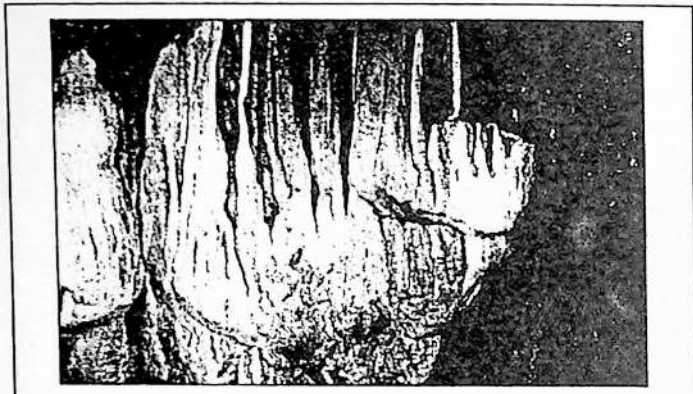
Φωτογραφία εκτέ-
που από τμήμα των
βραχογραφιών που
βρίσκονται στο σπη-
λαιο Σκορδολάκκια
Ασφένδου

Φωτογραφία εκτέπαι από τμήμα των βραχογραφιών που βρίσκονται στο σημάδι.

Ο Πωλ Φορ υπολογίζει ότι είναι ηλικίας περίπου 2.000 χρόνια προ Χριστού.

Ο αρχαιολόγος Αντώνιος Ζώης σε ομιλία του στην αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών την 14/2/74 είπε ότι οι βραχογραφίες αυτές «... δύνανται να προκαλέσουν το παγκόσμιο ενδιαφέρον, λόγω της σπανιότητας τοιούτων ευρημάτων και της εποχής εις την οποίαν ανάγονται υποδηλώσης υπάρξειν παλαιτέρου του Μινωϊκού Πολιτισμού»

Το σπήλαιο
Φαλαγγάρι
Λαρέντου

Φαλαγγάρι

Κοντά στο φαράγγι του Κάπη 2-3χλμ. δυτικά του Λοφένδου είναι ο Σπήλιος του Φαλαγγάρι. Είναι ένας σπήλιος με απόκρυφη είσοδο και λένε πως τον ανακάλυψε ο Μάρκος Μπουλιώτης όταν είδε ότι ένας τράγος του δεν ερχότανε στο ποτιστήρι για νερό και αφού τον παρακολούθησε είδε ότι έμπαινε σε μια τρύπα. Όταν μίηκε και αυτός είδε πως είναι σπήλιος με 2-3 ανάμιαλες στοές, με νερό και με σταλακτίτες και σταλαγμίτες.

Βουβάς

Βουβάς είναι σε απόσταση περίπου 1500 μέτρα από την θάλασσα έχει υψόμετρο 180 μ. και κατοικείται σήμερα από 53 οικογένειες. Την ονομασία του δεν ξέρουμε που την οφείλει. Ίσως στο γεγονός ότι φουά πολύς βοριάς και τον αέρα, στην νηπιακή γλώσσα, τον λέμε «Βούβω». Ίσως σε όνομα ή σε παρανόμι ενός παράγοντα.

Στη σημερινή του θέση ο Βουβάς θα υπέκει να βρίσκεται λίγο παραπάνω από 1000 χρόνια. Από την παράδοση ακούμε ότι οι κάτοικοι φύγανε από την θέση του «Δαμανού τα Καταλύματα» εξ αιτίας των Σαρακηνών. Εκεί φαίνονται ακόμα τα ερείπια. Η θέση, κατά τα άλλα ήτανε πιο ενδεδειγμένη, διότι, πρώτον είχε κοντά δυο πηγαδάκια με ικανή παροχή νερού και δεύτερο ήτανε στο κέντρο της κτηματικής περιφέρειας του χωριού. Όταν, όμως κατάλαβαν την Κρήτη οι Σαρακηνοί ενώ δεν κατοικούσαν στα Σφακιά, ερχόταν από τα άλλα μέρη της Κρήτης και λεηλατούσαν τα παραλιακά χωριά. Δεν είναι μόνο ότι απομακρυνθήκανε 600μ. περίπου ακόμα από την θάλασσα, μα είναι και η σημερινή του θέση πιο βοηθητική για να εντοπιστούνε οι Σαρακηνοί από πιο μεγάλη απόσταση, ενώ στην παλιά θέση ήτανε μπροστά, όγκος που εκάλυπτε «το Δώμα της σπηλές» και ούτε οι σκύλοι δεν τους έπαρναν χαμπάρι όποιου πλησίαζαν στα 150 μ. Η εκκλησία της Αναλήψεως του Χριστού είναι από τότε. Φαίνεται ότι είναι πολύ παλιά και από το γεγονός ότι έχει πρόναο. Είχε και τοιχογραφίες σημαντικές μα δυστυχώς, είναι κατεστραμμένες. Όπως μιλούμε αριστερά είχε τις ασυνήθιστες τοιχογραφίες «Ο σκούληκας, ο ακοίρητος» και «Το πυρ το Αιώνιον»³. Όταν έφτιαξαν το καινούργιο τους χωριό έχτισαν εδώ την Αγία Παρασκευή όπου και σ' αυτή είχανε σημαντικές τοιχογραφίες. Ο Μυελόν περιηγήθηκε τα Σφακιά το έτος 1549 και γράφει ότι είδε στο πανηγύρι της Αγ. Παρασκευής σε χωριό των Σφακίων να χορεύουσε οι Σφακιανοί, φορώντας στον ώμο το τόξο τους και φορτωμένοι την φαρέτρα γεμάτη βέλη. Μερικοί τους ήτανε ξυπόλυτοι μα όμως οπλισμένοι, όπως γράφει. Δεν κατονομάζει το χωριό μα, προφανώς, πρόκειται για την Αγ. Παρασκευή του Βουβά. Άλλη εκκλησία στον Βουβά είναι ο Αγ. Ιωάννης.

Στο Βουβά κυριαρχούσανε οι Βουβιανονιμιριώτες, παλιότερα. Απόδειξη είναι και το γεγονός ότι οι τρεις εκκλησίες του Βουβά ανήκουν ακόμα στην ενορία της Ίμμου. Εδώ ήτανε κυρίως κλάδοι της οικογενείας των Παπατικών, Βολουδάκηδες (ακόμα ακριβώς από τα σπίτια του Βουβά αρχίζουνε τα «Βολουδιανά πλάγια», πολλά τετραγωνικά χλμ. ίσως 20) το σπίτι του Κωσταρού Βολουδάκη, όπως άκουσα από γέροντες όταν εγώ ήμουν νέος, ήτανε αυτό που κάθεται σήμερα ο Στ. Πέρρος. Από τον Βολουδάκη αρχηγό του Αποκόρωνα, το αγόρασε ένας Χιονιάς και από τον Χιονιά ο Α. Δεληγιαννάκης, ο αδερφός του Στ. Πέρρου. Των Λιάπηδων το σπίτι ήτανε αυτό που σήμερα είναι ερείπιο και ανήκει στον Γ. Μαρινάκη και ήτανε με δυο καμάρες. Των Βελήδων (πρωτοξαδέρφων των Λιάπηδων) ήτανε το σπίτι

3. Το 1958 εργαζόμενοι σαν οικοδόμος και έφτιαξα πάτωμα στην εκκλησία αυτή. Στο πάτωμα του πρόναου ήτανε γεμάτο μνημάτα, μέσα.

τους αυτό του Ιωάννη Γ. Μπολιώτη. Των Πωλογιάννηδων τα σπίτια ήτανε αυτά που κάθεται ο Γ. Γ. Μαρινάκης, μα και τα παλιά σπίτια του Πρ. Μπολιώτη. Των Ζερβών τα σπίτια ήτανε αυτά που κατοικούσε ο Ι. Πωλοσηφάκης. Αυτοί που αναφέρω παραπάνω μα και πολλοί άλλοι Βουβιανονιμπριώτες φύγανε από τον Βουβά και τα σπίτια τους και τις περιουσίες τους αγόρασαν Ασφενδιώτες και έτσι, τουλάχιστον από τα μέσα του π. αιώνα κυριαρχούσε το Ασφενδιώτικο στοιχείο. Σήμερα στον Βουβά μένουνε 10 οικογένειες Νιμπριώτες που ενώ διαμένουν εκεί, οι πιο πολλοί τους, μόνιμα στον Βουβά, διατηρούνε την δημοτικότητα της Νίμπρου.

Ο Βουβάς είναι η έδρα της Κοινότητας Ασφένδου. Ο Βουβάς έχει 4/θέσιο Δ. Σχολείο και Νηπιαγωγείο.

Σημαντικό σπήλαιο του Βουβά είναι αυτό του «Αναράφη». Περιγράφεται στο κεφ. 9ο «Γερμανική Κατοχή».

Πιο πάνω από τον Βουβά, περίπου 1000 μ. σε υψόμετρο περίπου 800 μ. είναι ένα βράθρο, που τον χειμώνα αχνίζει και την λένε «Αχνότριπα».

Ο Βουβάς μετά από τα μέσα του 20ου αιώνα, συνήθως, έχει 4-5 καφενεία που διαθέτουνε και είδη μπακαλικής. Τώρα υπάρχουνε 5 καφενεία, είναι 2 κρεοπωλεία και ένας φούρνος. Από τεχνίτες, έχουμε 2 οικοδόμους, δύο υδραυλικούς (που ο ένας είναι παράλληλα και τζαμάς) και έναν πλακιατζή.

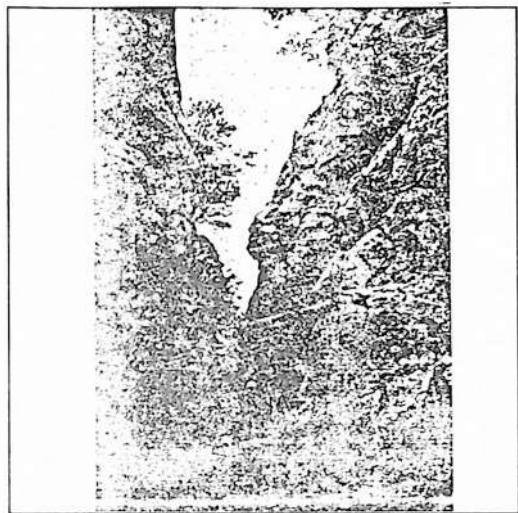
Φαράγγια του Βουβά

Των Τρυπών ο Λαγκός. Από τα Σιόπατα, από τους Βόθωνες ξεκινά το φαράγγι αυτό. Είναι περίπου 5 χλμ. μέχρι τις εις θάλασσα εκβολές του. Είναι καιάφυτο από Κυπαρισσιώνες ψηλά και έχει ελάχιστα άλλα δένδρα. Περνιέται εύκολα και τώρα που ο δρόμος τηγαίνει στους Βόθωνες θα μπορεί κανείς να πάει με αμάξι εκεί και να κατέβει με τα πόδια ανάμεσα Βουβά και Βρασκά να μπει πάλι στο αμάξι. Ο δρόμος όμως είναι αγροτικός αυτός που πηγαίνει στους Βόθωνες.

Η κοίτη του χειμάρρου αυτού οδηγείται από του Ορφανού τους Κούμους και το Βουβιανόλαγκο στον Χριστού το Λαγκό.

Πριν από χιλιάδες χρόνια πρέπει να τρέχανε και από εκεί πολλά νερά, γιατί έχει κατεβασμένα μεγάλους όγκους από χαλίκια. Εγώ όμως δεν θυμάμαι ποτέ να έτρεξε νερό από τον χειμάρρο αυτό

Ο Κάπνης. Από τον Ακονέ, το βουνό που βρίσκεται ανάμεσα στην Ίμπρο και Ασφένδου ξεκινά το φαράγγι του Κάπνη θα πρέπει να έχει μήκος 4 χλμ. μέχρι τον «Χαλασέ» που από εκεί παύει να είναι φαράγγι και ούτε κοίτη χειμάρρου δεν συνεχίζεται μέχρι την θάλασσα. Ο Κάπνης, όπως και τα άλλα φαράγγια της επαρχίας εδημιουργήθηκε πριν από εκατομμύρια χρόνια που έγιναν μεγάλες γεωλογικές ανακατατάξεις. Είναι σίγουρα το μοναδικό φαράγγι που έχει απλώσει εκατομμύρια κυβικά χαλίκια στις εκβολές του σε έκταση πάνω από χίλια στρέμματα και που εκβολές, σαν χείμαρρος, δεν έχει

Φαράγγι Κάινη

Ο Κάινης έχει πολλούς πρίνους και ασφεντάμους και προς τα κάτω που έχει λίγο υψόμετρο, έχει και πάρα πολλές αγριελιές. Από άλλα δέντρα ελάχιστα, είναι αγριοσυκιές, αγριαμυγδαλιές και αγριοαχλαδιές, έχει όμως και την μοναδική, ίσως, δάφνη στην επαρχία στη μέση ενός γκρεμού.

Ο Κάινης ήταν πάντα καταφύγιο των επαναστατών και των φυγόντων. Στη μάχη της Κρήτης είχαν καταφύγει οικογένειες, στην Σκοτεινή, στα Πορόκαινα, στην Κοντογονατέ, στο Πρινοσέλι και στους Δαφνόσηλιους (όλα είναι ομηλεια που έχουνε αυτές τις ονομασίες).

Όπως και αλλού γράφουμε στον Κάινη εγκρέμισαν μικρό αριθμό Τούρκων, για εκδίκηση όταν άλλοι Τούρκοι είχαν σκοτώσει στο Βελονάδο τον Ανδρ. Μπυλιώτη.

Έχει αρκετές ομορφιές ο Κάινης. Αρκετές άγριες καλλονές και είναι σχετικά βολικό το πέρασμά του. Με λίγες δεκάδες μεροκάματα θα γινότανε πιο βολικό και μπορεί το αυτοκίνητο να αφήσει τους ορειβάτες στον Ακονέ στην αρχή του και αφού αυτοί κατεβούνε με τα πόδια να έρθει να τους παραλάβει από τα Νομικιανά για να τους επιστρέψει στη βάση τους.

Νομικιανά

Τα Νομικιανά και τα Κολοκάσια ήταν κατοικημένα μόνο από Ασφενδιώτες παλιότερα. Ειδικά στα Νομικιανά, έλεγε ο Νικόλαος Χατζιδάκης ότι πιο παλιά ήτανε μόνο Μπαρδάδες και ήτανε και ένα

τώρα στην θάλασσα, αλλά στον εκτεταμένο χαλασέ που δημιούργησε. Καθαρά φαίνεται ότι για κάποιο διάστημα τα νερά του τρέχανε από της Παπαδιάς το Ρούμα, τότε που άφηνε τα χαλίκια προς τ' ανατολικά, ενώ όταν άφηνε τα χαλίκια προς τα Νομικιανά τρέχανε τα νερά του από του Χριστού το Λαγκό. Σήμερα, άμα τρέξει, τα νερά του δεν έχουνε κοίτη άμα πιάσει χαλασέ και τρέχουνε στον κάρπο στις Φοκιές. Ο γέρο Πυροβολοσήφης έλεγε ότι μια φορά «έθαψε» ένα σώχωρο των Κουρκουλών με 70 ρίζες ελιές.

οπίτι του Περρογιάννη αργότερα πήγανε σιόγαμπροι: ένα Σφηνιάς που η γυναίκα που πήρε από τους Μπαρδάδες (προγόνους των Γερωνυμάκηδων) την λέγανε Διαμαντινή. Πήγε σιόγαμπρος ένας Δαμανός στο οπίτι που αργότερα αγόρασε ο Ευστρ. Χιωτάκης. Πήγε σιόγαμπρος ένας Νικηφοράκης που αργότερα πήρε το οπίτι του ο Ανδρ. Χιωτάκης. Οι Βρείτοι είχανε και αυτοί συγγενική σχέση με τους Μπαρδάδες. Το οπίτι που κατοικούσε ο Γ. Δασκαλάκης ήτανε από τον παππού του που τον είχε ψυχογιό ο Σταύρος Γερωνυμάκης - Μπαρδάς και επειδή τον παρανομιάζανε «Σταύρακα» (τον Μπαρδά) ακούγετο ακόμα και αυτός «Σταυρακογιώργης». Από τον Γ. Δασκαλάκη το αγόρασε ο Θεόδωρος Γερωνυμάκης.

Οι Χιώτες στα Νορμικιανά ήτανε πολλοί. Πρέπει να ήταν από παλιά μα δεν άκουσα από τον Χατζιδάκη αν πήγανε αγοραστής, δεν νομίζω να είχανε παλιά συγγένεια με τους Μπαρδάδες ίσως ήτανε από παλιά μα δεν το άκουσε ο Χατζιδάκης. Το όνομά τους τα Νορμικιανά, ίσως, το οφείλουν σε οικογένεια Νορμικών ή Ανορμικών, διότι ο Γρ. Παπαδοπετράκης και άλλοι τα αναφέρουνε «Ανορμικιανά».

Τα Νορμικιανά είναι 400 μ. περίπου ανατολικά του Βουβά είναι περίπου στην ίδια απόσταση από τη θάλασσα και στο ίδιο υψόμετρο. Ανάμεσα στον Βουβά και στα νορμικιανά είναι το Σχολείο και η γεώτρηση.

Στα Νορμικιανά είναι το φυγοκεντρικό σύγχρονο ελαιουργείο.

Στα Νορμικιανά είναι και «Καθεδρικός» Ναός της κοινότητας, η Αγία Ζώνη. Ο Νικόλαος Χατζιδάκης που γεννήθηκε στο Ασφένδου το 1887 και πέθανε στα Χανιά το 1976 έλεγε ότι στη θέση που είναι χτισμένη η Αγ. Ζώνη στα Νορμικιανά, ήτανε ένα μικρό εκκλησάκι του Αγ. Γεωργίου. Στο εκκλησάκι αυτό πρόσθεσε ο Μπαρδομανώλης ένα μικρό, επίσης κλίτος και μια εικόνα της Τ. Ζώνης. Από τότε η εκκλησία είναι διμάρτυρη, Αγ. Γεωργίου και Αγίας Ζώνης. Μετά χαλάσανε τα αρχικά χτίσματα και χτίστηκε η εκκλησία όπως είναι σήμερα. Μετά από την ανακαίνιση ήτανε περιποιημένη εκκλησία με ωραίες εικόνες και ωραία τέμπλα.

Για τη Ζώνη της Παναγίας διαβάζουμε: «... μετεκομίσθη η Τιμία ζώνη της Υπεραγίας Δεσποίνης ημών Θεοτόκου από της Επισκοπής Ζήλας εις την Βασιλίδα των πόλεων επί Κων/νου και Ρωμανού του Προφυρογεννήτου εν έτει 919 και απετέθει εν Αγία Σωρώ των Χαλκοκρατειών κατά την 31 Αυγούστου». Άλλες πηγές αναφέρουνε άλλες ημερομηνίες. Σήμερα η Τιμία Ζώνη βρίσκεται και φυλάγεται με την ανάλογη υπόληψη στη μονή Βατοπεδίου στο Άγιον Όρος.

Δεν θεωρείται μια από τις μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης η μέρα της Αγ. Ζώνης μα για την κοινότητα Ασφένδου είναι μια σημαντική τοπική γιορτή.

Διατηρείται το παλιό έθιμο και βράζουνε πιλάφι στον εσπερινό και τρώνε όλοι οι προσκυνητές. Στο πανηγύρι μοιράζουνε κρέας, τυρί και φυσικά κρασί. Παλιότερα η Αγ. Ζώνη είχε πολλές μέλισσες και μοιράζανε και μέλι στο πανηγύρι.

Η Αγ. Ζώνη εθεωρείτο θανατουργή εκκλησία και πολλοί, έταζαν ελιές και άλλα κτήματα για να τους βοηθήσει σε κρίσιμες στιγμές. Και βέβαια, έταζαν πρόβατα που τα σφάζανε και στο πανηγύρι μοίραζαν βρασμένο το κρέας.

Αγ. Ζώνη Νορικιανά

Την Αγ. Ζώνη την θέλανε «ουζεντή» (συνέταρο) στα πρόβατα και στις μέλισσες για ασφάλεια, διότι οι κλέφτες και οι κακοποιοί, την φοβούνταν και δεν την πειράζανε, οπότε είχε κάλυψη και ο ουζεντής. Είχε 300 ελιές, είχε 100-150 μέλισσες, είχε 300 πρόβατα. Όταν αρχίσαμε το δρόμο από το Ασφένδου-Ακονέ με σκαλίδες και φτυάρια, εκεί διατέθηκαν πολλά λεφτά από τα εισοδήματα των εκκλησιών. Συνεργείο κάνανε και σκάβανε τις ελιές της Τ. Ζώνης. Εργάζονταν μαζώχτρες, βοσκοί, μελισσοκόμοι και αυτά ήτανε αβά-ντες στα δύσκολα χρόνια.

Στα Νορικιανά είναι και η Εκκλησία των 4 Μαρτύρων που έγινε με πρωτοβουλία του Π. Νικολή Γιαννουλάκη, στο Νεκροταφείο Βουβά και Νορικιανών.

Ανάμεσα στον Αγ. Νεκτάριο και Νορικιανά είναι τα σύγχρονα κοινοικά Σφαγεία.

Άγιος Γεώργιος (Κολοκάσια)

Τα Κολοκάσια σφεύλουνε την ονομασία τους σε ένα ωραίο λουλούδι που βγαίνει στην Κρήτη και στην Κύπρο και που το λένε «Κολοκάσι». Τα Κολοκάσια ήτανε και αυτά χιωμένα νοτιότερα, περίπου 1000 μ. στην θέση Κουλούρες. Εκεί γύρω από τον Αγ. Νικόλαο ήτανε η παλιά τους θέση, μα και εδώ λόγω Σαρακηνών εγκατελείφταν το χωριό αυτό και πήγανε πιο πάνω σε οχυρότατη και απόκρυφη θέση και εγκαταστάθηκαν. Μόνο από τρία σημεία μπαίνει στο χωριό. Από τη θάλασσα θα έχει απόσταση περί τα 2.000 μ. και υψόμετρο 250 μ. Εδώ είναι το χωριό της ιστορικής οικογένειας των Βουρβάχων και από εδώ άπλωσαν σε ανατολή και δύση (Ασχολούμαστε με τους Βουρβάχους σε άλλο κεφάλαιο).

Πιο πάνω από το χωριό είναι ερείπια φρουρίου. Η τοποθεσία λέγεται «Καστρί». Τίποτα περισσότερο δεν ξέρομε σχετικά. Προς Β. του χωριού είναι το Περιουνάκι ένα βουνό 1085 μ. Εκεί είναι ένα βράθρο που λέγανε οι παλιοί, ότι ρίξανε ένα αντικείμενο και ότι αργότερα παρουσιάστηκε στη θάλασσα, όπου αυτό θα εσήμαινε ότι πηγάνει σε πάρα πολύ μεγάλο βάθος και εκεί στο βάθος βρήκε υπόγειο ποταμό που το οδήγησε στην θάλασσα.

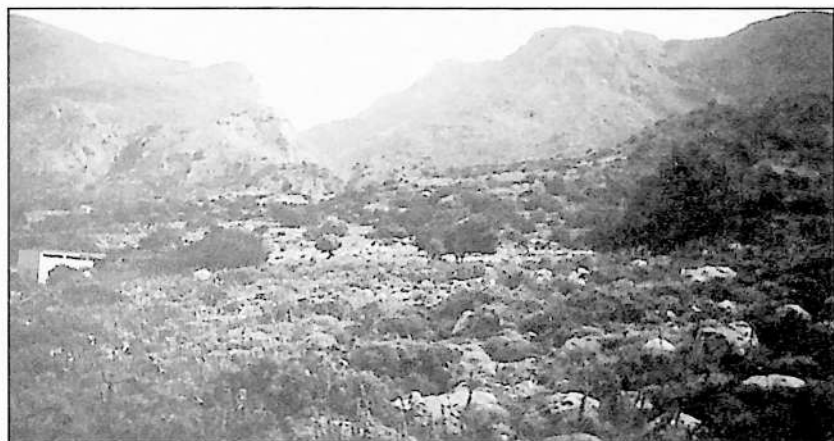

Άγιος Γεώργιος (Κολοκάσια)

Κοντά στα Κολοκάσια είναι το Ασφενδιώτικο φαράγγι όπου λέγεται και Κολοκασιανό Φαράγγι. Στην Τρικουκιά, σε ένα σημείο του φαραγγιού εκρύβονταν μια φορά αντάρτες κατά των Γερμανών. Ήτανε όταν κάψανε τον Καλλικράτη. Ήτανε και ο Αντρέας Πολέντας εκεί, ο Γ. Γραμματέας της Εθνικής Αντίστασης της Κρήτης. Η μητέρα μου έβγαινε στο Ασφένδου και της δώσανε ένα σακκούλι και το κρατούσε από του Μπολιωτομανούσο το

σπίτι, είχε το σακκούλι χαρτιά, τρόφιμα και ένα μαχαίρι. Όταν την είδανε που περνούσε κατέβηκε ένας και πήρε το σακκούλι.

Στους «Πετραρολίθους» λίγο πιο κάτω από τις Καθές είναι ένας τεράστιος βράχος που είναι από τη μέση χωρισμένος. Μια φορά που βγαίναμε στο Ασφένδου, ο γέρο Πυροβολοσήφης μας είπε: «*Θωρείτετνε εκείνη την πέτρα πως είναι χωρισμένη; Ένα εσταθήκανε οι πανάδες και εδιαβάσανε «Εφταιπάδα» και την ώρα όπου το διαβάλασινε ακούστηκενε ένας βρόντος σαν την κανονέ και η πέτρα έσκασενε και το κομματάκι απού λείπει απού τη χώριση επειάχτηκενε μεσόρανα». Εφταιπάδαο ήτανε ένα καιαροχάρτι που το διαβάζανε σε τόπο που να μη φαίνεται εκκλησία και να μην ακούγεται καμπάνα. Το διαβάζανε εφτά παπάδες μα έστω πάνω από τρεις. Το είχανε ντυμένο με προβιά σκύλου. Όποιος «εσήκωνε» εφταιπάδαο δεν έλοιανε μετά θάνατο και οι απόγονοι του εταλαιπωρούντο για εφτά γενιές.*

Ασφενδιώτικο Ποροφάραγγο

Ακόμα πιο κάτω από τους Πετραρολίθους είναι η θέση του «Διγενή». Ο Διγενής «είχε συναλλαγές με τον τόπο μας». Κατεβαίναμε μια φορά με γέρους από το Ασφένδου και όταν είμαστε εκεί είπε ο γέρο Ρουσιογιώργης: «*Ο Διγενής δεν ήτανε σα τζ' άλλους ανθρώπους. Μια φορά τονε ζυγώνανε πάρα πολλοί αν' ώθεν τη μεριά του Βουβά και έκαμεν απόπειρα να περάσει με τον πήδο από τη μια μεριά του φαραγγιού στην άλλη, δεν τα κατάφερε όμως, και επάτησε στη μέση του γρεμινού και δείχνουνε ακόμη οι πατές του». Εκεί κοντά είναι μια μεγάλη πέτρα στη μέση του δρόμου, και έχει ένα λακκάκι, άνοιγμα γύρω στους 25 πόντους. Αυτό το λακκάκι «ξέρανε» ότι γίνηκε όταν ο Διγενής περνούσε καβάλα στο αλόγο του στο φαράγγι. Με το βάρος του Διγενή και το βάρος του αλόγου του (που ήτανε και αυτό ανάλογο με τον καβαλάρη του),*

«αποβούλωσε η πέτρα από το πέταλο του μεγχιριού». Για τον λόγο αυτό η τοποθεσία λέγεται «σιου Διγενή».

Τα Κολοκάσια, ύπερα από απόφαση του Κ.Σ. Ασφένδου και με το από 28/8/1940 Β.Δ. ΦΕΚ Α 721/40 μετονομάστηκαν σε Αγ. Γεώργιο.

Ύστερα από ενέργειες της Κοινότητας εδαινεοδομήθηκαν οι κάτοικοι των Κολοκασίων (Αγ. Γεωργίου) και εγκατέλειψαν το χωριό τους και πήγαν και χτίσανε χωριό 1000 μέτρα, περίπου νοτιότερα εκεί κοντά που, περίπου 1000 χρόνια πριν, κατοικούσαν οι πρόγονοι τους, επειδή από εκεί περνά ο νότιος άξονας του δρόμου, μα και η γραμμή της ΔΕΗ και όπως γράφομε και αλλού, το νέο τους αυτό χωριό το ονόμασαν Αγ. Νεκτάριο

Αγ. Νεκτάριος

Η Ευαγγελία Δαροκάκη αρρώστησε κάποτε από καιύ στη σπονδυλική στήλη και έκαμε τάξιμο στον Αγ. Νεκτάριο όπου και πίστεψε ότι ο Άγιος την βοήθησε και πλήρωσε τον Θ. Γερωνοράκη και έφτιαξε ένα εικονοστάσι του Αγ. Νεκταρίου και έβαλε μέσα το εικόνισμά του, μπροστά από το σημείο που είναι τώρα η εκκλησία. Αργότερα, με ενέργειες του παπα-Νικόλα Γιαννουλάκη και φυσικά με τη βοήθεια πολλών, έγινε η εκκλησία του Αγ. Νεκταρίου. Όταν αργότερα είχε ήδη μεταφερθεί το χωριό με απόφαση του Κ.Σ. Ασφένδου εδόθηκε το όνομα «Άγιος Νεκτάριος». Ήρουν γραμματέας της Κοινότητας και επέρενα να ξαναγυρίσομε το όνομα Κολοκάσια, μα δεν εισακούστηκα. Επιμένω όμως, ότι υπάρχουν άλλοι τρόποι να σεβόμαστε τους Αγίους και δεν τους κολακεύομε με τις ονοματοδοσίες και επιμένω ότι ητανε λάθος το 1940 που τον κάμαν Αγ. Γεώργιο και το 1975 που τον έκαμαν Αγ. Νεκτάριο και αν θα τον μετονομάσομε αργότερα σε άλλον Άγιο πάλι θα είναι λάθος, γιατί η ιστορία το γράφει Κολοκάσια.

Στον Αγ. Νεκτάριο φτιάξαμε και άλλη γεώτρηση με παροχή 100 κ.μ. την ώρα.

Στην περιοχή Αγ. Νεκταρίου κάναμε αναδάσμο το 1975 στους Κάμπους, Αμυγδαλές και Κολοκασιανός κάμπος και ήδη έχουνε γίνει θερμοκήπια, υπόστεγα και δεντροφυτεύσεις.

Το πρώτο σπίτι που χτίστηκε στον Αγ. Νεκτάριο ητανε του Ανδρέα Δαμανάκη.

Ο Αγ. Νεκτάριος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΑΤΟΜΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΑΔΕΙΧΤΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Οικογένεια Βουρβάχων

 Η Βουρβάχοι είναι παλιά και ιστορική οικογένεια του Ασφένδου που τους χειμερινούς μήνες περνούσαν στα Κολοκάσια. Από εδώ φύγανε και έχουνε πιάσει την ανατολή και την δύση. Ο Γρ. Παπαδοπετράκης στην «Ιστ. Σφρ.» σελ. 174 γράφει ότι ο Μ. Ναπολέων «... πλέων μετά του στόλου κατά της Αιγύπτου» εσταράτησε στο Λουτρό και πήρε 80 άντρες. Το ότι προσέγγισε ο Μ. Ναπολέων στο Λουτρό αμφισβητείται από ορισμένους, όμως κανείς δεν αμφισβητεί ότι στο Στρατό του Μ. Ναπολέοντος ήτανε μια ομάδα Σφακιανοί αρχηγός των οποίων ήτανε ο εγγονός του Δασκαλογιάννη Ιωάννης Δασκαλάκης. Μαζί με τους Σφακιανούς αυτούς ήτανε ένας Βούρβαχης που έφτασε στον βαθμό του στρατηγού. Ο Β. Ψιλάκης «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 754 σε υποσημείωση γράφει. «... Εκ των εν Σφακίσις δε Βουρβάχων, οι εν Κεφαλληνία αποκαταπαθέντες κατά το 1770, εξ ων οι εν Γαλλία διαπρέφαντες στρατιωτικοί, ο συνταγματάρχης Διονύσιος ο αιχμαλωτισθείς αρχηγός των Κεφαλλήνων υπό του Ρεσίτ πασά εν Καματερώ της Αττικής και αποκεφαλισθείς και ο υιός αυτού Κάρολος, ο περιώνυμος στρατάρχης της Γαλλίας...».

Δεν είδα σε άλλη ιστορία να αναφέρεται ο Κάρολος Βούρβαχης ως στρατάρχης. Σε άλλες ιστορίες αναφέρεται σαν Στρατηγός μα σίγουρα του αναγνώρισε η Γαλλία ότι προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες διότι η Γαλλική Κυβέρνηση του έκαμε άγαλμα στη Νάνση και το άγαλμα αυτό έκαμε ευχάριστη εκπληξη στον Μανούσο Πέρρο όταν ερχόμενος από την Αμερική που είχε πάει ως μετανάστης, και σε σταθμό που κάμανε στη Γαλλία, είδε ξαφνικά μπροστά του ένα άγαλμα ενός χωριανού του.

Ο Αντισυνταγματάρχης Νικολαΐδης Βουρβάκι, εμπορικός Σύμβουλος της Ελληνικής Πρεσβείας στο Παρίσι από το 1939 μέχρι το 1945 έγραψε μια επιστολή με θέμα το ιστορικό της οικογένειας των Βουρβάχων το 1959. Δεν φαίνεται που αποτείνεται η επιστολή δυστυχώς, μα πάντως βγαίνουνε από αυτήν χρήσιμα συμπεράσματα.

Ο κ. Ανδρέας Χατζηπολάκης, που συχνά γράφει στον τύπο χρήσιμα και σημαντικά στοιχεία, περί Σφακίων και όχι μόνο, έγραψε στα «Χανιώτικα

Νέα», σε συνέχειες από την 14/12/1989 σημαντικά στοιχεία για την οικογένεια των Βουρβάχων, μεταξύ των άλλων γράφει ότι στη Γαλλία διέπρεψε ο σημαντικός μαθηματικός Νικόλαος Βούρβαχης και ότι προς τιμή του Σφρακιανογάλου αυτού Βούρβαχη, μια ομάδα διαπρεπών μαθηματικών έχου-νε δώσει το όνομα «NICOLAS BOURBAKI» στην ομάδα τους, τιμώντας το όνομα και αναγνωρίζοντας την αξία του.

Σε άλλα κεφάλαια γράφομε για τον Μπουρμπαχοστρατή που σκοτώθηκε στην Επανάσταση του Δασκαλογιάννη στην Αράδενα και για την Μπουρμπαχοκατσουλή που σκοτώθηκε όταν οι Σφρακιανοί «αλωνέψανε» τον Αληδάκη και για τον Αντρέα Βούρβαχη που ανδραγάθησε στην βολιορκία του Ρεθύμνου, όταν σκοτώθηκε ο Γάλλος Βαλέστρα όσο και στο Φραγκοκάστελλο το 1828.

Στην συνέχεια ο Νικολαΐδης Βούρβακι μας δίνει με την επιστολή του χρι-ομα στοιχεία.

Ο Νικολαΐδης Βούρβαχης αναφέρεται σε συγγένεια των Βουρβάχων με τον Δασκαλογιάννη. Ξέρω ότι και ο Στρατηγός Ηλίας Δεληγιαννάκης σε ιστο-ρικό της οικογένειας Δεληγιαννάκηδων, που παραθέτομε στο βιβλίο μας αντί-γραφο με την υπογραφή του, αναφέρει ότι ο Δασκαλογιάννης, ο Πρωτόπαπας, ο Μπουρμπαχοστρατής και ο Βαρδής Ζαμπέτης - Δεληγιάννης ήτανε πρωτοξαδέρφοι. Ενώ ο Δεληγιαννάκης τους παρουσιάζει πρωτοξαδέρ-φους, ο Νικολαΐδης Μπουρμπάκι, παρουσιάζει τον Δ. Ιωάννη και τον Μπουρμπαχοστρατή σαν μιάρμπα και ανεψιό. Από δύο διαφορετικές πηγές διαβάζομε περί συγγενείας του Βούρβαχη με τον Δασκαλογιάννη και επειδή άκουσα και από τον Δασκαλάκη Γεώργιο (- Βουβιανός) που πέθανε στα Χανιά πριν από πολλά χρόνια σε μεγάλη ηλικία - ότι είχε ακούσει από γερο-ντότερους του ότι ο Δασκαλογιάννης και ο Μπουρμπαχοστρατής ήτανε πρω-τοξαδέρφοι. Οι μητέρες τους ήτανε κόρες ενός Σκορδουλόπαπα, εγώ πιστεύω ότι είχανε στενή συγγένεια και πιθανότατα πρωτοξαδέρφοι.

Η επιστολή Νικολαΐδη Μπουρμπάκι:

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ BOURBAKI

Αντίγραφον

No 01017

Παρίσι 11 Μαΐου 1959

DÉRECHE D' ALGER

Γενικήν Διεύθυνσιν

Αλγέριον

Κύριε Γενικέ Διευθυντά

Έχω την τιμήν να σας στείλω την παρούσαν αφ' ενός δια να σας ευχαριστήσω θερμώς δια το άρθρον που είχατε την καλοσύνην να δημοσιεύσετε επί του ονόματος της οικογενείας μου κατά την τελευταίαν επίσκεψίν σας εις Αγγέρι και αφ' ετέρου για να σας δώσω μερικές συμπληρωματικές λεπτομέρειες επί των ΒΟΥΡΒΑΚΙ των οποίων είμαι ένας απ' ευθείας απόγονος, είναι καταγωγής εκ της νήσου Κρήτης δια να μην αναδρομήσωμεν παρά μέχρι του 18ου αιώνος και ακριβέστερον στις 17 Σεπτεμβρίου 1669 ημερομηνίαν υποταγής της νήσου Κρήτης εις την Υψηλήν Πύλην.

Πραγματικώς αυτήν ακριβώς την ώραν, ο ένας των αρχηγών της ηρωϊκής αντιτάσεως των Κρητών εναντίον του κατακτητού ο Ευστράτιος ΣΚΟΡΔΥΛΗΣ ονομάσθη «ΒΟΥΡ-ΜΠΑΧΙ» και αυτό το τιμητικό παρατσούκλι παρέμεινε το τιμητικό μας όνομα.

Βουρ-Μπάχη ως είπομεν ήδη, είναι ένα Τούρκικο όνομα σύνθετο και προέρχεται εκ της λέξεως ΒΟΥΡ η οποία σημαίνει χτυπώ και από το ουσιαστικόν «Μπάχι» που σημαίνει τον πρώτον, τον αρχηγόν, την κεφαλήν.

Με άλλες λέξεις το Βούρ-Μπαχι εξηγείται εις καλήν Γαλλικήν «Αρχηγός Ομάδος» και επειδή κατά την εποχήν εκείνην (η ιστορία επαναλαμβάνεται) οι Κρητικοί ήσαν και κατά των Τούρκων και κατά των Ενετών, που κατείχον την Νήσον αυτήν, έπρεπε να περνούν για πολλά χρόνια μια ζωή περιπετειών πλήρη κινδύνων και μαχών, περιεσφυγμένοι γύρω από έναν αρχηγόν ο οποίος «έπερνε τα βουνά», για να υπερασπισθούν την ελευθερίαν τους.

Και η οικογένεια των Βούρβακι έχει το προνόμιο εμεγάλωσε από μικρά παιδιά και παρέδωσε ένα μεγάλο αριθμόν ιδεολόγων πολεμιστών και δυναμικών στρατιωτικών, μεταξύ των οποίων έπρεπε να αναφέρομεν και δύο γυναίκας, την Αικατερίνην και την Κατσουλή Βούρμπακι.

Κι εδώ ας ανοίξομεν μίαν παρένθεσιν. Πώς η λέξις Βούρμπαχι έγινε Μπούρμπακι;

Απλώς διότι εις την Ελληνικήν το «ΒΕΤΑ» προφέρεται «Βήτα» ή «βε» ενώ το Γαλλικό «B» (μπε) γράφεται στα Ελληνικά με μ και π.

Επί τη ευκαιρία αρκεί να σημειώσομεν ότι μέχρι του 1920 (συνθήκη Σεβρών) ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπέγραφεν όλα τα επίσημα έγγραφα με ένα «B» (μπε) και ότι το VENIGE (BENETIA) ελληνικά γράφεται όχι V αλλά «B» και ότι η Γαλλική λέξις BRAVO γράφεται Ελληνικά Μπράβο.

Ιδού ο λόγος δια τον οποίον οι αγράμματοι του 18ου αιώνος μετέγραφον εις τα Μητρώα Αργοστολίου Κεφαλληνίας (μετά την επανάστασιν του 1770) την οικογένειαν των προσφύγων Βουρ-Μπαχι Σφακίων (Κρήτης) ως Μπούρμπακι.

Ο Σωτήριος Μπούρμπακι (αδελφός της προμάρης μου Χρυσής Μπούρμπακι η οποία υπανδρεύθη τον εξαδελφόν της Νικόλαον ΜΠΟΥΡΜΠΑΚΙ εξ ου και το δεύτερό μου οικογενειακό Ελληνικό όνομα ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ το οποίον σημαίνει υιός του Νικολάου).

Ο Σωτήριος λοιπόν Μπούρμπακις ο πάππος του Στρατηγού Καρόλου Μπούρμπακι, γεννήθηκε όχι στην Κεφαλονιά αλλά στην Κρήτη - πόλιν Σφακιά - το έτος 1750. Ο Σωτήριος ήτο υιός του Κωστάκι και αδελφός του Ερμανουήλ Μπούρμπακι θανόντος εις Αίγυπτον με πολλούς άλλους συμπατριώτας ταχθέντας εθελοντικώς εις την στρατιάν του Βοναπάρτου.

Όσον αφορά την μητέραν του, αυτή ήτο αδελφή του ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΛΑΧΟΥ ή ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ, όστις έπεσεν ενδόξως κατά την επανάστασιν του ίδιου ονόματος το 1770 και υπήρξεν η αιτία του εκπατρισμού από τα Σφακιά της οικογενείας Σωτήρη Μπουρμπάκι προς την φιλόξενον γην της Κεφαλληνίας, διατελούσης τότε υπό την κυριαρχίαν της Βενετίας.

Ο Σωτήριος Βουρβάκις, ήτο ιδιοκτήτης ενός ιστιοφόρου το οποίον διέτρεχεν την Μεσόγειον. Η παράδοση μάλιστα μας μεταδίδει ότι το 1776 έναντι της νήσου Ζακύνθου η γυναίκα του εγέννησε ένα παιδί εις το οποίον έδωσε το όνομα (DENIS) Διονύσιος, προς χάριν του Αγίου Διονυσίου προστάιου της Ζακύνθου όστις έσωσεν τόσοσ την επίτοκον γυναίκαν και το παιδί της, όσοσ και το αδύνατον πλοίοσ το εμπλακέν εις μίαν φοβεράν τρικυμίαν.

Και ο Διονύσιος Μπουρμπάκι δεν ήτο άλλος από τον εκ παραδόσεως γνωστόν Συνταγματάρχημ Ναπολέοντος του Ιου, τον νεώτερον συνταγματάρχημ του Γαλλικού Στρατού, και βραδύτερον διαρκούσης της επαναστάσεως δια την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος, και τον ήρωα του Καματερού πεσόντα το 1826 έναντι της Ακροπόλεως επί του Αττικού εδάφους πατήρ του Καρόλου Διονυσ. Σωτηρ. Βουρβαχι της Αλγερινής Στρατιάς διοικητής της αυτοκρατορικής Φρουράς Ναπολέοντος του ΙΙΙ και ένας εκ των σκαπανέων της παρουσίας των Γαλλικών στρατευμάτων στο Αλγέριον.

Όσον αφορά το μήνυμα του Ιωσήφ Βοναπάρτου, δια μέσου του αποκλεισμού του Νέλσωνος, εις τον εν Αιγύπτω αδελφόν του, ιούτο συνομίζεται ως εξής:

Ο Σωτήριος Βουρμπάκις επί του ιστιοφόρου του διεκινδύνευε συνήθως από Αλεξάνδρειας εις Μασσαλίαν όπου εσύχναζεν ο έμπορος χονδρικής GLARY του οποίου την θυγατέραμ Ιουλιέττα ενυμφεύθη ο Ιωσήφ Βοναπάρτης. Ήτο έξυπνος, είχε θάρρος ήτο καλός θαλασσοπόρος, γνωρίζων καλά τις τοπέσ της Ανατολικής Μεσογείου.

Του ενεπιστεύθησαν λοιπόν την επικίνδυνον προσπάθειαν να μεταβί εις Αίγυπτον δια να τον ειδοποιήση περί της πολιτικής καταστάσεως εν Γαλλία

και να τον πείσει να έλθη να την σώση δια του πραξικοπήματος της 18ης «Μαρουμερ» (δεύτερος μην του ημερολογίου της Γαλλικής επανάστασης, 22 Οκτωβρίου - 22 Νοεμβρίου) και αυτός είναι ο λόγος δι'ον μετά την νίκη και την οριστική εγκατάστασιν του Ναπολέοντος» εις Παρισίους, ο Σωτήρης Βουρβαχης «ο πλότος του Ναπολέοντος» επέτυχεν την δωρεάν μόρφωσιν των υιών του και συγκεκριμένως του Διονυσίου Μπουρμπάκι εις την Στρατιωτικήν Σχολήν FLECHE και του Ιωσήφ εις την Προξενικήν καριέραν.

Ιδού η ιστορία της οικογενείας μας. Ως προς τον συγγραφέαν των «μαθηματικών στοιχείων» όστις ήτο μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας της POLNTEBY, αξίζει επίσης να σας γίνει γνωστή.

Το συνώνυμον αυτό του προπάππου μου Νικολάου «Μπούρμπακι» δεν υφίσταται εις πραγματικότητα, αλλά ο Όμιλος Μπουρμπάκι υφίσταται πολύ καλά, και οι Βουρβαχίται, όλοι καθηγηταί Γαλλικής προελεύσεως μίας δεκάδος Πανεπιστημίων Γαλλίας, Ηνωμένων Πολιτειών, Αμερικής, συνέρχονται μίαν ή δύο φορές τον χρόνο δια να συμπυκνώσωσιν τας μελέτας των εις τα μαθηματικά και να εμφανίσωσιν τον όγκο της εργασίας των.

Το 1949 εις το Πανεπιστήμιον της Νάνσης, είχα την τιμήν και το προνόμιον να κάνω την γνωριμίαν του περιωδύμου Βουρβαχίστα, εγώ, ώς πραγματικός Βουρμπάκι αυθεντικός, αγνοών τα μαθηματικά, δεκτός από σάρκα και οστά μαθηματικούς, κρύπτοντας την ανωνυμίαν των υπό το κολακευτικόν όνομα του προγόνου μου, του οποίου αγνοούσαν και την ύπαρξιν ακόμη.

Το 1923 ή 1924 εις το ανώτερον Διδασκαλείον της οδοῦ ULM δύο παλαιοί διδάκτορες της Σχολής Ανωτάτης Ακαδημίας έθεσαν τυχαίως το ερώτημα: «Γνωρίζετε το πρόβλημα Μπουρμπάκι;» το οποίον θα μπορούσε να ήταν επίσης το πρόβλημα Μακ-Μαόν ή το πρόβλημα Μπουλαζέ δια να μείνει μόνον εις τας σημειώσεις των Στρατηγών 1870 με 1890. Έκτοτε δε οσάκις δεν μπορούσε κανείς να λύσει ένα μαθηματικό πρόβλημα, τον παρέπεμπαν χάριν αστειότητος στο ανύπαρκτο πρόβλημα Μπουρμπάκι.

Ιδού διατί όταν το 1932 αυτοί οι ίδιοι μαθηταί της Σχολής αυτής έγιναν καθηγηταί, και εοκέφθησαν να σπουδάσωσιν ακόμη μαθηματικός επιστήμας στην OVERGNE, δεν εδίστασαν να πάρουν απόφασιν να μην δημοσιεύσωσιν τίποτε με τα πραγματικά των ονόματα αλλά με το όνομα Μπούρμπακι, όστις με τον καιρόν πήρε το επώνυμον Νικόλας και ανήλθεν εις τον βαθμόν του μέλους της Βασιλικής ακαδημίας της POLDEVIE, πατήρ της Μπέτης κλπ. κλπ.

Εσωκλείστωσ σας στέλλω αφ' ενός αντίγραφον της προσκλήσεως στο γάμο της Μπέτης με τον κον Έκτοραν Πετάρ - πλήρους μαθηματικής ικανότητας - και αφ' ετέρου το περιεχόμενον διαφόρων κεφαλαίων και των ήδη εμφανι-

σθέντων βιβλίων μαθηματικών στοιχείων, με το μπιλιέτο του Νικολ. Βούρβακι, και τας υπογραφάς μερικών Βουρβαχιστών παρόντων στην συνεστιάση Νάνσης την 13ην Φεβρουαρίου 1949.

Τέλος ενδιαφέρει να σημειώσωμεν τα παρακάτω;

Την 14 Μαΐου 1940 οι εν Γαλλία Έλληνες παλαιοί πολεμιστές των οποίων έχω την τιμήν να είμαι πρόεδρος εξέπεμψαν την συνημμένην κλήσιν εκπεμφείσαν από όλα τα ραδιοφωνικά πόστα της Γαλλίας. Ύστερα δε από τρία περίπου χρόνια, το 1943, ο Γερμανός Διοικητής Κατοχής Παρισίων εκυνηγούσε με μίσος σκληρότατον όχι μόνον το Διοικητικό Συμβούλιο του Συνδέσμου μας, «Για αντιγερμανικές εκδηλώσεις» που είχαν αποτέλεσμα τον θάνατον στα γερμανικά Στρατόπεδα συγκεντρώσεως τριών εκ των συμμαθητιών μου, αλλ' επί πλέον η Γερμανία του Χίτλερ ανεζήτει εις την Γαλλίαν τον μαθηματικόν Νικόλαον Μπούρμπάκι συγγενή μου και έστειλε στην φυλακή τον διευθυντή του βιβλιοπωλείου Χέρμαν οδός Σορβόνης 6 Παρίσι εκδότη των μαθηματικών στοιχείων Μπουρμπάκι.

Και το έτι περισσότερο είναι ότι η εφημερίς «ΚΟΣΜΟΣ» 6-7-1954 επανέρχεται εις το όνομά μου θεωρούσα τον Νικολαΐδην - Βουρβάκι ως τον ανόπαρκτον Νικόλαον Μπουρμπάκι.

Δεχθείτε κε Γενικέ Διευθυντά κλπ...

Αντ/χης Νικολαΐδης - Βούρβακι.

Διοικητής της Λεγεώνας Τιμής

Πολεμικός Σταυρός 1939-1945 μετά φούνικος

Εμπορικός Σύμβουλος της εν Παρισίοις Ελληνικής Πρεσβείας

Διονύσιος Βούρβαχης ανώτερος αξ/κός του γαλ. Στρατού επανέβη το 1826 στη μάχη του Καματερού Απικής και πατέρας του Κάρολου Βοερβαχι στρατηγού της Γαλλίας.

Οικογένεια Δεληγιαννάκηδων

Η οικογένεια Δεληγιαννάκηδων για δύο αιώνες ήταν ηγετίδα οικογένεια στην κοινότητα Ασφένδου. Όπως γράφει ο Στρατηγός Ηλίας Δεληγιαννάκης στο ιστορικό της οικογενείας και από στοιχεία που μου έδωσαν οι Δεληγιαννάκηδες της Αργυρουπόλεως (που κατάγονται από το Ασφένδου), οι ρίζες των Δεληγιαννάκηδων τραβούν από την Ανόπολη από τους Ζαρπιέτες.

Θα γράψουμε εδώ τη νεκρολογία των Ιωσήφ και Στρατή Δεληγιαννάκη, που πέθαναν εκτός Κρήτης και ότι αφορά την πολεμική τους δράση θα διαβάσουμε στο κεφάλαιο ιστορία της Κοινότητας, που σχεδόν πάντα είχε αρχηγό Δεληγιαννάκη το Ασφένδου. Η νεκρολογία του Ιωσήφ Δεληγιαννάκη δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα των Αθηνών «Ραδάμανθους το 1884 (έτ. ΙΑ αρ. φυλλ. 509) και είναι η ακόλουθη:

«Την πρώτην οδούντος μηνός απεβίωσεν εν Μήλω ο υπερεκατονταετής Ιωσήφ Δεληγιαννάκης, αντισυνταγματάρχης της ψάλαγας, ένδοξον λείψανον του ιερού αγώνος, βλαστής εκ του χωρίου Ασφένδου των Σφακίων Κρήτης οικογενείας τα μάλιστα συννεγκούσης κατά τον ιερόν αγώνα.

Επί ο μακαρίτης είχεν κατά την επανάστασιν του 1821 αδελφούς, άπαντας ασχολημένους εις τε τας στρατιωτικές και πολιτικές υπηρεσίας της πατρίδος. Τρεις εις τον βτωμόν αυτόν εθουσιάσθησαν κατά τας διαφόρους μάχας. Εκ των επιζήσαντων δύο μετέβησαν εν τη ελευθέρα Ελλάδα, ο προσλίγων μηνών αποβιώσας εν Μονεμβασίαν Στρατής Δεληγιαννάκης, συνταγματάρχης και ο μακαρίτης Ιωσήφ.

Μίαν και μόνην εις όλην την ζωήν είχεν ενασχόλησιν, εις τον χειρισμόν των όπλων, γυμναζόμενος και γυμνάζων άλλους, ένα και μόνο νόθον:

Την απευλευθέρωσιν της πατρίδος του, που ως αναπόφευκτον επερίμενεν ότι θέλει απολαύσει αλλά δυστυχώς λίαν περίλυπος επί τη σπερήσει ταύτη μετέβη εις τον τάφον.

Κατά τας ανάγκας της πατρίδος του και εις μεγάλας πολιτικές υπηρεσίας υπηρέτησεν, μέλος της Κυβερνήσεως της Κατζιλερίας τότε λεγομένης, αναδειχθείς και ως στρατιωτικός. Εις πολλάς μάχας διέπρεψεν ως αρχηγός επί ετοιμότητι πνεύματος και αταραξίαν κατά την κλαγκήν των όπλων, ως στρατιώτης δε επί καρτερία και ωκύτητι.

Γνωρίζων άπάσας τας περιπετείας και λεπτομερείας του αγώνος της πατρίδος δεινήν ησθάνετο θλίψιν να μένωσι ανιστόρητοι αι ηρωικάί πράξεις των αειδήμιων εκείνων ανδρών, διότι τα μάλιστα εθεώρει ελλειπείς τας υπάρχουσας ιστορίας

1. Στον ίδιο χρόνο 1874 φαίνεται ότι πέθαναν οι δυο αδελφοί Σήφης και Στρατής. Εάν δεν είναι λάθος οι ηλικίες (75 και 110 χρονών) θα πρέπει να είναι από άλλη μάνα καθ' ένας.

του Κρητικού Αγώνος, ας συχνότατα ουχ ήτιον ήθελε ν' ακούει υπαγορευτών τας αναγκαίας σημειώσεις. Είχεν δε ο μακαρίτης σπανίας οικογενειακός αρετάς στοργήν προς άπαντα τα μέλη της οικογενείας του, αριθμόν δε περί τους ογδοήκοντα κατιόντας πολλήν ηθαύετο χαράν επί τη γεννήσει ετέρου απογόνου του, σεμνυνόμενος δια το πολυάριθμον αυτής.

Καίτοι δε είχεν ηλικίαν περίπου εκατόν δέκα ετών διετήρει ουχ ήτιον πάσας τας σωματικές και νοεράς αυτού αισθήσεις, γαλήνιος δε πλην με τον στεναγμόν ότι την πατρίδα του αφήνει δουλήν απέθανεν! γαιάν έχει ελαφράν!

Ούτως το εν μετά το άλλον τα γεραρά λείψανα του ιερού αγώνος απέρχονται αφήνοντας εις ημάς το στάδιον των υπέρ της πατρίδος έργων προς α' το παράδειγμά τους μας ωθεί».

Επικήδειος λόγος του Στρατή Δεληγιαννάκη

Εκφωνήθηκε από τον Αγάπιο Ιωαννίδη στις 11 του Γενάρη 1874 στην εκκλησία του Ελικωμένου Χριστού της Μονεμβασίας, από την εφημερίδα «Ερμούπολη» της 12/10/1974 φωτοτυπία της οποίας έχομε, παραθέτομε απόσπασμα.

«Καίτοι εις άκραν συγκεκινημένος εκ της λύπης δια τον αιφνίδιον θάνατον του σεβαστού μου φίλου, καίτοι αισθάνομαι την αδυναμίαν μου προς λόγους επικήδειους δια πρόσωπα μάλιστα πεπροικισμένα με στρατιωτικές αρχάς και μεγάλα ανδραγαθήματα υπέρ της φίλης πατρίδος μ' όλα ταύτα θαρρών εις την επιείκιαν του ακροατηρίου μου λαμβάνω το θάρρος να εκφωνήσω ολίγας λέξεις ως φόρου οφειλομένου εις παρομοίους άνδρας.

Ο προκείμενος νεκρός Στρατής Δεληγιαννάκης εβδομηκονταπενταετής' την ηλικίαν, γεννηθείς και ανατραφείς εις τα ηρωικά Σφακιά της αναξιοπασχούσης Κρήτης, μόλις η σάλπιγξ της ελευθερίας ήχησεν εις τα ώτα του και πάραντα ως λέων ανατινάξας την χαίτην του και υπό την αρχηγίαν του πατρός του, επετέθη κατά των εχθρών του Χριστιανισμού, ως αρχηγός των όπλων της επαρχίας Ρεθύμνης, με την απόφασιν ή να ελευθερώσει την πατρίδαν του ή να πέσει ενδόξως υπέρ αυτής. Έδραμε λοιπόν όπου η ανάγκη τω εκάλει και εν μέσω απείρων κακουχιών και στερήσεων, ανεδείχθη ήρως εις πολλές και σπουδαίας μάχας αιματηράς τας οποίας η αλάνθαστος ιστορία εξύμνησεν και οι συμπατριώται του ακριβώς γινώσκουσι. Και εις τας οποίας έλαβεν ουκ ολίγας πληγάς.

Εν τούτοις ο πατήρ του ενδόξου νεκρού έπεσε μαχόμενος, ο δε άξιος αυτού υιός, έχων τότε ηλικίαν 25 ετών αναγνωρισθείς ως εκ των ικανών αρχηγών της Κρήτης, επικεφαλής ισχυρού σώματος ανδρείων απέστειλεν εκατοντάδας αγαρινών εις τον Άδην, εκδικούμενος ούτω το αίμα του πρωτομάρτυρα οικουμενικού Πατριάρχου Γρηγορίου, των σεβασμιωτάτων συνοδικών του ιεραρχών, του πατρός του και συμπατριωτών του.

Ποιος εξ υμών των γινγνωσκόντων την ιστορίαν της Κρήτης δύναται να αρνηθεί την ανδρείαν, την τόλμην και τα τεράστια έργα των γενναίων μαχητών της

Κρήτης, ως εκ των οποίων οι αρειμάνιοι εκείνοι Τούρκοι ηγαγκάσθηκαν ένεκα των αλληλέλληλων καταστροφών των να κλεισθώσιν εις τα φρούριά των και ούτοι να μείνωσι κύριοι της όλης γης εκείνης οι Έλληνες Κρήτες: Και όμως, σκληρά και άδικος απόφασις των δυνατών της γης κατέδωκεσεν την ωραίαν εκείνη νήσον, την επί εννέα όλα έτη αγωνισαμένην υπέρ της ελευθερίας της και ποτισθείσαν με τα αίματα των τέκνων της, όπως μη συμπεριληφθή εις την μικράν Ελλάδαν.

Ένδοκρος, αγωνιών και διαμαρτυρόμενος ενώπιον του βασιλέως των βασιλευόντων, απειχαιρέτησε τότε μόνον την πατρίδα του ο ήρωας Δεληγιαννάκης, επιψυλασσοόμενος να επανέλθη εις αυτήν και πάλιν εις ενομόκοτέρας περιστάσεις. Κατοίκησε λοιπόν εν τη γεινιάουσα νήσω Μήλω, όπου απολαμβάνων σπουδαίας υπολήψεως και αγάπης χάριν των προτερημάτων του ενομφεύθη την ώδε ισταμένην και θρηνούσαν αξιότιμον και σεβαστήν Μαρίαν Ιωαννίδου κόρην μιας εκ των επισημοτέρων οικογενειών της Νήσου.

Εν τούτοις ο Στρατ. Δεληγιαννάκης ο οδηγήσας επί εννέα έτη τους συμπολίτας του εις τας μάχας κατά του εχθρού, δεν ήτο δυνατόν να μην αποβλέψωσιν εις αυτόν και εν καιρώ κρισίμων πολιτικών περιπετειών. Διο κατά το έτος 1843 ότε επήλθεν η ένδοξος του πολυέμματος της πατρίδος μεταβολή, οι απανταχού Κρήτες εξέλεξαν αυτόν μετά των Δ. Καλλέργη, Ρενιέρη, Ζερφουδάκη, Κουμή και Χρυσαιοπούλου μέλος της Εθνικής εν Αθήναις Συνελεύσεως και κατοπιν βουλευτήν. Ως τοιοούτος δε εξεπλήρωσε τα καθήκοντά του πάντοτε επί τιμιότητι και ενθνήσιν σιγφρόνως και ενόρκως ως ήρμοζεν εις άνδρα τιμιον και ελεύθερον.

Απέναντι των μεγάλων θυσιών και εκδουλεύσεων του προς την πατρίδα ο μακαρίτης ετιμήθη με το βαθμόν αντισυνταγματάρχη της φάλαγγος εκλεχθείς δε και μέλος της επί των θυσιών και εκδουλεύσεων του αγώνος επιτροπής υπό του μακαρίτου Όθωνος. Τελευταίως δε βαρυνθείς των Αθηναϊκών τύρβων, από αίσθημα ομολογουμένου πατριωτισμού, ομοίον του αρχαίου Φωκίωτος, ήρθε και κατοίκησεν προ δεκαπενταετίας εις τον τόπον τούτο και εν τη ακροπόλει, όπως καθορών τα απέναντι υψηλά όρη της υπό των Τούρκων δεσποζομένης πατρίδος του και επιδράμει πάλιν εις αυτήν υπέρ της ελευθερίας της.

Ήτο ήδη ο ασρόμητος Στρατής Δεληγιαννάκης βεβλαμμένος τον πόδαν μέχρι χωλότητας εκ της πληγής πολέμου και όμως όταν ο 1866 η πατρίς του εστασίασεν κατά των τυράννων της, η καρδιά του άνδρος ηλεκτρίσθη ενθουσιωδώς. Εψ'ω και δράξας τα ιερά όπλα του έτρεξε προς υπεράσπισιν της τεθείς επί κεφαλής πολλών συγγενών και συμπατριωτών του, επολέμησεν με όλας τας δυνάμεις του μη λαβών ποσώς υπόψιν μήτε τους σουλτανικούς αυτοκρατορικούς τακτικούς και απότιμους στρατούς μήτε εκείνους του αντιβασιλέως της Αιγύπτου εις 70 χιλιάδων συγκειμένων, μήτε τον κατά θάλασσαν αποκλεισμόν της νήσου υπό 30 πολεμικών ατμοπλοίων.

Δυστυχώς πλην και κατά την περίπτωση ταύτην οι ολίγοι επαναστάται της

Κρήτης έπαθον ήταν, ως επόμενον, διότι η πολιτική της Ευρώπης δεν ενέκρινε την ανεξαρτησίαν της πατρίδος των. Επομένως ο Τουρκοφάγος Στρατής Δεληγιαννάκης επανήλθεν ώδε στενάζων και καταρόμενος τους αίτιους της μεγάλης του Έθνους του συμφοράς.

Αφ' ενός όθεν αι κακοχΐαι του πολέμου, αφ' ετέρου αι περιπέτειαι της τύχης του ιδιωτικού βίου και προπάντων η μη απελευθέρωσις της πατρίδος του, εβασάνιζαν και κατεβέβρωσκον την καρδίαν του φιλοπάτριδος Δεληγιαννάκη υπέρ του ήμιου αιώνα. Κατά δε την παρελθούσαν νύχτα, πληρωθέντος του χρόνου της ζωής του, ο Ύψιστος τον ανεκάλεσεν επί αιώνιον μακαριότητα εν πλήρη αυτού αταραξία και γαλήνη, ως έχοντας την συνείδησιν ελευθέραν ενώπιον του Πλάστη. Διότι και ως στρατιώτης τον ιερόν και δίκαιον αγώνα ηγωνίσθη επ' αρετή και ανδρεία και ως πολίτης έζησεν βίον άμεμπτον και αξιοπρεπή.

Τοιούτως εν ολίγοις υπήρξεν ο Στρατής Δεληγιαννάκης του οποίου την υστέρησιν ημείς μεν δικαίως θρηνούμεν ως αγωνιστήν και συνδημιότην, οι συναγωνισταί του όμως οπλαρχηγοί Σηφάκηδες, Χάληδες, Ζερβοί, Κουμήδες, Βαρδουλομανούσοι, Δρακονιανοί, Τσελεπήδες και λοιποί τον ασπάζονται μετά χαράς εις τους ουρανούς.

Η δε εντυχής άλλοτε, ήδη δε δυστυχής και έρημος εις την ξένην ταύτην γην χήρα του μακαρίτου, νοήμων, κάτοχος χριστιανικών αρετών, έχεις μεν δίκαιον μέγα να θρηνείς την υστέρησιν του αγαπητού και πιστού σου συζύγου, αλλ' όταν μνησθείς ότι προορισμός του ανθρώπου είναι ο θάνατος και ουδείς θέλει να τον αποψύγει και όπι τελευτήσας ο μακαρίτης αφήνει ένδοξον όνομα εις την ιστορίαν της πατρίδος προς καύχημα της οικογενείας και των φίλων του, τότε ευρίσκει εις ταύτα παρηγορίαν και ανακούφισιν εις την θλίψιν σου.

Δεήθητι λοιπόν και ημείς μετά του συρρεύσαντος κόσμου περί της αναπαύσεως της ψυχής του εις τόπον δικαίων και εκφωνήσατε συν ημίν τρεις το "ο θεός συγχωρήσει αυτόν, γαίαν έχει ελαφράν"».

Ριζίτικο τραγούδι που αφορά τον Στ. Δεληγιαννάκη

*«Κάτω στο Φραγκοκάστελλο τσοι Τούρκους πολεμούνε.
Οι Τούρκοι εφάγαν τσοι Ρωμούς με το Χατζή Μιχάλη
Μα ο Ντεληγιαννής ο Στρατής μ' εξήντα παλληκάρια
τσοι Τούρκους τσ' ετιμώρησε»*

*Το παρακάτω κείμενο είναι γραμμένο
από τον Υποστράτηγο Υγειονομικού
Ηλία Δεληγιαννάκη*

Σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία, που έχουν παρθεί από το «Λίμνηρο του ΖερμετοΒαρδή», γενεαλογικό κείμενο γραμμένο το 1750, ιστορίες της Κρήτης, εγκυκλοπαιδικά λεξικά και αναμνήσεις του Καπετάνιου, Αρχηγού και Υπολοχαγού Πεζικού Μάρκου Ιωάννου Δεληγιαννάκη, πρόκειται για μια από τις επιφανέστερες οικογένειες των Σφακιών Κρήτης. Έλκει την καταγωγή της από τον παλαιότατο αρχοντικό οίκο των Ζαμπέτηδων (ή Σκορδύληδων) της Ανώπολης Σφακιών, που ήταν απόγονοι μιας από τις Φαναριώτικες οικογένειες, με τις οποίες επαναποίκησε ο Νικηφόρος Φωκάς τον 11ο αιώνα την Κρήτη, ελευθερώνοντας την από τους Σαρακηνούς.

Γενάρχης της οικογένειας αναφαιρείται επί Ενετοκρατίας ο Αναστάσιος Ζάππας Σκορδύλης, από την Ανώπολη των Σφακιών, δεύτερος ανηψιός (γιος πρώτου εξαδέλφου) του Γενικού Αρχηγού της κατά των Βενετών μεγάλης επανάστασης του 1570 Κανταολέου και Υπαρχηγός της επανάστασης εκείνης. Είχε την ίδια τύχη με τον Αρχηγό Κανταολέοντα και όλους τους γιους και συγγενείς του που σφαγιασθήκαν από τους Βενετούς, όταν με δόλο τους αδρανοποίησαν, βάζοντας στο κρασί τους δηλητήριο στο τραπέζι γάμου του γιου του Κανταολέοντα με την κόρη του πλούσιου Βενετού Μολίνη.

Μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Τούρκους ο διατέγγονος του Αναστάσιου Ζάππα Σκορδύλη, Ιωάννης Ζαμπέτης Σκορδύλης, σε μια εξέγερση των Λευκορειτών κατά των Τούρκων ονομάστηκε από τους τελευταίους Δελή Γιάννης αντί Ζαμπέτο Γιάννης εξαιτίας της μεγάλης τόλμης που έδειξε. Η ονομασία αυτή έμεινε σαν επώνυμο στο γιο του που εγκαταστάθηκε στο Ασφέντου Σφακιών και στους εγγονούς του Ζαμπέτο Βαρδή Δεληγιάννη και Ζαμπέτο Γιώργη Δεληγιάννη, που είναι ο πρώτος από τους Λευκορείτες που αναγνωρίστηκε από τις Τουρκικές αρχές «Καπετάνιος», πενήντα ολόκληρα χρόνια πριν από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη το 1770. Ο ανηψιός του Ζαμπέτο Βαρδή Δεληγιάννη, Νικόλαος Ιωάννου Δεληγιάννης από το Ασφέντου Σφακιών, που ονομάστηκε και Μπίκος, επειδή ήταν σκληρός πολεμιστής - ονομασία που διατήρησαν σαν παράνομο και οι απόγονοι του - πήρε μέρος σαν οπλαρχηγός Σφακιών στην επανάσταση του Δασκαλογιάννη το 1770. Με τους γιους του που ακολουθούν εισέρχεται η οικογένεια των Δεληγιαννάκηδων ή Μπίκηδων πρωταγωνιστικά στην επανάσταση του 1821-31.

Ο Γεώργιος Νικολάου Δεληγιαννάκης ή Μπίκος, γιος του παραπάνω, γεννήθηκε το 1790, στο Ασφέντου Σφακιών και με την αρχή της επανάστασης του 1821-30 ετέθη επικεφαλής συγχωριανών του και άλλων και αφού πήγε στην επαρχία Ρεθύμνης, της οποίας είχε ορισθεί αρχηγός, πήρε μέρος στις μάχες Γάλλου, Ρουστικών και Αγ. Κωνσταντίνου (Ιούνιος 1821) και γυρνώντας κατόπι στα Σφακιά συμμετείχε στην απόκρουση των Τούρκων στον Καλλικράτη. Αμέσως μετά (1 - 5 Αυγούστου 1821) έλαβε μέρος στις μάχες

Κουρνά, Καστέλλου, Πατήματος και Δραμίων που έγιναν στην επαρχία Αποκορώνου. Το Δεκέμβριο του 1821 πήρε τον ανώτατο τότε βαθμό του πεντακοσίαρχου από τον «Γενικό Έπαρχο» Κρήτης Μιχ. Αφεντούλη.

Επετέθη κατά των Τούρκων που είχαν καταλάβει τη μονή του Αρκαδίου και τους εξολόθρευσε (17 Ιαν. 1822), συμμετείχε επίσης στην απόκρουση τους από την επαρχία Αμαρίου όπου έκαναν επιδρομές (Φεβρ. 1822) και στις μάχες γύρω από το Ρέθυμνο όπως και στην επίθεση κατά του φρουρίου του Ρεθύμνου κάτω από τις διαταγές του Γάλλου Ταγματάρχη Βαλλέσια (14 Απρ. 1822). Πήρε ακόμα μέρος στη μάχη του Τυμπακίου Μεσσαράς (Ιούνιος 1822) και αμέσως μετά σ' αυτές που γινόνταν γύρω από το Ρέθυμνο.

Τον Οκτώβριο του 1822 σε ηλικία 30 χρονών σκοτώθηκε σε ενέδρα Τούρκων κοντά στο χωριό Αρμένιοι Ρεθύμνης.

Ο Σίφηης Νικόλαου Δεληγιαννάκης ή Μιτικός, αδελφός και συμπολεμιστής του Γεωργίου, τον διαδέχθηκε σαν αρχηγός του Δυτικού τμήματος του Ρεθύμνου μετά το θάνατο του.

Τον Ιανουάριο του 1828 διορίστηκε μέλος της Επιτροπής Σφακιών, συμμετείχε στη μάχη του Φραγκοκάστελλου (17 Μαΐου 1828) και μετά το τέλος της επανάστασης εγκαταστάθηκε στη Μήλο.

Από εκεί έλαβε ξανά μέρος σε επακόλουθες επαναστάσεις της Κρήτης και τιμήθηκε με τον ανώτατο επαναστατικό βαθμό του Συνταγματάρχου της Βασιλικής Φάλαγγας. Πέθανε στη Μήλο σε ηλικία 104 χρονών. Ο γιος του Ανδρέας υπήρξε ο πρώτος δήμαρχος του Αδάμαντα Μήλου και κατ' ευθείαν απόγονοι του είναι οι Δεληγιαννάκηδες της Μήλου και του Πετραιά.

Ο Στρατής Νικολαου Δεληγιαννάκης ή Μπικο Στρατής ήταν νεότερος αδελφός των παραπάνω και τους ακολούθησε αρχικά στις πρώτες μάχες της επανάστασης του 1821 αλλά γρήγορα έγινε κι αυτός αρχηγός του ανατολικού Ρεθύμνου μετά το θάνατο του αδελφού του Γεωργίου. Διέπρεψε σαν αρχηγός σε πολλές μάχες στις επαρχίες Σφακιών (Μαΐος 1821), Ρεθύμνης (Ιούνιος - Οκτώβριος 1821), στη μάχη Αρκαδίου (17 Ιαν. 1822), Περιβολίων (25 Ιαν. 1822), σ' αυτές γύρω από το Ηράκλειο (Ιούλιος 1822) και σε πολλές άλλες μέχρι το τέλος της Κρητικής επανάστασης το 1830. Με το σώμα του μετείχε στην προσπάθεια απελευθέρωσης των κλεισμένων στο σιήλαιο της Μιλίτου όπου τελικά σφάχθηκαν από τους Τούρκους 3000 άτομα, οι περισσότεροι άμαχοι.

Υπήρξε με το Χατζή Μιχάλη Νιαλιάνη ο πρωταγωνιστής της περφημης μάχης του Φραγκοκάστελλου, που στη διάρκεια της εξολοθρεύτηκε ο Χατζή Μιχάλης με τον ιππείς του επιμένοντας να πολεμήσει εκτός του φρουρίου. Το φρουριο με αρχηγό το Στρατή Δεληγιαννάκη άντεξε στην επίθεση 10.000 Τούρκων και η μάχη λύθηκε με ηρωική έξοδο, που διέσωσε το σώμα του Στρατή και επανέλαβε την ιστορία του Χανιού της Γραβιάς στην Κρήτη. Γι' αυτό ονομάστηκε και «ήρωας του Φραγκοκάστελλου». Μετά την αποτυχία της επανάστασης του 1821 εγκαταστάθηκε με τον αδελφό του Σίφηη στη Μήλο απ' όπου συμμετείχαν σε ακόλουθες επαναστάσεις της Κρήτης και υποκίνησαν την εξέγερση του 1838. Μετά την επανάσταση του 1843 και την επιβολή του Συντάγματος στην Ελλάδα εκλέχτηκε μέλος της Εθνικής

Συνέλευσης της Αθήνας και στη συνέχεια βουλευτής. Τα τελευταία 15 χρόνια της ζωής του εξήσε στη Μονεμβασιά της οποίας χρημάτισε φρούραρχος και πέθανε σε ηλικία 75 χρόνων στις 10 Φεβρουαρίου 1874. Τιμήθηκε με τον ανώτερο επαναστατικό βαθμό του Συνταγματάρχη της Βασιλικής Φάλαγγας.

Ο Στρατής Δεληγιαννάκης είναι ένας από τους αρχηγούς της επαρχίας Σφακίων που διακρίθηκε σε πολλές μάχες στην επανάσταση του 1866-1869.

Ο Ιωάννης Βάσος Βαρδουλής ή Δεληγιαννάκης, ανηψιός των αρχηγών του 1821-31 και εγγονός του Ζαμπέτο Βαρδή από τους αρχηγούς της επαρχίας Ρεθύμνης, που η πατρική του οικογένεια είχε ήδη εγκατασταθεί στην Αργυρούπολη Ρεθύμνης, διακρίθηκε σε πολλές μάχες που έγιναν ως το τέλος της επανάστασης 1866-1869. Οι πολιορκούμενοι Έλληνες στη μονή Αρκαδίου ανατίναξαν τη Μονή με την τελευταία αποστολή από μπαρούτι που τους είχε στείλει.

Γιοι του ήταν οι ακόλουθοι:

Ο Μάρκος, οπλαρχηγός της επαρχίας Ρεθύμνης στην επανάσταση της Κρήτης το 1869-97. Πήρε μέρος στις μάχες γύρω από το Ρέθυμνο (όπου τραυματίστηκε στον Πύργο Πσκοπής τον Απρίλιο του 1869) και σ' αυτή των Αρμών Καστελλοχαλέπας (1897). Στον πόλεμο του 1912 πήρε μέρος σαν αρχηγός σώματος εθελοντών στις επιχειρήσεις Παραμυθιάς - Σουλίου ενάντια στ' Αλβανικά σώματα και τραυματίστηκε στη Σκάλα Παραμυθιάς στις 26 Νοεμβρίου 1912. Σαν αμοιβή για τις υπηρεσίες του πήρε το βαθμό του έφεδρου Υπολοχαγού. Σε ηλικία 75 χρόνων πήρε μέρος στις επιχειρήσεις κατά των Γερμανών στα περίχωρα της Ρεθύμνης το 1941.

Ο Ηλίας, επίσης οπλαρχηγός της επαρχίας Ρεθύμνης στην επανάσταση του 1896-97, διακρίθηκε στις μάχες γύρω από το Ρέθυμνο. Συμμετείχε σαν οπλαρχηγός στο Μακεδονικό αγώνα (1904-1908) και στη διάρκεια του πολέμου 1912-13 πήρε μέρος στις επιχειρήσεις Μακεδονίας και Ηπείρου. Το 1916 συμμετείχε σαν έφεδρος ανθυπολοχαγός στις επιχειρήσεις της Μεραρχίας Σερρών και σκοτώθηκε στη μάχη του Σκρπ, στις 17 Μαΐου 1918.

Ο Κανάκης, που μετείχε επίσης στο ίδιο σώμα σαν οπλαρχηγός στις επιχειρήσεις απελευθέρωσης της Ηπείρου και Μακεδονίας.

Από τους βασικούς κλάδους της οικογένειας των Δεληγιαννάκηδων, όπως αυτή έφθασε στις μέρες μας, μπορούμε να διακρίνουμε τους ακόλουθους:

1) Δεληγιαννάκηδες της Αργυρούπόλεως Ρεθύμνης, με προεκτάσεις στην Αθήνα και αλλού. Είναι απόγονοι του Βάσου Βαρδουλή ή Δεληγιαννάκη, γιου του Ζαμπέτο Βαρδή. Σ' αυτούς ανήκουν οι ονομαστικώς αναφερθέντες από τους παραπάνω: Ιωάννης Δεληγιαννάκης, γιος του Βάσου και αρχηγός της επανάστασης του 1866-69 και οι καπετάνιοι γιοι του Μάρκος, Ηλίας και Κανάκης, οι και τελευταίοι καπετάνιοι - αρχηγοί της οικογένειας, των Κρητικών επαναστάσεων και του Μακεδονικού αγώνος.

2) Δεληγιαννάκηδες της Μήλου και του Πειραιά, κατ' ευθείαν απόγονοι των αναφερθέντων παραπάνω αρχηγών της επανάστασης του 1821-30 Στρατή Δεληγιαννάκη ή Μπικοστρατή (του ήρωα του Φραγκοκάστελλου) και κυρίως του αδελφού του Σήφη.

3) Βαρδουλάκηδες (επίθετο που επικράτησε για τον κλάδο αυτό) του Σελίνου, Χανίων Κρήτης, απόγονοι γιου του Ζαμπετοβαρδή (αδελφού του γενάρχη των Αργυρουπολιτών Βάσου Βαρδουλέ ή Δεληγιαννάκη).

4) Βαρδουλάκηδες της Λακωνίας, απόγονοι του Μανούσου Βαρδουλέ ή Δεληγιαννάκη, γιου του Ζαμπετοβαρδή (και αδελφού του Βάσου της Αργυρουπόλεως) και Συνταγματάρχη της Φάλαγγος των αγωνιστών, Εγγονός του Μανούσου ήταν ο Κυριακούλης Βαρδουλάκης ή Δεληγιαννάκης, Στρατηγός-Γερονισσιστής, στα χέρια του οποίου βρισκόταν το «Αίμπρο του Ζαμπετοβαρδή», από το οποίο ο καπετάν Μάρκος Δεληγιαννάκης της Αργυρουπόλεως απέγραψε και διέσωσε μέχρι τον συγγράφοντα το παρόν την παρουσιαζόμενη γενεαλογική σειρά.

Και ο κλάδος αυτός μετακινήθηκε βαθμιαία στην Αθήνα.

5) Δεληγιαννάκηδες του Ηρακλείου Κρήτης. Είναι απόγονοι του Θεοδώρου Δεληγιαννάκη, γιου του Νίκου Δεληγιαννάκη ή Μπίκου, οπλαρχηγού της επανάστασης του Δασκαλογιάννη του 1770 και αδελφού των μνημονοθέντων παραπάνω αρχηγών της επανάστασης του 1821-30 Γεωργίου, Στρατή και Σήφη (των εν συνεχεία Μηλίων - Πειραιωτών).

6) Δεληγιαννάκηδες των Σφακίων. Είναι επίσης απόγονοι του Θεοδώρου Δεληγιαννάκη της προηγούμενης παραγράφου.

7) Δεληγιαννάκηδες της Παντανάσσης Ρεθύμνης. Και αυτοί είναι απόγονοι του Θεοδώρου Δεληγιαννάκη των προηγούμενων παραγράφων.

(Συντάχθηκε από τον Υποστράτηγο Υγειονομικό ε.α.,
οφηγητή ιατρό, ΗΛΙΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΑΚΗ,
του Κλάδου Αργυρουπόλεως Ρεθύμνης, το Δεκέμβριο 1988),
Υψηλάντου 49-51, Αθήνα 115 21, τηλ. 7216040

8) Ο Καπετάν Ηλίας Ι. Δεληγιαννάκης από την Αργυρούπολη του Ρεθέμνου γεννήθηκε την 30ην Νοεμβρίου 1877.

Είναι υιός 4ος του Ιωάννου Βάσου Δεληγιαννάκη ή Βασουλο-Γιάννη Αρχηγού της Επαρχ. Ρεθύμνης κατά τις Επανάστασεις του 1858, 1866-69 και των τελευταίων απελευθερωτικών του 1896-97. Είναι εγγονός του Βάσου Βαρ. Δεληγιαννάκη Οπλαρχηγού Επαρχ. Ρεθύμνης κατά την Επανάστασιν του 1821-31 ο οποίος γεννήθηκε μεν εις Ανώπολη των Σφακίων αποκαταστάθη όμως εις Ασφένδου πλησίον του εκ μητρός παππού του και εκ πατρός θείου του απομεμακρυσμένου Γεωργίου Δεληγιαννάκη, ανατραφείς και αγωνιζόμενος με τους εννέα πρωτεξαδέλφους του Δεληγιαννάκηδες εις τας Επαρχίας του Ρεθέμνου το 1821-31 εκ των οποίων ανεδείχθησαν Αρχηγοί των δύο φονευθέντων εις τας μάχας το 1822 των δε άλλων δύο επιζήσαντων αμειφθέντων επί Όθωνος, με βαθμόν Συνταγματάρχου της φάλαγγος.

Είναι δισέγγονος του Βάρδα Ζαμπέτη Δεληγιάννη από την Ανώπολη των Σφακίων, Οπλαρχηγού Σφακίων θυσιασθέντος υπέρ Πατρίδος κατά την πρώτην Επανάστασιν κατά των Τούρκων του 1770 μαζί με τον Γεν. Αρχηγόν Δασκαλογιάννην και τους Οπλαρχηγούς Βούρβαχην και Πρωτόπαπαν, πρω-

τεξαδέλφου του αιό τας μητέρας των τας τρεις αδελφάς του πατέρα του. Ο Καπετάν Ηλίας Ι. Δεληγιαννάκης εικοσαετής περίπου το 1896 εφόρευσε τέλη Μαρτίου, τον Αρχηγόν των Ρεθεμιωτών Τούρκων Χαλίλ - Αγά δημοσίως εις το χωρίον Ρούστικα προεβούσα τότε της Επαρχίας και εκ του φόνου εκείνου επισειύθη η Επανάστασις εις την Επαρχίαν Ρεθύμνης και ήρχισαν αι πολεμικά επιχειρήσεις. Κατά τον Μακεδονικόν αγώνα του 1903-9 έσπευσεν ως Οπλαρχηγός με Σώμα από παλληκάρια του χωριού του και της Επαρχίας του και ηγωνιάθη. Το 1912 τμής ένεκεν εξελέγη Βουλευτής δια την Ελληνική Βουλή αλλ' εκρατήθη μετά των λοιπών εις το Αγγλικόν πολεμικόν εις Σούδα δια διπλωματικούς και Εθνικούς λόγους. Κατά τον Έλληνο - Τουρκικόν πόλεμον του 1912-13 έσπευσεν εις την φωνήν του Έθνους κληθείς υπό του Επιτελείου προ της κηρύξεως του πολέμου και κατάλη εις Μακεδονία ως Αρχηγός Σώματος ανεξαρτήτου με ιδίαν Σημαίαν πολεμικήν και αγωνιάθη μέχρι απελευθερώσεως της. Είτα διετάχθη και μετέβη και εις Ηπειρον όπου συνάντησε και τους δυο μεγαλύτερους αδελφούς του Κανάκη και Μάρκον Δεληγιαννήδες Αρχηγούς Σωμάτων αγωνιζομένους του μεν εις το Ανατολικό, τμήμα της Ηπείρου, Μέτσοβο Δρίσκο, του δε εις το Δυτικό Τμήμα Παραμυθιά Τσαμουριά - Σούλι. Καταταχθείς το 1909 εις τον Τακτικόν Ελληνικό Στρατόν ως Αξιωματικός πεζικού και μαχόμενος κατά των Βουλγάρων το 1918 εις την πολένεκρον μάχην του «Σκρα» εφονεύθη την 19 Μαΐου. Το 1924 υπηρετών εις τον Τακτικόν στρατόν ο αδελφός του Μάρκος υπολοχαγός πεζικού και υπασπιστής Βουλγαρικών συνόρων Νομού ανατολικής Μακεδονίας, μετέβη εις Αξιούπολιν και παρέλαβε τα όπλα του και τον μαρμάρινον σταυρόν που το Σύνταγμα του του είχε κάνει και τα μετέφερε εις την ιδιαίτεράν των Πατρίδα Αργυρού πολιν το οικογενειακόν των νεκροταφείον όπου και φυλάττονται σήμερα εις ίδιον τάφον παρά τον τάφον του Αρχηγού παρός του και λοιπών αδελφών του. Τα όπλα του και η πολεμική Σημαία του ευρίσκειται εις το Εθνομολογικόν μουσεϊον μαζί με τα όπλα των προγόνων του και των αδελφών του δωρηθέντα υπό του επιζώντος γηραιού Αρχηγού αδελφού Μάρκου Ι. Δεληγιαννάκη.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΚΡΙΘΗΚΑΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΣΦΕΝΔΟΥ

*Γρηγόριος Χρυσουλάκης
Αρχιμανδρίτης του Οικουμενικού Θρόνου*

Ο Γρηγόριος Χριστόδουλος Χρυσουλάκης διαπρεπής θεολόγος, παρέμεινε επί 22 ολόκληρα έτη στο Πατριαρχείο Κων/πόλεως και η ζωή του σε συνδυασμό με τη μόρφωσή του παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και επιβεβαιώνει την από Θεού φρόνηση του ανθρώπου αυτού, ν' ακολουθήσει τον δρόμο της σωτηρίας.

Ο πατέρας του Χριστόδουλος Γεωργίου Χρυσουλάκης ή Φρυσουλάκης, έφυγε νέος από το Ασφένδου με τους αδελφούς του Μανόλη και Κοσμά, αφήνοντας ένα μόνο αδερφό στο χωριό, τον Ρούσιο, που ήταν ο παππούς μου.

Από τα 3 αδέρφια που έφυγαν ο Χριστόδουλος και ο Μανόλης έμειναν στις Σαϊτούρες Ρεθύμνου και ο Κοσμάς στους Αγίους Δέκα της Μεσσαράς.

Οι λόγοι της αναχώρησης των 3 αδερφών από το Ασφένδου, έγινε εξ αφορμής οικογενειακών προστριβών με τους Δεληγιαννάκηδες. Όμως η συμφιλίωση έγινε με το γάμο του Στάθη Χρυσουλάκη με την πανέμορφη Ελένη Μπίκου (Δεληγιαννάκη), χωρίς ποτέ πια να επιστρέψουν τα 3 αδέρφια στο χωριό τους απ' όπου έφυγαν.

Ο Χριστόδουλος απέκτησε 3 γιους ο πρώτος των οποίων ήταν ο Γιώργης, αυτός που πήρε αργότερα το εκκλησιαστικό όνομα Γρηγόριος.

Ο Γρηγόριος εφοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο Αργυρούπολης με μεγάλα

Γρηγόριος Χρυσουλάκης
Αρχιμανδρίτης του οικουμενικού θρόνου

βάσανα φτώχεια και ταλαιπωρίες. Κάποτε στην προεφηβική ηλικία 13-14 ετών εξαφανίσθηκε ξαφνικά και παρά τις προσπάθειες των δικών του δεν μπόρεσαν να μάθουν τι έγινε το παιδί και που πήγε. Πέρασαν χρόνια και με τη σκέψη ότι έχει πεθάνει έστω και ανεξήγητα, του έκαμαν και τα μνημόσυνά του και ετήρησαν το πένθος του, όπως γίνεται την εποχή εκείνη.

Αλλά κάποτε μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα πήραν μια πληροφορία ότι το παιδί ζει και ασκητεύει στο Αγιοφάραγγο¹, της περιοχής της Μονής της Οδηγήτριας Ηρακλείου.

Η τοποθεσία αυτή ήταν σε ονειρικό φυσικού κάλλους περιβάλλον. Εκεί υπήρχαν ως φαίνεται και σπηλιές (η ελιά) των μοναχών. Τ' όνομά του ως Αγιοφάραγγο, το έλαβε από θρύλους και παραδόσεις που το έφεραν ως τόπο ιερό και καθαγιασμένο. Εκεί είχε ασκητεύσει και ο Κοσμάς ο ερημίτης που έζησε κατά τον 7ο αιώνα. Εκεί λοιπόν κατέληξε το παιδί που έφυγε και χάθηκε ξαφνικά από τις Σαϊτούρες.

Ο πατέρας του μετά τις σχετικές πληροφορίες, πήγε στο Αγιοφάραγγο και υπάρχει ο θρύλος ότι το φώναξε:

Γιώργη-Γιώργη, κρατώντας και τρόφιμα να του δώσει (ψωμί κι ελιές) και το παιδί του από κάποιο σπηλιάρη ψηλά, του απάντησε:

Πατέρα συγχώρεσέ με, δεν μπορώ νάρθω, μόνο άφησε αυτά που κρατείς στο μπουζάλι του πηγαδιού τ' Αη Αντώνη και θά 'ρθει κάποιος να τα πάρει².

Η λύπη του πατέρα του από μαρτυρίες υπερηλικών ήταν αφάνταστη και όταν μετά από χρόνια απέκτησε και άλλο γιο, του έδωσε το όνομα Γιώργη, εις ανάμνηση και του γιου του και του πατέρα του, του οποίου το όνομα σύμφωνα και με τα έθιμα ήθελε να διατηρήσει.

Παρά την έρευνα που έκανα δεν κατάφερα να βρω πως από το Αγιοφάραγγο και πότε πήγε στο Άγιο Όρος. Εκεί φαίνεται ότι έμεινε κάποιο διάστημα (σύμφωνα πάντα με ότι δετηρήθη από αφηγήσεις ηλικιωμένων από τις Σαϊτούρες) και όταν είδαν οι μοναχοί του Αγίου Ορους την φιλομάθεια και την βαθιά χριστιανική του πίστη, τον έστειλαν στην Κων/πούλη για να εγγραφεί στη Σχολή της Χάλκης. Η σχολή αυτή είχε γίνει 7ετούς φοιτήσεως και ισότιμη της θεολογικής Σχολής του Παν/μίου Αθηνών. Όταν φοιτούσε στη σχολή εκεί κάλεσε και τον αδελφό του Γιώργη που ήταν πια μεγάλος και

1. Το Αγιοφάραγγο βρίσκεται ανάμεσα στη Μονή και στους Καλούς Λιμένες και καταλήγει στο Λυβικό πέλαγος. Είναι όπως γράφει στο εξαιρετο βιβλίο του ο Νίκος Ψιλάκης «Μοναστήρια κι Ερημοκλήσια της Κρήτης» σελίδα 243, ένα μικρό φαράγγι που στην αρχή του ήταν ο σπηλαιώδης ναός της Αγίας Κυριακής και στις εκβολές του περίπου 250 μ. από την Ακρογιαλιά ο ναός του Αγίου Αντωνίου.

2. Αυτό αναφέρεται από την Ανθούλα Καλογριδάκη και είναι βέβαιο ότι πρόκειται για τον Γρηγόριο διότι μόνο η ημερομηνία διαφέρει πράγμα που είναι ενόητο με την πάροδο του χρόνου να έχει αλλάξει όπως μεταφέρεται με τα χρόνια... Βλέπε «Μοναστήρια και Ερημοκλήσια της Κρήτης», σελ. 236

παρέμεινε μικρό χρονικό διάστημα μαζί του και ύπερα επέστρεψε και ασχολήθηκε επιτυχώς με το εμπόριο, στα Ρούσικα Ρεθύμνου.

Ο Γρηγόριος αι' ότι έχομε την δυνατότητα να υπερπέρανομε γεννήθηκε γύρω στο 1870 και απέθανε το 1939 στην Αθήνα. Το 1903 έγινε Αρχιμανδρίτης του οικουμενικού θρόνου και παρέμεινε 22 χρόνια στο πατριαρχείο όπως προανέφερα. Το χρονικό εκείνο διάστημα επέδειξε αξιολογή δραστηριότητα, βοήθησε τον Ελληνισμό της πόλης και απέκτησε μεγάλη φήμη και επροτάθη για το αξίωμα και του επισκόπου.

Όμως ο κλήρος έπεσε σε άλλο ομοιόβαθμό του (φαίνεται η εκλογή υποψηφίων επισκόπων γίνεται με κλήρωση).

Το 1913 ήρθε στην Κρήτη και έμεινε λίγο με τους δικούς του και μετά ξαναγύρισε στο πατριαρχείο.

Ο Γρηγόριος άφησε κάποια κειμήλια (πιθανόν βιβλία με βυζαντινούς ύμνους) στην βιβλιοθήκη Ρεθύμνου.

Στο δάσκαλο του χωριού του που απέθανε πριν από λίγα χρόνια σε ηλικία 113 ετών στα Ρούσικα, είχε στείλει όπως έμαθα πολλά βιβλία και στο χωριό της καταγωγής του το Ασφένδου, εδώρισε ένα ασημένιο διακοσμητικό που φυλάσσεται στον ναό της Αγίας Ζώνης στο Βουβιά Σφακίων.

Στα πολλά φυσικά του χαρίσματα αναφέρεται και η μελωδική του φωνή την ώρα της λειτουργίας, πως η φήμη τον έφερε εξαιρετικά καλλίφωνο, προς μεγάλη απόλαυση των εκκλησιαζομένων στον Άγιο Δημήτριο στα Κάτω Πατήσια, που πέρασε το τελευταίο μέρος της πολυκύμαντης ζωής του.

Από τον πατριάρχη Γερμανό τον Ε' τιμάτο ιδιαίτερα και του είχε χαρίσει ένα βαρύτιμο χρυσό σταυρό που τον εφόρει ως το τέλος και για τον οποίο κάνει λόγο στο τελευταίο του γράμμα πριν πεθάνει στον αδερφό του Γιώργη, ως φαίνεται στην φωτοτυπημένη επιστολή του.

Μετά την Μικρασιατική καταστροφή έφυγε από την Κων/πολη και ήρθε στην Αθήνα. Εκεί γνωρίστηκε με την οικογένεια Παιπαδάκη ή Παπαδόκωστα από τον Καφροδάσο Σφακίων, πλούσια εγκατεστημένη στην Αθήνα, με μεγάλη περιουσία στον Άγιο Δημήτριο στα Κάτω Πατήσια.

Αυτή η οικογένεια τον βοήθησε και εκεί στα κτήματά τους έμενε σε μια μικρή μονοκατοικία, δίπλα από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στην οποία λειτουργούσε όσο ζούσε.

Την Άνοιξη του 1939 φοιτήτρια στην Αθήνα έμαθα από ένα συγχωριανό μου ότι ζει κι εγώ τον ήξερα από φωτογραφία που είχε στείλει στον πατέρα μου πρωτεξάδερφό του και ήθελα πολύ να τον γνωρίσω.

Πήγα στο σπίτι που έμενε. Μια γερόντισσα που τον περιποιείτο, γιατί ήταν πολύ άρρωστος, μου άνοιξε την πόρτα κι μ' έβαλε να περιμένω σ' ένα δωμάτιο μέχρι να τον ειδοποιήσει αν ήθελε να με δεχθεί και αν μπορούσε εκείνη την ώρα να δεχτεί επισκέψεις. Αυτό το δωμάτιο στο οποίο περίμενα την απάντηση, θυμάμαι και μου έκανε μεγάλη εντύπωση από τα πολλά

Κριτικά εκθέματα που είχε μέσα. Αλλά περισσότερο απ' όλα μια μεγάλη φωτογραφία στον τοίχο του Ελευθερίου Βενιζέλου κι από κάτω κρεμασμένο ένα ασημένιο μαχαίρι. Σε λίγα λεπτά η γερόντισσα γύρισε με την απάντηση να περάσω στο δωμάτιο του. Ήταν αξέχαστο για μένα αυτό που είδα. Μια αποστεωμένη ασκητική μορφή, με δυο φωτεινά μάτια. Εζήτησα την ευλογία του και αφού μου έδωσε την ευχή του με ρώτησε:

Πώς εσύ παιδί μου από τα Σφακιά, είσαι εδώ στο Πανεπιστήμιο; Του εξήγησα και απάντησα στις ερωτήσεις του με σεβασμό και αγάπη. Μιλήσαμε λίγα λεπτά.

Το δωμάτιό του ήταν πολύ φτωχικό. Δεν είχε παρά μια καρέκλα και το κρεβάτι του και πάνω από τα μαξιλάρια του στον τοίχο μοναδικό στολίδι και σκοπός της ζωής του, ένα αρκετά μεγάλο, νομίζω από ξύλο σταυρό, δεμένο με ασήμι. Εφαίνετο σκεπτικός και λυπημένος. Επλησίαζε ο καιρός που θα έφευγε για πάντα.

Δεν τον ξαναείδα. Αργότερα έμαθα ότι είχε πεθάνει. Ήταν μια θεολογική καταξιωμένη προσωπικότητα ένας Άγιος, ένας ασκητής που έφυγε χωρίς ν' αφήσει τίποτα, γιατί δεν είχε παρά μόνο τον Χρυσό του σταυρό και τα άμφιά του, όπως ο ίδιος ομολογεί στο γράμμα προς τον αδελφό του.

Τα λίγα και φτωχά λόγια που έγραψα γι' αυτόν ας είναι ένα κερί στην μνήμη του.

Ο άνθρωπος αυτός αγωνιστής του πνεύματος ετίμησε την εκκλησία και τον τόπο του.

Ήταν ένας όσιος.

Κ. Χρυσουλάκη - Πάτερου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

Στην καταγραφή των στοιχείων με βοήθησε ο αγαπητός μου ξάδερφος και πρωτανηψιός του Γρηγόριος, Κώστας Γεωργίου Χρυσουλάκης κάτοικος Ρεθύμνου, τον οποίον ευχαριστώ θερμά.

Προκόπης Μπολιώτης

Ο Προκόπης Μπολιώτης ήταν γιος του Μανούσου Μπολιώτη που ήταν για μιό αιώνα, σχεδόν, αρχηγός των Ασφενδιωτών. Ο Προκόπης γεννήθηκε το έτος 1891 στο Ασφένδο. Το 1911 κατετάγη στον Στρατό και ε πολέμησε παλληκαρίσια σε όλους τους Βαλκανικούς Πολέμους. Στη μάχη του Σκρα ετραυματίσθηκε και αχρηστεύτηκε ο δεξιός του χεριού. Σ αυτή τη μάχη προήχθη στον βαθμό του Λοχία επ' ανδραγαθεία. Ετέλειωσαν οι Βαλκανικοί πόλεμοι και πάλι ε πολέμησε σε όλες τις φάσεις της Μικρασιατικής εκστρατείας. Στη μάχη της Κιοιτάχειας ετραυματίσθηκε από εχθρική χειροβομβίδα τα θώρακα της οποίας βγαίνανε από το σώμα του μέχρι τα βαθιά του γεράματα. Στη μάχη αυτή προήχθη στον βαθμό του ανθυπολοχαγού.

Με την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου, το 1940 προήχθη στον βαθμό του υπολοχαγού από το Γενικό Επιτελείο Στρατού.

Στην Εθνική Αντίσταση το 1944 ως Διοικητής του 8ου Λόχου Σφακίων στη μάχη της Παναγιάς ε πολέμησε και πάλι, όπως πάντα, παλληκαρίσια. Ετραυματίσθηκε από βλήμα του γερμανικού πυροβολικού, όπου του προκάλεσε εσωτερική αιμορραγία και αματουρία. Σε σπήλιο, σε ορεινό νοσοκομείο τον θεράπευσε ο γιατρός Σταματάκης. Από τους στρατιώτες του, στη μάχη αυτή σκοτώθηκαν ο Μανούσος Μανουσέλης από τον Καλλικράτη και ο ανθυπολοχαγός Ιωσήφ Μανουσάκας από την Τριμφο. Την επομένη της μάχης ο Λόχος του Π. Μπολιώτη έλαβε συγχαρητήρια τηλεγραφήματα από τον στρατηγό Ν. Παπαδάκη και από το Στρατηγείο μέσης Ανατολής, για τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε για την επιτυχή έκβαση της μάχης.

Στον πολιτικό του βίο ήτανε από τα πιο ευπόληητα πρόσωπα της επαρχίας Σφακίων ο Πρ. Μπολιώτης.

Ο Δήμος Χανίων με την 114/3-2-90 απόφαση του Δ.Σ. έδωσε το όνομα του Π. Μπολιώτη σε μια οδό των Χανίων.

Ανδρέας Πολέντας

Ο Ανδρέας Πολέντας γεννήθηκε στο Ασκούφου και όταν ακόμα αυτός ήτανε παιδί ο πατέρας του Παύλος μετοίκησε στις Βρύσες Αποκορώνου όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο. Επειδή η μητέρα του Άννα ήτανε από το Ασφένδο, το γένος Α. Μπολιώτη, και επει-

Δή έζησε πολύ στο χωριό μας, ιδιαίτερα όταν εδιώκετο από το καθεστώς Μεταξά αλλά και όσο έζησε στην κατοχή, τον περιλαμβάνομε στο βιβλίο μας, γιατί δεν είναι άοχοτος.

Ο Πολέντας ήτανε αριστοχός φοιτητής της Νομικής Σχολής πριν τον πόλεμο. Δεν το 'βαζε κάτω με την Μεταξική δικτατορία και τον κενήγισαν, όπου φυγοδικούσε στο Ασφένδου. Πολλά βράδια έμενε στο σπίτι μας (ήτανε η μητέρα του πρώτη εξαδέλφη του πατέρα μου) διότι αν έμενε σε σπίτια των Μπολιώτηδων, ίσως θα τα πιάχνανε, επειδή ήτανε σόι της μητέρας του.

Αρα καταλάβανε την Κρήτη οι Γερμανοί, ο αείμνηστος, ο θρυλικός νεαρός φοιτητής Ανδρέας σε 15 μέρες (1/6/41) κατέλαβαν τα Σφακιά το τελευταίο ελεύθερο κομμάτι της ελληνικής επικράτειας, 15/6/41 ίδρυσε την

ΑΕΑΚ). Μαζί με τον συν/ρχη ε.α. Ανδρέα Παπαδάκη από την Ασή - Γωνιά, με τον Ι. Παΐζη από τα Χανιά, τον λοχαγό Αλεβιζάκη από το Ρέθυμνο, τον Τάιο Γεωργιάδη και τον Ζουδιανό από το Ηράκλειο και τον Γιάννη Ιωαννίδη από το Ασιόθι, στο Βουρβουρέ (ανάμεσα Καλλικράτη και Ασή Γωνιά) στο εξοχικό του Παπαδάκη συναντηθήκανε και ίδρυσανε την πρώτη αντιστασιακή οργάνωση στην Κρήτη ΑΕΑΚ (Ανωτάτη Επιτροπή Αγώνος Κρήτης). Τον Πολέντα τον όρισαν Γενικό Γραμματέα της Επιτροπής. Μα αυτός ήτανε η ψευχή και η καρδιά της επιτροπής. Ήτανε και αισιόδοξος και εμπύχωνε και τους άλλους λέγοντας ότι οι νίκες του Χίτλερ είναι προσωρινές και ότι στο τέλος του πολέμου η Γερμανία θα χάσει σίγουρα τον πόλεμο.

Αγωνίστηκε υπεράνθρωπα για τη συντήρηση, απόκρυψη και φυγάδευση στο Κάιρο εκατοντάδων Άγγλων που διέφυγαν την αιχμαλωσία και επεπιπλανούνταν στα βουνά. Εκατάγραφε αγωνιστές από όλο τον Νομό. Είχανε ασύρματο στο Βουρβουρέ και μετέδιδε σημαντικότητας στοιχεία για τις κινήσεις των Ναζί και έκανε σχεδιαγράμματα για να διευκολύνει την αποτελεσματικότητα στα χτυπήμαα από τους συμμάχους. Ο ίδιος πήγαινε συχνά στα Χανιά και αλλού για να συλλέξει πληροφορίες και να σχηματίσει αν μπορούσε ιδίαν αντίληψη. Οι βομβαρδισμοί στα αεροδρόμια Τυμπακίου, Μάλεμε και Πεδιάδος και η ανατίναξη των κανοίμων στο Βαμβακόπουλο ήτανε συνέπεια των πληροφοριών που μετέδιδε από τον ασύρματο. Αυτός ήτανε ο συντάχτης των ειδήσεων, εουνεργάζετο με τους Άγγλους Λη Φέρμορ (Μιχάλης) και Φιλντίγκ (Αλέκος) και βέβαια είχε δίκτυο συνεργατών μεγάλο.

Στο Ασφένδου είπαμε ευρίσκετο συχνά. Εκεί και πολλούς δικούς είχε, και Γερμανοί δεν εδρεύανε. Κάποτε εουνάντησε εκεί ένα κάθαμμα από την

Δουρίδα με το όνομα Κορνάς. Είχε βγει από τη φυλακή και ο συγκρατούμενός του που ήτανε συγγενής του Πολέντα και βρεθήκανε μαζί στο Ασφένδου, είπε καλά λόγια για τον Κορνά (δεν τον είχε καταλάβει). Ο Πολέντας σκέφτηκε ότι μπορεί να τον αξιοποιήσει γιατί ήξερε ξένες γλώσσες και τον εμπιστεύτηκε και αυτό ήτανε το μοιραίο λάθος. Πραγματικά πήγε στα Χανιά και τον προσλάβανε οι Γερμανοί για διερμηνέα. Ο Πολέντας πίστευε ότι θα αντλεί και από εκεί πολύτιμες πληροφορίες. Δυστυχώς έγινε το αντίθετο. Τον πρόδωσε και την 14/11/1942 τον συλλάβανε. Πολλές μέρες του κάνανε τα γνωστά τους βασανιστήρια μα δεν καταφέρανε να του αποσπάσουνε λέξη. Την 21/12/1942 τον εκτελέσανε στην Αγυιά με τους συνεργάτες του Ευαγγέλου και Μεγαλακίτη.

Ο Κορνάς έμενε κοντά στους Γερμανούς μα αυτό δεν εμπόδισε τους συγγενείς του Πολέντα και τη νύχτα της 22 προς 23 Σεπτεμβρίου 1943 μπήκανε στο σπίτι του και τον σφάζανε σαν αρνί.

Στις Βρύσες είναι μια προτομή του αείμνηστου, του θρυλικού, του φλογερού πατριώτη, του ελπιδοφόρου νέου που δεν πρόλαβε να φτάσει στα ύψη όπου εκατευθύνετο. Στο Ασκόφου είναι ακόμα μια προτομή του και ο Δήμος Χανίων έχει δώσει το όνομά του σε έναν δρόμο της πόλης.

Κωσταρός Βολουδάκης'

 Κωσταρός Βολουδάκης ήταν Ιμπριώτης, διαχείμαζε, όμως στον Βουβά. Ξέραμε ότι το σπίτι του ήτανε αυτό που κατοικεί σήμερα ο Στ. Πέτρος. Ήτανε αρχηγός του Αποκόρωνα. Από νεαρός το 1821 ήτανε οπλαρχηγός και το 1896 υπεργηγρος πια ήτανε Πρόεδρος της Επαναστατικής Συνελεύσεως των Κρητών.

Σε ποίημα που του έχουνε βγάλει από 250 στίχους αναφέρονται πολλές Σφακιανές οικογένειες μεταξύ των οποίων οι παρακάτω Ασφενδιώτικες:¹

“... Τους Τσελεπή, Πρωτόπανα και Μανουσαναγνώστη

Μηκοστρατή και Σήγακα, Παναγιωταγνώστη...”

“... Στρατίκους, Ντελγιάννηδες, Ντεντίδες και Λεντάρους,

Χατζί-Πωλιό, Σκορδύληδες, πολλούς μυθούς, μεγάλους...”

“... Πατσούς και τσοι Γερώνυμους, Βρανάδες, Σαριδάκη

Τζατζίμονες και τσοι Δαίμονες και τον Παπαπολάκη...”

“... Τον Κουσκουμπέ, τσοι Αδρακούς και τα Καραβανάκια

1. Οι Βουβιανονιμπριώτες όλοι είναι δημότες Ίμπρου και αιστάνονται πιο πολύ χωριό τους την Ίμπρο από τον Βουβά, όμως και στον Βουβά είναι συγχωριανοί μας και πάντα έχομε μεταξύ μας συγγενικούς και φιλικούς δεσμούς και το θεωρούμε δικαίωμα και καθήκον να συμπεριληφθούνε στο βιβλίο μας.

*Το Λιάπη, τον Αντρούλακα, Μπολιώτη, Μπουρμπαχάκια...”
“... Μώρηδες, Μανουσέληδες, Δασκαλιανούς Σφηνιάδες,
Καβρήδες και Μπιράκιδες, Ψαρούς και Κουτρομπιάδες...”*

Σήψης Λιάπης

Ο Ιωάννης Λιάπης ήταν γόνος της οικογένειας των Βολουδιανών με βαθύτερες ρίζες στους Πατιακούς. Αυτός ονομάστηκε Λιάπης.

Δεν ξέρουμε γιατί. Από την παράδοση ξέρω ότι πολέμησε και απάνω στην Π. Ελλάδα και ίσως προς τη Βόρεια Ήπειρο που εκεί μια πολεμική φυλή τους λέγανε Λιάπηδες και μπορεί, αρχικά να του το δώσανε παρανόμι και στη συνέχεια το υιοθέτησε για επώνυμο. Ο αδελφός του εγγράφηκε Βελίς. Η γυναίκα του ήτανε και αυτή από κλάδο των Βολουδιανών, όπου όμως, αυτοί

1. Τα δύστιχα αναφέρονται ολόκληρα και περιλαμβάνονται ονόματα και μη Λοφενδιωτών.

γράφονταν Κουγιουλούρηδες. Ήτανε μακρινοί συγγενείς μεταξύ τους. Ο Ιωάννης Λιάπης απέχτησε έξι γιους και τρεις κόρες, οι κόρες τους παντρευτήκανε, η μία πήρε έναν Γαλιάνη στο Ροδάκινο, η άλλη έναν Σκορδαλό στους Κομητάδες και την άλλη πήρε στα Χανιά ένας Κουρκοΰτης.

Το σπίτι των Λιάπηδων, όπως γράφομε και σε άλλο κεφάλαιο είναι τώρα ερείπιο και ανήκει στον Γ. Μαρινάκη. Οι Λιάπηδες και οι Βελήδες ήτανε Βουβιανονιμπριώτες. Και οι εξ αδελφοί Λιάπηδες εσκοτώθηκαν από αδελφικές σφαίρες. Το μνήμα τους είναι στην Αγ. Παρασκευή στον Βουβά «Καμάρι».

Ιωσήφ Λιάπης. Πρωτοπαλληκάρου των Σφακίων

τωλίξανε οι Τούρκοι και όταν ένας από τους συντρόφους του αντιλήφτηκε την κατάσταση του είπε: «Καπετάν Σήφη όλα τελειώσανε. Είμαστε πολιορκημένοι».

«Τίποτα δεν τελειώσε (είπε αυτός). Εγώ ίσως σκοτωθώ. Εσείς θα φύγετε».

Έβαλε λοιπόν στο κεφάλι του ένα τρίποδο σκαμνάκι και πάνω έβαλε με την κουκούλα το τσόχινο καπέτο του. Οι αρναούτες ήτανε σε παράταξη δεξιά και αριστερά στην έξοδο του σπιτιού με το σπαθί στο ένα χέρι και στο άλλο το όπλο γεμάτο. Ξαφνικά άνοιξε την πόρτα και πετάχτηκε έξω σαν άνεμος,

Ο Λιαποσιήφης ήτανε φαινόμενο παλικαριάς, εξηννάδας σβελτούνης και φιλοπατρίας. Ήτανε όμως και για τους ντόπιους αδιάστατος εχθρός.

Την αρχηγία εσυνορίζονταν εις όλα τα χωριά, γιατί αυτή φέρνει ηθικά και υλικά οφέλη. Ο Λιαποσιήφης δεν στόχευε σε αρχηγηλίκια αλλά ούτε και σε υλικά οφέλη. Όπου ήτανε αμοβόροι και κακοί Τούρκοι τους σκότωνε γιατί το αισθανότανε πηγαία ανάγκη να τιμωρήσει τους εχθρούς του Έθνους και γύριζε σε όλη την Κρήτη για τον σκοπό αυτό. Στον Βουβά εκεί στην Γέργερη κοντά είναι ακόμα θαμμένος ο συντροφός του Τσάκαλος, από το Ροδάκινο, που όταν ήτανε μαζί με τον Λιάπη, πιο πάνω, κατέβηκε για να πάρει νερό και εκεί τον σκότωσαν οι Τούρκοι. Νότιοανατολικά του Βουβά περί τα 2 χλμ. εσκοτώσε τρεις Τούρκους και ένα, τον έσπρωξε κι έπεσε από το γκρεμνό στο γυρογιάλι μα έπεσε σε άμμο και γλίτωσε αν και έπεσε από δέκα μέτρα ύψος.

Στους Κομητάδες μια φορά βάφτιζε η αδερφή του που είχε ο Σκορδαλός. Τη νύχτα τους

Ξιφουλκώντας τους εχθρούς. Έξι σπαθιές πήρε το σκαρνί και αμέσως το πέταξε προς τα πίσω μαζί με το καπότο και οι Τούρκοι νομίζανε ότι ο Λιάπης είχε πέσει εκεί που ήτανε το καπότο και άδειασαν εκεί τα όπλα τους. Στην σύγχυση των Τούρκων καταφέρανε και φύγανε και οι άλλοι σύντροφοι του Λιάπη ενώ αυτός με το μαχαίρι σκότωσε έναν και τραυμάτισε άλλον ένα. Ακολουθεί ένα τραγούδι του Λιάπη, που είναι σχετικό με μια επιδρομή του. Ένα τραγούδι του Λιάπη (του έβγαλαν κι άλλα)

«Στα χίλια οχτακόσια δύο, στα ενενήντα απάνω
ακούσετε ιντά 'καμεν ο Λιάπης του σουλτάνο.
Εις την Αθήνα εκάθεντο Σήφιακας και Κακούρης
Χριστοδουλάκης Νικολής των Σφακιανών το νούρι
Κάθονται ουλοι οι γι' αρχηγοί τη Κρήτης και θωρούνε
Μα ιντά να κάμουν τη Τουρκιάς πράμα που δε μπορούνε
Καθετ' ο Λιάπης μοναχός, κιανιούς δεν κουβεδιάζει
Στο νου του βάνει μια δουλειά και βαριαναστενάζει.
Ένα τσιγάρο ετύλιξε κι αμέσως τονε πίνει
Κι απού την τόση μάνιτα αρπά σαν το καμίνι
και νιους επίτροπου παιδί τον είδεν και του λέει
Ιντάχεις Λιάπη σήμερο και μον' απον δεν κλαιεις;
Μην τα ρωτιάς ιντά 'χω γω κ' είναι βαρέ η καρδιά μου.
εδά 'μαθα πως σφάζουνε τα πατρογονικά μου.
Οδηγήσέ με φίλε μου απού 'χω 'πιθυμία
να κατεβώ να πολεμώ στην Κρήτη την Τουρκίαν
Και τ' αποκρίθην το παιδί καλά 'ναι να το κάμεις
μα πρέπει και να σέβεσαι Λιάπη να μην ποθάνεις
Να βρεις πεντ' έξε Κρητικούς να 'νιε καλ' αντρειωμένοι
Εις τσι φοβέρες και σσι' αντρειές να 'νιε ξετεχνημένοι
Κι ανε γ-και θέλετ' άρματα, ψυσέκια και παράδες
εμείς θα σασε μπέμπομε να καταλύτ' αγάδες
Αμέσως εσηκώθηκε και τσοι συντρόφους βρήχνει
και κάνει σχέδιο κρυφό να κατεβεί στην Κρήτη.
Απού τον Αποκόρωνα νιεις Αποκορωνιώτης
που ήταν αφής κι ογλήγορος και 'σελεπιής στη νιότη
Το 'πίθετο ν-νιου Βαγιωνής, Δημήτρης τ' όνομά ν-νιου
Όστε να στέκουν τα βουνά θ' ακούγεται η γι-αντρεία ν-του
Απού τ' Ασκύφου ήτονε ο Τσούρδος ο Μανώλης
που πήγαινε με τα φτερά ωσάν το χελιδόνι
Ήτανε κι απού το Μουρί Γιώργης το παστρεψάκι
που βάστανε στα χέρια ν-του των Τούρκων το φαρμάκι

Και απού το Ροδάκινο Στρατής το Μαμαλάκι
Απού φτερούγανε κι αυτός σαν το χελιδονάκι
Κι απού τη Νίμφο ήτανε Λιάπης ο Παινεμένος
Σε κάθε επανάσταση έβγαине κερδεμένος
Αμέσως εμνηύσανε τον Μιραλάη μπέη
Ο Λιάπης κατεβαιν' εδά μόνο να το κατέει
Ο Λιάπης Κατεβαιν' εδά τα παλαιά να κάνει
Όσα 'κανε όντιεν έαερνε Τσάκαλο και Γαλάνη
Και ο πασιός διάτεξε το πέλαγος μπλοκάρου
Για να τσοι πιάσου ζωντανούς πρίχου να ξεβαρκάρου
μα κείνοι εξεβαρκάρανε στην Τρυνητή μια νύχτα
κι ως τ' αποξημερώματα σπόν Πατσιανό βρεθήκα
και παραπάνω στο λαγκό βρίχνου έναν Αρβανίτη
Κι εκαταλύσανε νιονε κι ακούστηκε στην Κρήτη
Έναν Αρβανιτόπουλο, γεις άντρας εξακουσμένος
τέσσερις μέρες παραμπρός Ρωμιό 'χε σκοτωμένο
Την κεφαλήν του εκόψασι σημάδι την εβάλα
και την παρατηρούσανε αν την περνά η μπάλα
Αποκειδά σηκώνουνται στο Ρέθεμιος να μπούνε
Απούνιε Τούρκοι μιόλικοι για να τσοι καταλύσουνε
Σε μια παπούρα κάτισανε, Ρέθεμιου επαρχία
που μάθινε πως θα περνά ταχύά Κασαλαρία
Σε μια ουλιά προβαίρουνε κι ο κόσμος κοκκινίζει
Ο Τσούρδος των εξάμιωνε κι ο Λιάπης του μανίζει
και τα μαρτινία έτοιμα τα 'χανε σηκωμένα
και τα φουέκια στσι ποδιές τα 'χουν ψκαιρεσημένα
και στην καρδιά του ταχτικού παίζουν μιαν παταρία
Παίζει το ταχτικό άλλη μια και οείεται η γι-επαρχία
και παίζουνε τη σάλιγγα για να τσ' αιχμαλωτίσου
Για να τσοι πιάσου ζωντανούς πρίχου τσοι καταλύσου
Ένα μακρό αγαδόπουλο Γιουσούφι του Σουλτάνο
Γιουρούσι κάνει κ' ήρχεντον του Λιάπη κατ' απάνω
Μ' αυτός στριφογυρίζεται μ' ένα λεβορβοράκι
Και εμπρόλαβε κι εχτύπησε στ' αμπέτι τ' αγαδάκι
Κι οξαποπίσω άλλος γεις σκοτώνει τον Τσακίρη
Απού ήτο στο Ηράκλειο μεγάλος νοικοκύρης
Κι ο Μουσταφάς χυνοβολά, τραβά το γιαταγάκι
Μα ο Τσούρδος εν' ογλήγορος κι αμπράτσο τονε πιάνει
Το Παστρεψάκι το Γιωργιό του το 'βγαλεν το φέσι
Και δίδει του διαταγή στα πόδια του να πέσει

*Λέει του «σκόπε εδά μπουρμά να μασε προσκυνήσεις
 Κι οσά 'καμies των Χριστιανών να μας τα μολοήσεις»
 Κι ο Μουσταφάς απάντησε: «Κατέχω και θωρώ το
 πως έφτιαξεν το τέλος μου σε τούτο διά τον τόπο
 Μα σεis κι αν με σκοτώσετε πολλοί θα το χαρούνε
 μα έχω φίλους κι ειδικούς και θα με γδικηθούνε
 Ο Τσούρδος μόλις τ' άκουσε τραβά το γιαταγάνι
 Την κεφαλή ν-του του κόψε, κακό δεν ξασακάνει
 Το Παστρεψάκι το Γιωργιό πάει και τηνε πιάνει
 Εις το μαρτίι την κρεμά γιορτάιι τηνε κάνει».*

Πρωτοπρεσβύτερος παπα-Γιώργης Πυρουνάκης

Ο Ασφενδιώτης οπλαρχηγός
 Θεόδωρος Χ. Πυρουνάκης.
 Εγκαταστάθηκε στην Μήλο
 και διετέλεσε δήμαρχος του
 δήμου Αδάμαντα. (Πρόκειται
 για τον πατέρα του αείμνηστου
 παπα - Γεώργη).

Οι Πυρουνάκηδες είχανε κοινή ρίζα με τους Μανιαδάκηδες και τους Πυροβολάκηδες. Δικό τους παρακλάδι ήτανε οι Δρετάκηδες.

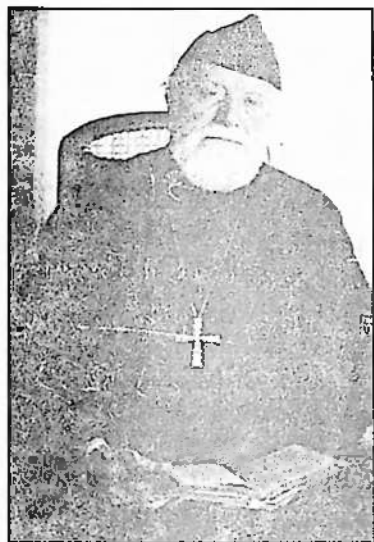
Από το Ασφένδου φύγανε Πυρουνάκηδες και πήγανε στο Τεφέλι της Μεσσαράς. Από κει φύγανε και πήγανε στη Μήλο. Στη Μήλο γεννήθηκε ο παπά-Γιώργης Πυρουνάκης, μα και από εκεί πήγε στην Ελευσίνα. Μπορεί κανείς να πει ότι όλα τα παραπάνω μέρη και ακόμα η Αθήνα και ο Πειραιάς όπου και εκεί έζησε, ήτανε λίγο πατρίδες του π. Γ. Πυρουνάκη. Αυτός είχε διαφορετική γνώμη. Αυτός έλεγε ότι είναι από το Ασφένδου Σφακίων και το έλεγε με καμάρι. Τέλος της 10ετίας του 60 ήλθε στο Ασφένδου και αγόρασε ένα οικόπεδο μα δεν αξιώθηκε να οικοδομήσει.

Το 1910 γεννήθηκε στη Μήλο. Έζησε στον Πειραιά, στην Αθήνα και στην Ελευσίνα. Παντού και πάντα υποστήριζε το δίκαιο, το σωστό και τους αδυνάτους. Ποτέ δεν συμβιβάστηκε ούτε με το Εκκλησιαστικό, ούτε με το πολιτικό κατεστημένο. Δεν εκουνούσε κατά κεραία από τις αρχές του και αδιαφορούσε για τις συνέπειες. Για τον

λόγο αυτό εδιώχθηκε και εταλαιπωρήθηκε από τις δικτατορίες 4ης Αυγούστου και 21ης Απριλίου.

Από τα 22 του χρόνια εδιορίστηκε καθηγητής θεολογίας στον Πειραιά και

εκεί ίδρυσε 6 νυχτερινά Δ. Σχολεία, το 1932, και το πρώτο νυχτερινό Γυμνάσιο στην Ελλάδα. Ακόμα ίδρυσε 2 επαγγελματικές Σχολές κοριτσιών και οργάνωσε καινοκρηνώσεις για εργαζόμενα παιδιά. Κατά το διάστημα της Γερμ. Κατοχής οργάνωσε εξι οπία σιτοργής για 500 εγκαταλειμμένα παιδιά και δύο αναρρωτήρια. Οι δραστηριότητές του εβραβευτήκανε από την Ακαδημία Αθηνών.

Πρωτοπρεσβύτερος
π. Γιώργης Πυρουνάκης

Ο π. Γ. Πυρουνάκης πέθανε το 1988. Σε αναγνώριση της προσφοράς του στην Κοινωνία: 1) Ο Δήμος Ελευσίνας, με απόφαση του Δ.Σ. της 24/5/88 αποφασίζει να δοθεί τ' όνομά του σε μια οδό της πόλεως της Ελευσίνας, να συντελέσει ο Δήμος για την κατασκευή προτομής του στο χώρο του Ι. Ναού Αγ. Γεωργίου και να δοθούν στη μνήμη του 50.000 δρχ. από τον Δήμο στην «Φιλική Εταιρεία», (ίδρυμα του π. Γ. Πυρουνάκη) 2) Ο Δήμος Ηρακλείου με απόφαση του τις 17/5/88 αποφασίζει να δοθεί το όνομα του π. Γ. Πυρουνάκη σε μια οδό της πόλεως, 3) Ο Δήμος Υμηττού με απόφαση του την 17/5/88 αποφασίζει να δοθεί το όνομά του π. Γ. Πυρουνάκη σε ένα πάρκο και στην επέκταση της οδού Αλφειωτίας. Μα και εγώ του έγραψα το παρακάτω τραγουδάκι:

*-Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη, άριστε των ρασοφόρων
καθοδηγητή των νέων και προσιτή των ανόρων
Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη η ηρωική σου δράση
δεν απέθανε μαζί σου. Στους αιώνες θα περάσει
Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη, κι αν απέθανε το σώμα,
Των μεγάλων, τ' όνομά τους δεν σκεπάζεται στο χώμα
Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη τ' αμψιά σου τα τιμούσε
τον λαό, την εκκλησία, την πατρίδα υμνητούσε
Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη, στα σκοτάδια ήσουν φάρος
Οι ταλαίπωροι του κόσμου κ' οι φτωχοί σε είχαν θάρρος
Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη, τό 'χαμε σε καύχημά μας
ότι η καταγωγή σου ήταν από τα χωριά μας
Από τον Βουβά Σφακίων, από ένα χωριανάκι
"Αιωνία σου η μνήμη, Πανα-Γιώργη Πυρουνάκη"».*

Κ. Γ.

Ερμανουήλ Ψυλλάκης

Οι Ψυλλάκηδες είχαν κοινή ρίζα με τους Καγιαύηδες και τους Γιαννούληδες. Ήτανε Κολοκασιανοασφενδιώτες και η οικογένειά τους ήκμασε μέχρι τον περασμένο αιώνα. Από τον Προκόπη Μπολιώτη άκουσα ότι κάνανε μόνο κραισί 800 «μίσπιτα» (ένα μίσπιτο - 10 οκάδες). Στο Ασφένδου μια έκταση ακούγεται «στου Ψύλλο τ' Αελάχι», στον Κολοκασιανό Κάρμπο μια έκταση λέγεται «στου Ψύλλο το Ρούμα». Προς τα δυτικά του Ασφένδου είχανε μεγάλες εκτάσεις βοσκοτόπων μα και στα ανατολικά είχανε στην περιοχή της Μάχας.

Τελευταίος Ψυλλάκης από το Ασφένδου έφυγε ο Μανόλης που είχε τελειώσει τη Νομική Σχολή κι εχρημάτισε ανώτερος διοικητικός υπάλληλος σε διάφορες Νομαρχίες μα και Γενικός Γραμματέας στο Υπουργείο Γεν. Διοίκησης Κρήτης στην δεκαετία του 30. Το 1941 ήτανε δ/ντης στη Νομαρχία Μεσοηνίας και δ/της της Ν. Χανίων μετά την απελευθέρωση.

Ο Μ. Ψυλλάκης ήτανε ωραίος άνθρωπος και φάνηκε χρήσιμος σε πολλούς. Δεν άφησε παιδιά. Ήτανε άτεκνος.

Σε άλλο κεφάλαιο γράφομε επιστολή του Ερμ. Ψυλλάκη σχετικά με τους Δροσουλίτες που γράφτηκε στο περιοδικό «Ψυχικόν Ερευνών».

Σε κάποιον Ψυλλάκη αποδίδεται αυτό που κεκλοφορεί σαν ανέκδοτο, ότι ένας χωρικός ήθελε να αγοράσει σουβλόριζες και δεν ήξερε γράμματα. Ερώτησε λοιπόν σε ένα μαγαζί, που πουλούσαν σουβλόριζες, και για να γελάσουνε και αλλού τον στείλανε σε ένα γεαλοπωλείο. Όταν εξήγησε σουβλόριζες και εκεί του είπανε: «Δεν τις αλωνέψαμε ακόμα». Και αυτός είπε: «Κρίμας τα βούγια' να ξαργιούνε»².

1. βόδια

2. να μην εργαζονται

Επισμηναγός Αντώνης Βενάκης

Συγγραφέας Λεβέντης στο παράστημα και στον χαρακτήρα, μα και από κάθε άποψη ήτανε ο Αντώνης Βενάκης. Στα 38 του χρόνια ο καταραμένος καρκίνος του έκοψε το νήμα της ζωής και τον σπέρησε από τους δικούς του, μα και από την κοινωνία του Βουβιά που τόσο τον αγαπούσε και τον καμάρωνε γιατί το άξιζε και το ανταπέδιδε.

Ένα τραγουδάκι μου στη μνήμη του: («Χ. Νέα» 13/4/89)

*Φύγαγε τα Χριστούγεννα και τη μεθεομένη
Ήτανε στο χωριό Βουβιάς ατμόσφαιρα θλιμμένη
Να μην ερχότανε ποτέ εκείνος ο χειμώνας
Κι ο χάρος εις τους Βουβιανούς εμμήκε διαλετώνας
Εδιάλεξε και θέρισε άντρα χαριτωμένο
Ανθρωπο εξαιρετικό Αντώνιο τον Βένο
Ανάθεμα τον χάροντα στην εκλογή που κάνει
και πάντα στους καλύτερους το βιάζει το δρεπάνι
Όλα τα προτερήματα τα 'χε συγκεντρωμένα
και όλοι λέγανε "χαρά στη μάνα που τον γέννα"
Μα ήταν η μοίρα του σκληρή, μαύρο το ριζικό του
και κλαίει τώρα ο Βουβιάς τον πιο καλύτερό του
Έχασε νιάλι ο Βουβιάς τον πιο καλό του κλώνο
Αυτός που του 'δινε χαρά τώρα του δίνει πόνο
Κλαίνε δικοί και φίλοι του κι όσοι τον γνωρίζαν
Τον άντρα που 'τα ζάλα του τη γη την εμυρίζαν
Κρίμα μεγάλο ήτανε το μάλαμα που έχάθη
Μα διαφορά δε γίνεται σ' ετσα μεγάλα πάθη
Λεβέντη επισμηναγέ που πέτας εις τα ύψη
Μόλις στα 38 μας έδωσες την θλίψη.
Η Παναγιά παρηγοριά να δίδει στους δικούς σου
Η μνήμη σου αιώνια θα 'ναι στους χαριανούς σου
εύχομαι να 'ναι αλαφρό της Αττικής το χέμα
Απου έβαλε στα απλάχνα του το ακριβό σου σώμα».*

Κ.Γ.

Επισμηναγός
Αντώνης Βενάκης

*Γιάννης Πυροβολάκης
Γιατρός διδάκτορας Παν/μίου*

Πάντα επαινούμε αυτούς που πέθαναν, διότι, και αν εκάνανε λάθη εν ζωή, «ο αποθανών δεδικαίωται», μα ο Γιάννης Πυροβολάκης ήταν, πραγματικά ένα υπόδειγμα από ανθρωπιστική πλευρά, μα ήτανε μια κορυφή και από επιστημονική κατάρτιση, μα και άριστος λεβέντης ψυχικά και σωματικά.

Γιάννης Πυροβολάκης

Ένα τραγουδάκι μου στη μνήμη του:

*«Πάντα στις βαρυχειμωνιές στις μπόρες που ξεσούνε
Οι κερανοί φιλές κοργές διαλέγουν και χτυπούνε
Ένας ετέιος κεραυνός edιάλεξε να πλῆξει.
Της επιστήμης μια κοργή στον τάφο να τη ρίξει
τον Πυροβόλη, τον γιατρό, τον άνθρωπο, το Γιάννη
Στην κοινωνία ήθελε πολύ κακό να κάνει
Ένα γιατρό διδάκτορα του Πανεπιστημίου
Εχάσαμε μια θλιβερή ημέρα τ' Απριλίου
Μέσα στον «Ευαγγελισμό» ήτανε Καντουνάδα
Από τους πιο καλούς γιατρούς σε όλη την Ελλάδα
Κορμιά του χάρον έπαιρνε κι ο χάροντας για κείνο
του έστειλε στα σωθικά αγιάτρευτο καρκίνο
Γιατρέ μου που κατάφερες άλλους πολλούς να σώσεις,
στο σώμα σου δε μπόρεσες βοήθεια να δώσεις;
Γιατί δεν υπολόγισες πως είναι μέγα κρίμα,
Ένας γιατρός, όπως εσύ, να μπει νωρίς στο μνήμα;
Κι άφησες τους ανθρώπους σου και καίγονται στους πόνους
Κι όλοι είχαμε το θάρρος σου, μα άφησές μας χρόνους.
Δεν εσταθήκαν ικανοί, Αθήνα και Λονδίνο
Να καταπολεμήσουνε τον φοβερό καρκίνο.
Εύκολα γίνονται γιατροί και παίρνουνε πτυχία
Μα δύσκολα ανεβαίνουνε στην edική σου αξία
Κλαίνε σ' Αθήνα και Χανιά, Γιάννη, για το χαμό σου
Μα κλαίει σε και ο Βουβάς που ήταν το χωριό σου»*

Κ.Γ.

Θεόδωρος Γερωνυμάκης

Σνας καλός χοριανός. Ένας καλός οικογενειάρχης. Ένας καλός άνθρωπος ήτανε ο Θεόδωρος Γερωνυμάκης.
Ένα τραγουδάκι μου στη μνήμη του

«Αγαπητέ μας Θόδωρε, σε χάσαμε και σένα
Τα χέρια μας σε θάψανε μα φαίνεται μας φέμα
Απίστευτο μα, δυστυχώς, αληθινό το δράμα
Όσο κι αν ήσουνε καλός, τώρα δεν είσαι πράμα
Στ' Οχτώβρη την 21 με τ' αυτοκινητό σου
Στον Άγιο Νεκτάριο ήρες το θάνατό σου
Έφυγες από τη ζωή. Δε θα σε ξαναδούμε
μα στις καρδιές μας ολωνών θα ζεις ώσπου να ζούμε.
Ήσουν ακόμα απέραστος, μόλις μεσοκαιρίτης
Μα η μοίρα σου εθέλησε να γίνεις μακαρίτης
Χίλια χρόνια θα στέκουνε τα έργα των χειρών σου
Πολλούς εξυπηρέτησες, κι αλλού και στο χωριό σου
Με την χρυσή σου την καρδιά και τα χρυσά σου χέρια
Τίμα εργαζόσουνα, χειμώνες - καλοκαίρια
και τα παιδιά σου που 'χανε τον πιο καλό πατέρα
Ήταν γραφτό να μείνουνε δίχως σου κάποια μέρα
Ήθελες πάντα τίποτα να μην υπερηθούνε
Δρόμο καλό των εδίνες γι' αυτό, πολύ πονούνε
Το πλήθος που ήρθε στην ταφή, τα στέγανα, το κλάμα
και τα μαυροφορέματα δεν διορθώνουν πράμα.
Ας είν' το χώμα αλαφρό εις την Αγία Ζώνη
Ήτον έβαλε το σώμα σου στα σπλάχνα του και λοιώνει».

Κ.Γ.

Στρατηγός Αναστάσιος Χομπίτης

Ο Αναστάσιος Χομπίτης ήταν και από την Ίμπρο, και από τον Βουβά και από το Ροδάκινο. Οι οικογένεια των Χομπίτηδων ανέκαθεν ήταν Βουβιανονιμπριώτες. Οι γονείς του Στρατηγού κατοικούσαν στο Ροδάκινομα φύγανε από τον Βουβά (χειμερινό τους χωριό) και από την Ίμπρο (θερινό τους χωριό) μα όλα αυτά τα τρία χωριά έχουνε καύχημά τους τον Στρατηγό Α. Χομπίτη.

Σε ένα τραγουδάκι που του έγραψα αναφέρεται περιληπτικά η ιστορία του.

Αναστάσιος Ιωάν. Χομπίτης

*“Ένας αητός επέταξε απ’ τα βουνά της Κρήτης
Ήταν ο Αναστάσιος, ο θρυλικό Χομπίτης.
Ήταν ακόμα έφηβος. Δεν ήταν εικοσάρης
Στην Βόρειο Ήπειρο πετά, αητός ξεπετασάρης
Οπλαρχηγός εγίνηκε σ’ άντρες αντρειωμένους
Σαν το θεριό εμάχετο στα δίκαια του γένους
Γι’ αυτό τον ιερό σκοπό και τις σπουδές του αφήνει
Για την πατρίδα, αν χρειαστεί, και τη ζωή του δίνει
Τους Τσέτες επολέμησε, στην θέση τους τους βάζει
Μάχεται σαν τον Διγενή, σαν το λιοντάρι μοιάζει
Του Βενιζέλο ήτανε φίλος κ’ υπασπιστής του
Εκείνος τον edιάλεξε φύλακα της ζωής του
Στην Εθνική Αντίσταση εις το νησί της Κρήτης
Έπαιξε ρόλο ηγετικό και πάλι ο Χομπίτης
Πολεμικά παράσημα είχε πολλά παρμένα
γιατί τ’ αναγνωρίζανε όσα ‘χε προσφερμένα
Και γενικός Διοικητής εγίνηκε της Κρήτης
Ο ήρωας, ο θρυλικός, ο συνετός Χομπίτης
Είχε τις ρίζες Σφακιανές αυτός ο Πατριώτης
Ήταν Νιμπριώτης, Βουβιανός, μα και Ροδακινώτης
Το ενενήντα πέθανε κοσπέντε του Γενάρη
Στα ενενήντα πέντε του έσβησε το λυχνάρι
Ήλθε λοιπόν το τέλος του επέθανε κι ετάφι*

Όμως για την αξία του η ιστορία γράφει
θνητά ειν' όλα τα κορμιά, στον τάφο διαλυούνται
Μα οι αθάνατες μορφές, ποτές δε λησμονούνται
Εύχομαι να 'ναι αλαφρό της Αττικής το χώμα
που δέχτηκε φιλόξενα νους ήρωα το σώμα».

Κ.Γ.

Γεώργιος Χομπιτάκης

την ωραία οικογένεια του π. Κων/νο Χομπιτάκη ήταν γραφτό
να πέσει το δρεπάνι του Χάρου παίρνοντας τον λεβέντη, το
Γιώργη του.

Ένα τραγουδάκι μου ακολουθεί και γι' αυτόν.

«Ένας βλαστός των Σφακιανών στ' όμορφο Ροδονήσι.
Ήταν γραφτό της μοίρας του εκεί να πάει να αβήσει
Ο Γεώργης του παπα-Κωστή παιδί χαριτωμένο
Στο σπίτι του το φέρανε σε φέρετρο κλεισμένο
Φρόνιμο, λεβεντόπαιδο, σεμνό και τιμημένο
εις την ζωή του άνθρωπο δεν είχε πικραμένο
Τετάρτη από άδεια είχε αναχωρήσει
και την Δευτέρα εμέλλετο σαν δέμα να γυρίσει
Στις δέκα έξι του μηνός, στα μέσα του Γενάρη
Επήγε απ' αυτοκίνητο αυτό το παλληκάρι
Στις δέκα επτά, τ' Αγι' Αντωνίου που έλαμπε η μέρα
Εις το Βουβά δρυμόφωνο έσκιζε τον αέρα
Εις τα Χανιά τον φέρανε με το αεροπλάνο
και τη σημαία είχανε στο φέρετρο επάνω
Στην Ίμπρο τον εθάψανε που ήταν κι εκεί χωριό του
με πόνο και με κλάματα των φίλων και δικών του
Ήρθε τιμητική φρουρά από τη μεραρχία
για ν' αποδώσουνε τιμές εις τον νεκρό λοχία.
Έκλαιγεν η μητέρα του απ' της καρδιάς τα βάθη
κι ευχότανε άλλος κανείς τέτοιο κακό μην πάθει
κλαίει η οικογένεια του παπα-Κωνσταντίνο
Κλαίει η Νίμπος κι ο Βουβάς για τον λεβέντη εκείνο
Αιώνια η μνήμη σου Γεώργιε Χομπιτή
Υπομονή ευχόμαστε στο πατρικό σου σπίτι»

Κ.Γ.

Σταύρος Θ. Γερωννυμάκης

Σ να πολύ καλό παιδί είχε πολύ κακή τύχη περιληπτικά από τη ζωή του παρουσιάζει μερικά πράγματα το τραγουδάκι μου που παραθέτω.

*«Εις το Βουβά εις τα Σφακιά ήτανε γεννημένο
Ένα παιδί πολύ καλό, πολύ δυστυχισμένο
Ήτανε λεβεντόπαιδο κι ωραίος χαρακτήρας,
μα ήταν το γραψτό κακό της έρημους του μοίρας
Στ' Ασκύφου ετραυματίστηκε από τη μηχανή του
και έμεινε ανάπηρο το έρημο κορμί του
Την στήλη την σπονδυλική είχανε αχρηστεμένη
και τον περιποιότανε μια μάνα πικραμένη
Ότι μπορούσε να γινεί, εκάμαν οι δικοί του
μα τίποτα δεν άλλαζε την τύχη την κακή του
Τέσσερις είχε ο Αύγουστος το ενενήντα τρία
Στο καρτσάκι ήτανε, αυτό τσ' αναπηρίας.
Αμάξι τον εχτύπησε τον Σταύρο τον καημένο
Το άτυχό του το κορμί, το ξαναχτυπημένο
Αυτή τη μέρα άφησε την ύστερη πνοή του
Κι ετερματίστη στα Χανιά η άχαρη ζωή του
Το όνομά του ήτανε Σταύρος Γερωννυμάκης
Πάρα πολλά ετράβηξε το δόλλιο τον κορμιάκι
Ας είν' το χύμα ελαφρό και καθαγιασμένο
που έχει το κορμιάκι του στον τάφο σκεπασμένο»*

Κ.Γ.

Ανδρέας Μπολιώτης

Ο Ανδρέας Μπολιώτης του Μανούσου είναι μία από τις τρεις κορυφές που παρουσίασε ο Βουβάς μεταπολεμικά (Α. Μπολιώτης, Ι. Πυροβολάκης, Α. Βενάκης) και τους οποίους είχε την ατυχία να τους χάσει και τους τρεις πρόωρα από τον καταραμένο καρκίνο.

Ο Ανδρέας Μπολιώτης ήτανε δικηγόρος «παρ' Άρειω Πάγω». Ήτανε άριστος λεβέντης και άριστος άνθρωπος μα και δικηγόρος με άριστη επιστημονική κατάρτιση.

Πέθανε στην Αθήνα το 1982 από καρκίνο. Ήταν στέλεχος στην Εθνική Αντίσταση και έλαβε μέρος στη Μάχη της Παναγιάς.

Ανδρέας Μπολιώτης

Γεώργιος Μανταδάκης

Γεώργιος Μανταδάκης

Το βιβλίο μας δεν αναφέρεται σε άτομα που βρίσκονται στην ζωή. Κατ' εξαίρεση θα αναφερθούμε στον σεβαστό μας δάσκαλο Γεώργιο Μανταδάκη, γιατί και αυτός αποτελεί εξαίρεση

Ο Γεώργιος Μανταδάκης, συν/χος εκπαιδευτικός, καιάγεται από την κοινότητά μας, μα σήμερα είναι κάτοικος Αθηνών. Ήτανε από φτωχή οικογένεια. Ο πατέρας του με όλη τη φτώχεια του, και με όλο που τα χρόνια ήτανε φοβερά δύσκολα, με την εργατικότητα,

την επιμονή και την επιμέλειά του εκατάφερε να σπουδάσει τρία παιδιά. Αυτών, τον Γεώργιο δάσκαλο, την αδελφή του Χρυσή, δασκάλα και τον αδελφό τους Μάρκο, καθηγητή που όμως είχανε την ατυχία να τον χάσουνε λίγο πριν πάρει το πτυχίο του.

Στο Ασφένδου, θερινή κατοικία των Ασφενδιωτών, από τότε που ήτανε μαθητής Γυμνασίου ο Μανταδάκης, μάζευε τα παιδιά του χωριού και τα διάβαζε. Εδιορίστηκε Δάσκαλος στο Δ. Σχολείο Βουβά στις 18-11-1929. Δυο μήνες πριν διοριστεί λειτουργήσε αυτός το Σχολείο χωρίς να πληρώνεται για να μην χάνουνε τα παιδιά μαθήματα.

Όταν μπήκε στο Σχολείο βρήκε μόνο τα θρανία και τους τέσσερις τοίχους. Το 1934 πήγα στο Σχολείο του και ακόμα δεν είχαμε εικόνα του Χριστού, δεν είχαμε εποπτικά όργανα. Δυο - τρεις γεωγραφικούς χάρτες είχαμε, ένα μαυροπίνακα και δύο χαρτιά. Ένα βιβλίο «άπανα ύλη» για Γ' και Δ' και ένα «άπανα ύλη» για Ε' και ΣΤ' που έγραφαν περιληπτικά αυτά που θα ήθελε να συμβουλευτεί ο δάσκαλος για το μάθημα που θα ήθελε να παραδώσει. Ένα χάρτη της Κρήτης είχαμε και αυτός είχε την επαρχία Σρακίων στο Νομό Ρεθύμνης, ενώ από το 1925 είχε προσαρτηθεί στον Ν. Χανίων και με χρωματιστό μολύβι προσπάθησε ο Δάσκαλος να την κάνει να μοιάζει στο χρώμα του Ν. Χανίων. Αυλή δεν είχε το Σχολείο. Σε λίγα χρόνια το δρομολόγησε το Σχολείο. Τόσο πολύ εργάστηκε, τόσο πολύ αγαπούσε τη δουλειά του και το Σχολείο του ο Γ. Μανταδάκης, ώστε σε μια επιθεώρηση που έκανε ο τότε επιθεωρητής Ιωάννης Φωτίου έγραψε στο βιβλίο επιθεωρήσεων του Σχολείου:

«Το Σχολείο ευρέθη εν αρίστη και ζηλευτή τάξει. Συγχαίρομεν τον διδάσκοντα. Συνιστούμεν όμως εις αυτόν να γείδειται των σωματικών και πνευματικών του δυνάμεων». Εγώ αμφιβάλλω αν εξαναγράφτηκε κάτι ανάλογο σε Ελληνικό Σχολείο. Και βιβλία επίηρε και αριθμητήριο μας έφτιαξε με 100 καρόλια. Και εικόνες ζώων, φυτών, ηρώων και Π. Διαθήκης πήραμε, υδρόγειο σφαίρα μπάλα κλπ. και σε λίγα χρόνια το Σχολείο μας έγινε αγνώριστο και στους μαθητές επέβαλε μια τάξη και μια οργάνωση ζηλευτή.

Δεν περιοριζότανε ο καλός αυτός άνθρωπος στα υπηρεσιακά του καθήκοντα, έστω να πούμε ότι αυτά αντιμετώπιζε με υπερβάλλοντα ζήλο. Προσέφερε πολλά στην κοινωνία έμμεσα και άμεσα. Το 1938 βγήκε πολύ λάδι. Ανέλαβε μια πρωτοβουλία και μαζεutyήκανε δρχ. 12.000 και πήραμε ένα ραδιόφωνο που για τα χρόνια εκείνα και για το δικό μας χωριό, το ακριτικό ήτανε πολύ σημαντικό.

Το 1948 με έμπνευση δική του και με παρακίνηση των χωριανών απ' αυτόν, αρχίσαμε με σκαλίδες και με φυάκια και χωρίς να ελπίζομε σε επιχορηγήσεις, για να φτιάξομε δρόμο από το Ασφένδου στον Ακονέ περί τα τέσσερα, πέντε χιλιόμετρα.

Όταν μετατέθηκε από το χωριό μας, πάλι η σκέψη του και η αγάπη του ήτανε κοντά μας. Κάθε χρόνο έδινε βιβλία και μικροπούα στα παιδιά που τελειώνανε τα Σχολεία κάθε καλοκαίρι, όταν ήτανε στο Ασφένδου, έκανε δωρεάν φροντιστήρια στα παιδιά που σκόπευαν να δώσουν εισαγωγικές εξετάσεις.

Το 1971 διέθεσε 40.000 δρχ. της εποχής εκείνης και έφτιαξε μια παιδική χαρά στον Βουβά που μπορούνε συγχρόνως να παίζουνε σαράντα παιδιά.

Το 1983 διέθεσε 55.000 δρχ. και έφτιαξε παιδική χαρά στον Αγ. Νεκτάριο της Κοινότητας μας.

Τώρα έχει καταθέσει 3.000.000 στην Εθν. Τράπεζα για να δίνεται ένα ποσό από τους τόκους τους στους καλύτερους μαθητές του 4/θέσιου Δ. Σχολείου Βουβά και σ' αυτούς του Γυμνασίου και Λυκείου Χ. Σφακίων.

Και άλλα άτομα και οικογένειες αναδειχτήκανε από την Κοινότητα, με περιλαμβάνεται η δράση τους στο ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο ιστορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΦΕΝΔΟΥ

Όταν ήμουν παιδί, οι πιο πολλοί γέροι δεν ξέρανε γράμματα. Η γιαγιά μου, από τον πατέρα μου, έζησε στους «Κορφούς» (έτσι έλεγε αυτή την Κέρκυρα) προσφυγάκι κατά την επανάσταση του 1866, που τους είχε κερμένα τα σπίτια και καταστραμμένα όλα τους τα υπάρχοντα. Εκεί τους μάθανε γράμματα και αυτή έμαθε και στον πατέρα μου να γράφει. Όσα γεννηθήκανε μετά από τα μέσα της δεκαετίας του 1880, οι πιο πολλοί ξέρανε, τουλάχιστον γραφή και ανάγνωση, από τους άντρες. Οι γυναίκες ελάχιστες ξέρανε, ελάχιστα γράμματα.

Δημοτικό Σχολείο Βουβά

4/θέσιο Δ. Σχολείο Βουβά

Στο «βιβλίο της ιστορίας του Δ.Σ. Βουβά» βρήκα γραμμένο:

«Το Δημοτικό Σχολείο Βουβά ιδρύθηκε το 1881, οπότε ήρχισε λειτουργούν. Το Σχολείο, από της ιδρύσεώς του μέχρι σήμερα ελειτούργησεν ως μονοθέσιον, ουδέποτε υποβιβασθέν, Επί διευθύνσεως Μανταδάκη εγένετο ενέργεια προς προαγωγήν του. Ενεκρίθη υπό του Κράτους τότε η προαγωγή, πλην όμως, δεν ελειτούργησε το Σχολείον ως διθέσιον, διότι η προβλεφθείσα δια την τοποθέτησιν Χρυσή Μανταδάκη είχε διορισθεί εις έτερον Σχολείον.»

Εις το Δημοτικόν Σχολεῖον Βουβά εφοίτων μαθηταὶ του χωρίου τούτου του χωρίου Κολοκάσια, ἀρτι ονομασθέντος «Ἅγιος Γεώργιος» και του συνοικισμού Ἀνομικιανᾶ. (Οὐδεὶς φοιτᾶ ἐφέτος διότι ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ οικοδομήθη Σχολεῖο ἀπὸ παλιά.

Επὶ τι διαστήματι οἱ μαθηταὶ του Σχολεῖου τούτου εφοίτων εἰς το Δημοτικὸ Σχολεῖο Κομητιάδων.'

Δεν φαίνεται χρονολογία, ὅμως ἀπὸ την φράση «... ἀρτι ονομασθέντος Ἅγιος Γεώργιος» (ἀπὸ Κολοκάσια) υποθέτω ὅτι γράφτηκε το 1940 ἢ το 1941, διότι η μετονομασία ἐγένε το 1940 και δεν νομίζω να γράφτηκε μετὰ τη μάχη της Κρήτης.

Στο βιβλίο του Π. Κασσιμάτη «Ἱστορική ἐπισκόπηση της ἐν Κρήτῃ ἐκπαίδευσης» Ἀθήνα 1953 διαβάζομε για το Σχολεῖο του Βουβά:

«... 1/§ μαθ. 40 ἰδρύθη: 17θμ. ἀδιαφ. 41/42/28-7-1903. Συνεχωρευέθη με το της Ἰμβρου με ἔδραν χειρ. Βουβάς και θερ. Ἰμβρου 144/57/12-9-1909. Ἰδρύθη μικ. 102/51/30-7-1911. Ονομάσθη κοιν. μικ. 1/§.318/16-9-1915.»

Το Δ.Σ. Βουβά, ἀπὸ το 1881 μέχρι το 1912 ἐλειτουργοῦσε στο κελί της Αγ. Ζώνης, στο ονταδάκι στα Νομικιανᾶ, ὅπως ἄκουσα ἀπὸ αὐτοὺς που το ἐξήσαν, (Εμμ. Σπ. Χιωτάκης, Ν. Κατζηδάκης κ.α.).

Στο Ἀσφένδου, στην Παναγία, βόρειος τοίχος του νεκροταφείου, εἶχανε ἀρχίσει να χτίσουνε Σχολεῖο. Εἶχανε χτίσει τον τοῖχο και την καμάρα ξεροπέτρινα. Ὅταν ὅμως δοθῆκανε τα χρήματα του Ξενουδάκη, δεν το συνέχισαν.

Το χτίριο του Δ. Σ. Βουβά, που σήμερα λειτουργεῖ σαν Νηπιαγωγεῖο, χτίστηκε με χρήματα του μεγάλου ευεργέτου της Ἐπαρχίας Γεωργίου Ξενουδάκη το 1912, εργολαβικῶς ἀπὸ τον Ἰωσήφ Κοῦνδουρο που ἀκούγεται «Κανακοσίφης» σε χώρο του Γεωργίου Χομπίτη, παιηοῦ του παπα-Κων/νου.

Ἀπὸ το ἔτος 1976-77 το Δ.Σ. Βουβά προήχθη σε διθέσιο. Δεν βρήκαμε δευτέρη αἰθουσα και μεταφέραμε το ξύλινο παραβάν που χώριζε το γραφεῖο του Δασκάλου στη μέση και κάναμε δυο αἰθουσάτσες για προσωρινά, μα η κατάσταση αὐτή κράτησε μέχρι το σχολικὸ ἔτος 1988-89 που εγκαινιάσαμε το νέο Σχολεῖο. Το χτίριο του Σχολεῖου ἦτανε πολὺ γερὺ μα οἱ διαστάσεις δεν ἦτανε ἰδανικές για σχολικὴ αἰθουσα. Ἦτανε διαστάσεων 3,72 Χ13. Ἐτυχε να ἔχομε δραστήριο δάσκαλο και ο επιθεωρητῆς συνηγοροῦσε εὐνοϊκά και το 1938 βάλανε στα σκαριά την υπόθεση να κάνομε καινούριο σχολικὸ χτίριο στο Βουβά. Εἶχε και ἀπὸ το Κληροδότημα 32.000 δρχ. σε βιβλιᾶριο το Σχολεῖο μας. Στην θέση που εἶναι σήμερα το νέο Σχολεῖο χτισμένο αγοράστηκε τότε, το 1938, ἕνα χωράφι ἀπὸ τον Μανούσο Σφρηνιαδάκη με σκοπὸ να γίνε ἐκεῖ το Σχολεῖο, με 500 δρχ. Εμεσολάβησε ὅμως ο πόλεμος και ὅλες οἱ ἐνέργειες

1. Στο Σχολεῖο των Κομητιάδων πηγαίναμε το 1936 «ἐπὶ τι διαστήματι» που ο Δάσκαλος του Βουβά εἶχε αναρρωτική ἄδεια.

επιήκανε στα συρτάρια για ευθετότερο χρόνο. Αμα πέρασε ο πόλεμος, πέρασε η Κατοχή και ο εμφύλιος, άρχισε η κοινότητά μας έναν αγώνα που χρειάστηκε 40 χρόνια για να φτάσει στο «αίσιον πέρασ».

Από την 10ετία του 50 δεν επάψαμε να ενοχλούμε τις υπηρεσίες, συνεχίζοντας από κει που είχαμε μείνει όταν εκηρύχτηκε ο πόλεμος. Ταχτικοί, ενοχλητικοί «πελάτες» γινήκαμε στα αρμόδια γραφεία μέχρι να τα καταφέρουμε.

Το σχ. έτος 1988-89 το Σχολείο μας στον Βουβά ελειτούργησε σαν 4/θέσιο. Για να γίνει όμως 4/θέσιο συγχωνεύτηκε με τα Σχολεία 1) Του Αγ. Γεωργίου (που από χρόνια το είχε καταργήσει η Χούντα και οι μαθητές του ερχότανε στον Βουβά, 2) Των Κομητάδων, 3) Του Πατσιανού και 4) Της Σκαλωτής.

Από τις διακυμάνσεις του αριθμού των μαθητών βγαίνουνε ορισμένα συμπεράσματα: Ενώ το 28-29 είχαμε 53 μαθητές από το 29-30 μέχρι το 35-36, συνέπεια της Μικρασιατικής εκστρατείας είχαμε λίγους μαθητές. Από τότε άρχισαν να αυξάνονται, μα από το 50-51 πάλι μειώνονται λόγω του πολέμου και της κατοχής. Το 1971 αυξήθηκαν διότι εκείνο τον χρόνο, η δικτατορία κατήργησε το Δ.Σ. Αγ. Γεωργίου. Το 1988-89 πάλι αυξήθηκαν, διότι από εκείνη τη χρονιά το Σχολείο μας ελειτούργησε ως 4/θέσιο, συγχωνευμένο με τα άλλα σχολεία.

Επίσης αξίζει να προσέξουμε ότι ο Βουβάς το 28-29 είχε στο Σχολείο του 53 μαθητές. Το 42-43 είχε 59. Το 46-47, 65 και τα επόμενα χρόνια αντίστοιχα 63, 62, 64. Σήμερα, από τα Σχολεία Κομητάδων, Βουβά, Αγ. Γεωργίου, Πατσιανού και Σκαλωτής, οι μαθητές κυμαίνονται από 67 μέχρι 80 μόνο.

Στο «βιβλίο της Ιστορίας του Δ.Σ. Βουβά», προς το τέλος στο Γ μέρος, χωρίς να υπάρχει Β μέρος χωρίς υπογραφή και χωρίς ημερομηνία διαβάζουμε μεταξύ άλλων: «... Το χωρίον εκάη 3 φορές επί τουρκοκρατίας... Το χωρίον επεσκέφθη το 1897 ο Πρίγκιψ Γεώργιος Ύψαιος Αρμοστής Κρήτης. Το χωρίον ωσαύτως επισκεψθή ο Υπουργός και Πρόεδρος της Κρητικής Πολιτείας Μανούσος Κούνδουρος το 1897». Δεν συμφωνούμε με τις χρονολογίες, διότι ο Πρίγκιπας Γεώργιος ήλθε στην Κρήτη την 9/11/1898 μα και ο Κούνδουρος, αν ήλθε το 1897 ήτανε Πρόεδρος της Μεταπολιτευτικής Επιτροπής. Με τις ιδιότητες που γράφει πρέπει να ήλθε αργότερα.

Δημοτικό Σχολείο Αγίου Γεωργίου (Κολοκασίων)

Το Δ.Σ. Κολοκασίων από ό,τι βλέπομε από το βιβλίο του Π. Κασιμάτη, ιδρύθηκε ως 1/θέσιο με 16 μαθητές με απόφαση 265/15-2-28 της αρμόδιας υπηρεσίας.

Το έτος 1969 - 1970, η δικτατορία κατήργησε το Δ.Σ. Αγ. Γεωργίου. Όταν το διάβασα στην εφημερίδα και πήρα τηλέφωνο την Επιθεώρηση

Στοιχειώδους Εκπαιδείσεως για να τους πω ότι είναι άδικο να πηγαίνουν με τα πόδια τους παιδάκια, ακόμα και 5½ χρονών 3-4 χλμ. με τις μπότες του Γενάρη και τις κάψες του Μάη, περίμενε ο «κύριος» επιθεωρητής και τέλειωσα και μετά μου είπε να μαζέψω όσους μπορώ να τους πάω στα Χανιά την τάδε μέρα για να υποδεχτούμε τους ηγέτες της «Εθνικής Κυβερνήσεως» που είχανε ορίσει ότι αυτή την ημέρα θα ερχόντουσαν. Όχι μόνο μας κατήγγεισαν το Σχολείο (που τότε ήτανε πρόβλημα ο ποδαρόδρομος των παιδιών) όχι μόνο δεν μας δώσανε εξήγηση στις διαμαρτυρίες μας, μα έδωσαν και διαταγή να πάνε τα εποπικά όργανα του Σχολείου αυτού της Κοινότητας μας και το αρχείο του, στον Πατσιανό που είναι ξένη κοινότητα. Φυσικά όμως όταν ήρθανε από τον Πατσιανό και τα ζητούσανε τους αποβγάλαμε με άδεια χέρια

Το νηπιαγωγείο Βουβά

Νηπιαγωγείο Βουβά

Η ίδρυση του 1/θέσιου Νηπιαγωγείου Βουβά εδημοσιεύτηκε στο 190/22-8-1979 Φ.Ε.Κ.

Με αγώνες της κοινότητας εκαταφέραμε να μας κάνουνε το Νηπιαγωγείο. Όταν όμως αποφασίσανε να το φτιάξουνε αντιμετώπισαμε πρόβλημα για τη στεγασή του.

Το 1964, όπου ο Γ. Παπανδρέου ήτανε Πρωθυπουργός, μα είχε αιτός και το Υπουργείο Παιδείας υπήρξε η διαταγή να κάνουμε ευκολίες για την παρασκευή παιδικών ουσσιών. Ένα καμεράκι γύρω στα 15 τ.μ. εχτίσαμε για τον σκοπό αυτό και το θεωρήσαμε καταναγκαστική προσγγείωση να στεγάσομε εκεί το νεοσύστατο Νηπιαγωγείο μας το 1979 και έτσι

έγινε όπου, μόνο το Σχ. έτος 1988-89 που λειτούργησε το 4/θέσιο Δ.Σ. Βουβά και άδειασε το χτίριο του παλιού σχολείου, το μεταφέραμε εκεί και λειτουργεί τώρα με κάθε άνεση.

Το Νηπιαγωγείο δεν έχει σταθερό αριθμό μαθητών. Συνήθως είναι γραμμένα γύρω στα 15 παιδιά μα, συνήθως πηγαίνουνε κάτω από 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΑΣΧΟΛΙΕΣ

Ελαιοκομία

Οι κάτοικοι της Κοινότητας Ασφένδου ασχολούνται κυρίως, με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Υπάρχουν οικογένειες που δεν έχουν πρόβατα, δεν υπάρχει όμως οικογένεια που να μην έχει ελιές. Τρίτο εισόδημα στην κοινότητα ήταν, πριν από λίγες δεκαετίες το κρασί, μα τελευταία, οι πιο πολλές οικογένειες, από τότε που πάμανε να παραθερίζουν στο Ασφένδου, αφησίαν και τα αρμέλια τους και ρήμαξαν και τώρα τρίτο εισόδημα είναι το μέλι.

Κατ' αρχήν θα ασχοληθούμε με την ελαιοκομία. Πριν λίγες δεκαετίες υπολογίζω ότι η Κοινότητα παρήγαγε 1500 «μίστατα» λάδι. Με τα μίστατα μετρούσανε τότε το λάδι και το κρασί (Ένα μίστατο = 10 οκάδες). Επί αιώνων ήτανε το «λαδοχώρι» των Σφακίων, ο Βουβάς. Τελευταίως, όμως φυτεψήκανε πολλά ελαιόδεντρα στον κάμπο του Φραγκοκαστέλλου και οι κοινότητες Πατισανού και Σκαλωτής, προήχθησαν σε λαδοχώρια. Εφυτεψήκανε όμως και στην Κοινότητά μας, έστω πιο λίγα, και ακόμα με την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση του δάκου και με την χρήση λιπασμάτων, μα και από το γεγονός ότι τις μαζεψόμε τώρα ώριμες, αυξήθηκε πάνω από 100 τόνους παραγωγή, μέσος όρος, τον χρόνο. Χανόταν πολύ λάδι και με τον πρωτόγονο τρόπο επεξεργασίας. Τέλη του περασμένου αιώνα, αρχές του δικού μας, όπως άκουσα από ανθρώπους που ζήσανε και νιώθανε τη ζωή τότε, ότι το λάδι το βγάζανε στα «αλετριγουδιά». Ένας άντρας γυρίζε τον μύλο γυρίζοντας γύρω-γύρω με τον άξονα που περίσσευε από τον μύλο και η στρώση ήταν μονοκόματη πέτρα. Το πιεστήριο ήτανε ξύλινο όλο. Τη ζύμη (τις αλεσμένες ελιές) βάζανε σε τρεις σακκούλες και τις πιέζανε, ενώ αργότερα και στις «φάμπρικες» κάναμε παρατήρηση στους «φάμπρικάρηδες» όταν η πυρήνα είχε πάχος ένα πόντο, γιατί, λέγαμε ότι άρα είναι παχύ κρατεί λάδι.

Αρχές του 20ου αιώνα έφερε την πρώτη φάμπρικα ο Γεώργιος Πέρρος στα Νορμικιανά. Το 1938 ήτανε καλή χρονιά στο λάδι και ο Α. Πυροβολάκης, Ευστρ. Χιωπάκης και Προκόπης Μπολιώτης φέρανε το πρώτο πετρελαιοκίνητο εργοστάσιο για ελιές στην επαρχία, στον Βουβά. Το 1993 έφερε η Ένωση Γ.Σ. Αποκορώνου και Σφακίων ένα εργοστάσιο φυγοκεντρικό στον Βουβά.

Το μάζεμα στις ελιές, μέχρι τελευταία γινότανε και αυτό με πρωτόγονο σύστημα. Σκάμνες είχαμε και βγαίναμε και μαζεψάμε και από χάμω μια-μια. Όποιος δεν μπορούσε να τις μαζέψει έβαζε ξένους που παίρνανε δικαίωμα από 3 καλάθια ένα ή από 7 τα δύο. Σε άλλα χωριά είχανε «οκαδιάρες». Μια οκά λάδι την ημέρα για μεροκάματο

Γερσιό μιτάο. Στην απέναντι κορφή διακρίνεται οι εγκαταστάσεις του ΟΤΕ.

Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία ήτανε και είναι σημαντική πλουτοπαραγωγική πηγή για το χωριό μας. Σήμερα η Κοινότητα Ασφένδου έχει περίπου 5.000 πρόβατα και περίπου 500 αίγες. Παράγονται περίπου 400 τόνοι γάλα και περίπου 50 τόνοι κρέας κάθε χρόνο.

Σε άλλα μέρη ο κτηνοτρόφος θεωρείται ακοινωνήσιμος και κατά συνέπεια, καθυστερημένος. Στον τόπο μας οι κτηνοτρόφοι ήτανε η άρχουσα τάξη και στα περισσότερα χωριά οι προύχοντες και οι καπειταναίοι βγαίνουν από κτηνοτροφικές οικογένειες. Μα και οικονομική άνεση είχανε πάντα καλύτερη από αυτή των γεωργών. Το ζωϊκό κεφάλαιο είναι ρευστό κεφάλαιο και μπορούσε πάντα ο κτηνοτρόφος να πουλήσει μερικά πρόβατα για ν' αντιμετωπίσει μια κατάσταση ενώ ο ζευγάς δεν μπορούσε να πουλήσει ούτε το βόδι του, ούτε το χωράφι του εκτός πια αν βρισκότανε σε δραματική κατάσταση.

Ο τρόπος της ζωής του κτηνοτρόφου ήτανε τέτοιος που διαμόρφωνε πιο αγέρωχους και πιο ανδρικούς χαρακτήρες. Πάντα ο κτηνοτρόφος είχε όπλο και πάντα ήτανε έτοιμος και ικανός να το χρησιμοποιήσει, αν χρειαστεί, για να υποστηρίξει την περιουσία του και την αξιοπρέπειά του. Αυτά όμως τα άτομα που αναπτύσσανε ατομικό εγωισμό, αυτά είχανε ευαισθησία και σε εθνική υπερηφάνεια και αυτά ήτανε πρόθυμα να δώσουνε τη ζωή τους για την πατρίδα. Αυτός ο εγωισμός πολλές φορές στα Σρακιά ξεπερνούσε τα καλώς εννοούμενα όρια και δεν ήτανε λίγες οι περιπτώσεις που οδήγησε στην καταστροφή οικογένειες αλλά και χωριά, άλλοτε πάλι όμως, στην μεγαλουργία.

Γύρω-γύρω από το Ασφένδου εγίνονταν κάθε χρόνο 4-5 μιτάτα. Τα μιτάτα αρχίζανε τέλη Μαρτίου - αρχές Απριλίου και τα διαλυούσανε Ιούλιο. Τέσσερις ως έξι (4-6) κτηνοτρόφοι κάνανε το μιτάτο και τους λέγανε «Μαλιοσιπίδες». Περίπου 400 πρόβατα και μια εκατοστή αίγες ήτανε έγκαλα στο μιτάτο. Με το γάλα εκτρέφονταν όλο αυτό τον καιρό πολύ συχνά ούτε ψωμί δεν είχαν. Γιαούρτι και μωζήθρα το μεσημέρι, γιαούρτι και μωζήθρα το βράδυ, για όλες τις μέρες.

Την πληρομή για τις υπηρεσίες του μιτάτου την έκαναν σε πρόβατα εικονικά που τα πρόσθεταν στα πραγματικά. Έτσι ένα μιτάτο, αν είχε π.χ. 400 γιδουπρόβατα, εμποράζετο το τυρί σε 600 περίπου. Τα εικονικά πρόβατα αυτά τα έλεγαν «ανεμικό». Το ενοίκιο της «μαδάρας» (του βοσκοτόπου του μιτάτου) πληρωνόταν με τυρί. Η μαδάρα που πληρώνεται από μια οκά τυρί λέμε πως είναι «μια οκά μαδάρα» και λέμε ότι είναι το «νόμι» της μαδάρας το ενοίκιο.

Τελικά ως που να πληρωθούνε οι υπηρεσίες, να πληρωθούνε οι μαδάρες και τα έξοδα του μιτάτου και επειδή εκαταναλώνετο πολύ για τροφή των μαλιοσιπιδών, όταν εμποράζετο το μιτάτο έπαιρνε περίπου 1,½ οκά τυρί και περίπου 1 οκά ανθότερο τον χρόνο το πρόβατο.

Όσοι είχανε καλούς βοσκοτόπους και «μιτατοκαθίσματα» (Τυροκομείο στο βονού με τις μαδάρες που απαιτούνται, ποτιστήρια κ.λπ.) βρρίσκανε «συζευτάδες» και βόσκανε τα πρόβατά τους και μοιράζανε το «μαξούλι» (το εισόδημα). Τόσο για τη συμφωνία του μιτάτου, όσο και για τη συμφωνία της «συζευσίας» υπάρχουνε ορισμένοι κανόνες που μπορούμε να τους χαρακτηρίσομε «κτηνοτροφικό δίκαιο». Είναι βέβαια άγραφοι μα παίρνονταν ως βάση για τις σχετικές συμφωνίες. Για συζευσία:

1) Ένας τρόπος είναι τα «μαξουλοσημίσιακα». Παίρνει ο βοσκός ένα κοπάδι πρόβατα και αμέσως είναι το μισό μαξούλι δικό του. Σε ορισμένα χρόνια τα παλιά πρόβατα φεύγουνε. Πουλιούνται, σφάζονται, ψοφούνε και όταν είναι όλα τα υπάρχοντα πρόβατα αναθρεμένα από τον βοσκό αυτό, είναι, τα μισά δικά του αν μοιράσουνε

2) Άλλος τρόπος συζευσίας «ξεχαρτζισιά». Εκτιμούνε ότι τα πρόβατα αξίζουνε ένα ορισμένο ποσό. Όταν ο βοσκός θα πληρώσει αυτό το ποσό στον αρχικό τους ιδιοκτήτη είναι τα μισά δικά του. Ωστόσο μοιράζουν το μαξούλι.

3) Ένας τρόπος συμφωνίας, ακόμα είναι «χρονιές». Συμφωνούνε να βόσκει τα πρόβατα ορισμένα χρόνια ο βοσκός, να μοιράζουνε εν τω μεταξύ το εισόδημα και άμα περάσουνε τα χρόνια αυτά μπορούνε να τα μοιράσουνε και να πάρει καθ' ένας τα μισά.

Και στις τρεις παραπάνω περιπτώσεις μπορεί ο βοσκός να πάρει τα μισά πρόβατα. Αν θέλουνε όμως συνεχίζουνε την συζευσία. Δίνει λοιπόν ένα ποσό αυτός που έδωσε τα πρόβατα «για βοσκική» και μένουνε συζευτάδες όσο θέλουν.

Αμπελουργία

Σολύ παλιότερα ίσως ήτανε αμπέλια και στα χειμερινά μας χωριά. Έλεγαν ότι στην περιοχή του Μανόλιο (ανάμεσα Νομικιανά και Αγ. Νεκτάριο) ήτανε ένα πατητήρι (που πατούνε τα σταφύλια). Το Ασφένδου όμως έκανε πολύ και καλό κρασί. Μάλιστα επειδή ήτανε δυνατό και κρατούσε αδιάθετο το θύμα του και την επομένη, έλεγαν ότι: «Το ασφένδιωτάκι μεθεί αύριο». Το αμπέλι στα χωριά μας δεν το μετρούσαμε με στρέμματα, ούτε αριθμό κλημάτων μα όσες μέρες ήθελε να το σκάσει ένας μέτριος εργάτης, τόσων εργασιών λέγαμε πως είναι το αμπέλι. Αρκειά σπύτια είχαν είκοσι εργασιών αμπέλι. Δεν απέδιδε το αμπέλι ικανοποιητικά στο Ασφένδου μα είχανε πολλά αμπέλια και βγάζανε πολλά κρασιά.

Όπως, όμως και αλλού γράφομε, τα πιο πολλά σπύτια εγκαταλείφθηκαν και οι οικογένειες μένουν στον Βουβά και τα άλλα χειμερινά χωριά, για όλο τον χρόνο. Επαρατηθήκαν λοιπόν και τα αμπέλια και ρήμαξαν και μόνο ένα μικρό ποσοστό υπάρχει ακόμα μα και αυτά δεν είναι στην κατάσταση που ήτανε μια φορά διότι δεν έχουνε την περιποίηση που είχαν τότε και λένε ότι το αμπέλι απειλεί: «Μη με γελάσεις χωσιά γιατί εγώ θα σε γελάσω φανερά». Απαιτεί δηλαδή στο ακέραιο τα δικαιώματά του.

Παλιότερα τα σκάβαμε, τα δισκαφίζαμε, τα κοπρίζαμε και βέβαια τα κλαδεύαμε και βάζαμε καταβολάδες για να αντικαταστήσουμε τις κουρμούλες που ξεραίνονταν ή να ανανεώσουμε τις γερασμένες. Τώρα γίνεται μόνο κλάδεμα και ψέκασμα στα εναπομείναντα αμπέλια.

Γεωργία

Από γεωργία, όλη η επαρχία Σφρακίων, μα ειδικά η κοινότητα Ασφένδου, δεν ήτανε αποδοτική. Εξευγάρισα κι εγώ σαν νεαρός και ξέρω ότι στα φτωχά μας χώματα μια οκά σπόρος, αν έβγαζε πέντε οκάδες καρπό δεν ήτανε κακή χρονιά.

Μ' όλον τούτο ήτανε καταναγκαστική προσγείωση. Δεν ήτανε δουλειές τότε. Δεν εύρισκες εύκολα να κάνεις ένα μεροκάματο, δεν ήτανε καρίβια. Μια τριανταριά ζευγάρια είχε η κοινότητα στα μικρά μου χρόνια, οι γεροντότεροι όμως έλεγαν ότι πιο παλιά, μόνο ο Βουβάς, είχε 60 ζευγάρια. Έσπερναν κυρίως «μιγάδι» (ανακατεμένο σιάρι και κριθάρι). Έσπερναν όμως και «μαγεριά» (φακή και φάβα) και ακόμα έσπερναν για κτηνοτροφές ταιή / (βρώμη) για τα μουλαρογαϊδούρα, και για τα βόδια «ρόβι» (ένα ψυχαιθές λίγο μεγαλύτερο από τη φακή και στρογγυλό) το έβαζαν στο νερό και απαλεμένο το τάιζαν στα βόδια.

Μελισσοκομία

Από πάντα η Κοινότητα Ασφένδου έβγαζε πολύ και καλό μέλι και συχνά επλησίαζε τις χίλιες μέλισσες (1000 σμήνη). Μέχρι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι μέλισσες ήτανε σε κοφίνια πλεχτά, σε πήλινα «βρασκιά» ή ξύλινα «κουβέλια». Στη 10ετία του 60 ε χρησιμοποιούσανε πρώτη φορά σύγχρονες κυψέλες

Τεχνίτες

Η Κοινότητα Ασφένδου πάντα είχε τεχνίτες. Τσαγκάρηδες, οικοδόμους, σιδηρουργούς, μπουγιατζήδες, ξυλουργούς. Ακόμα και νταμπακαριό (βερσοδεφρείο) είχε για λίγα χρόνια. Όπως άκουσα από τον «Μπουγιατζομανώλη» (Εμμ. Χιωτάκη), είχε φέρει ο Μανούσος Μαρινάκης, πατέρας του παπά - Σπύρου ένα νταμπάκι και έγενεφε δέρματα μα κράτησε λίγα χρόνια η επιχείρηση αυτή. Ο Πυρουναντώνης ήτανε πολυτεχνάς. Ήτανε ωραιότατος οικοδόμος. Αυτός έφτιαξε το θολωτό σπίτι που έχει σήμερα ο Μανούσος Π. Μπουλιώτης στο Ασφένδου και που είναι ένα περίτεχνο χτίσμα. Ήτανε μαραγκός. Ήτανε και «χαρκιάς» (σιδηρουργός). Το σπίτι του ήτανε αυτό που έχει σπίτι και μαγαζί ο Γεώργιος Βενάκης στον Βουβά. Από αυτόν το αγόρασαν οι Δεληγιάννηδες και από αυτούς ο Α. Βενάκης, πατέρας του Γεωργίου. Το σιδηρουργείο του, το «χαρκιδιό» το είχε κάτω εκεί που είναι η τζαμαρία τώρα. Ανοίγε προς τα δυτικά και όλη η πρόσοψη ήτανε ανοιχτή. Είχε καμάρα και όχι κανονική πόρτα. Η πόρτα ήτανε οπιστή και από τις δύο μεριές.

Χαρκιδιό είχε μέχρι τις πρόσφατες 10ετίες και ο Χιωτοστρατής στα Νομικιανά. Ήτανε μοναδικό στην Επαρχία και ερχόντουσαν από όλα τα χωριά εδώ να εξεπηρετηθούνε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Συγκοινωνία - εμπόριο - ύδρευση

Η Κοινότητα Ασφένδου δεν είναι πολύ κοντά στη θάλασσα και από θαλάσσια συγκοινωνία λίγο εξυπηρετείτο. Μόνο κατά τα τέλη του π. αιώνα με αρχές του αιώνα μας ανέπτυξε μια κάποια εμπορική κίνηση κυρίως, ο Γεώργιος Πέρρος (που σε άλλο σημείο αναφέρομε ότι σκοτώθηκε σαν αρχηγός 150 αντρών στην Χίο). Έκανε ταξίδια κυρίως στην Σύρα (που τότε ήτανε κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου) μα και σε άλλες πόλεις του εσωτερικού και εξωτερικού. Είχε χτίσει τον σηήλιο στον Κούτελο για τα ευπαθή προϊόντα και τα άλλα (κάρβουνα χαρούπια κ.λπ.) τα νιάνιαζαν πιο κοντά στη θάλασσα. Είχε ανθρώπους και βλέπανε τα πράγματα και είχε ανθρώπους και κάνανε κάρβουνα στον Κάπνη, στο Κολοकाσιανό φαράγγι και στο Καλλικρατιανό δάσος. Κάπου - κάπου κάνανε ταξίδια και μη συστηματικά εμπορευόμενοι με σκοπό το εμπόριο. Μια ρίμα μας λέει ότι ο γερο Χιωτογιάννης έφερε από την Τύνιδα «πασταμέλια» φέουα: «*Απού το Τούνος ήρθενε ο γερο Χιωτογιάννης και Πασταμέλια εγέμισε τον Βένο το ντουκιάνι - Ντουκιάνι (Καφενείο). Ο Θεόδωρος Βένος έκανε καφενείο και εκεί, από ό,τι λέει η ρίμα, πήγε την προμάτειά του ο περιστασιακός έμπορος.*

Στη Χ. Σφακίων στην πρώτη 10ετία του αιώνα μας ήτανε 52 διάφορα καταστήματα. Ό,τι ήθελες εύρισκες εκεί και σε τιμές καλύτερες από ό,τι στα Χανιά και στο Ρέθυμνο και δεν ήτανε αισθητό το ότι δεν ήτανε εμπορικά στο χωριό. Καλύτερες τιμές και όμως, με μεγαλύτερο κέρδος είχε στα Σφακιά όσο ήτανε εδώ οι Τούρκοι για τον λόγο ότι εδώ έψταναν τα είδη ατελώνιστα και ερχόντανε για ψώνια και από τις γειτονικές επαρχίες και δεν προτιμούσανε τις κοντινότερες τους και μεγαλύτερες πόλεις, Χανιά και Ρέθυμνο. Αυτό βέβαια δεν ήτανε κανόνας μα συνέβαινε.

Το μοναδικό μέσο συγκοινωνίας ήτανε τα, μουλαρογάϊδουρα. Με αυτά πήγαιναν στη Χ. Σφακίων, με αυτά πήγαιναν από τις «γιαλιές», (χειμερινά χωριά) στα «Αγόρια», (θερινά χωριά). Και με αυτά πήγαιναν στα Χανιά, άμα εχρειάζετο. Για τη διαδρομή Βουβάς - Χανιά, ήτανε απαραίτητες τρεις μέρες. Πρώτη μέρα πήγαιναν στις Καλύβες και έμεναν. Δεύτερη μέρα μπαίνανε στα Χανιά και κάνανε τις δουλειές τους και γύριζαν και ξανάμεναν στις Καλύβες. Την τρίτη μέρα ξαναγύριζαν στον Βουβά. Ήτανε και αγωγιάτες με Δ.Χ. μουλάρια. Το αγώι το έλεγαν «κιρά» (ο κιράς) και τον αγωγιάτη «κιρατζή».

Το 1941 Απρίλιο μήνα θυμούμαι που ήλθαν για αναγνώριση εδάφους Άγγλοι Στρατιώτες και κάνανε και μια πρόχειρη βελτίωση του δρόμου μέχρι τις πρώτες ελιές που ήτανε ως εκεί η διάνοιξη. Αυτό βέβαια γιατί είχε προβλέψει

την υποχώρησή τους. Στη μάχη της Κρήτης μέχρι εκεί φέρνανε πολλά αυτοκίνητα και άλλα μέχρι πιο πάνω όπου, τα πιο πολλά τ' άφηναν με αναμμένη μηχανή και με ταχύτητα και κατακυλούσαν στο βουνό, τις μέρες της μάχης.

Στην κατοχή, αν ερχότανε κανένα αυτοκίνητο σταματούσε στο σημείο που μας φαίνεται η Τριπρος βγαίνοντας από εδώ.

Μετά την Κατοχή επί σειρά ετών μας άφηνε το αυτοκίνητο στις μεσαίες στροφές «στον Κυπάρισσο», στον Αρμό.

Μετά την απελευθέρωση έβγαине κανένα κοντυλάκι για επέκταση του δρόμου και επροχώρησε διάνοιξη μέχρι το κάτω μέρος στον Θυμέ το Αρμό. Το 1951 υπήχθη η διάνοιξη του δρόμου προς Χ. Σφακίων στα «Επείγοντων Έργα» με «απεριόριστη πίστωση». Το 1952 έφτασε ο δρόμος στη Χ. Σφακίων και για πολλά χρόνια μας άφηνε το Λεωφορείο, τους ανατολικοσφακιανούς, στη διακλάδωση. Αμέσως μετά άρχισαν να βγαίνουν μικροκοντυλάκια για την διάνοιξη από Θυμέ προς ανατολικά Σφακιά 10 ή 20 χιλιάδων από το «Πρόγραμμα Πρόνοια - Εργασία» και από τα οποία αρχικά υλινωνότανε 10 δρχ. το μεροκάματο μετά 14, 18 και τελικά 24 δρχ. Το 1959 αποχτήσανε δρόμο τα χωριά Βουβάς και Νομικιανά και τακτική συγκοινωνία, ενώ το Ασφένδου απόχτησε ένα καράδρομο από το 1957, λεωφορείο όμως δεν είδε ποτέ. Μόνο φορτηγά πάνε, όποτε έχουνε δουλειά. Τον δρόμο αυτό, τον Ασφένδου τον αρχίσαμε το 1948 με προσωπική εργασία με τα εισοδήματα των εκκλησιών και με την πίστη ότι θα τα καταφέρναμε χωρίς να προσβλέπομε τότε σε επιχορηγήσεις της Νομαρχίας. Αργότερα εδίδοντο μεγαλύτερα ποσά και ήλθανε και οι μολοντόες για καλύτερη αξιοποίηση των πιστώσεων.

Τηλέφωνο στο Βουβά ήρθε αρχές 10ετίας του 30, στο Ασφένδου το 1936 και στον Άγιο Γεώργιο το 1935 στα Νομικιανά μετά τον πόλεμο. Στην κατοχή τα χάλασαν τα τηλέφωνα οι Γερμανοί και περάσαμε χρόνια δίχως τους.

Υδρευση

Η Κοινότητα Ασφένδου δεν έτυχε καθόλου προνομιούχος από πλευρά υδρεύσεως. Στο Ασφένδου ειδικά δεν υπάρχει πηγαίο νερό σε όλο το χωριό. Όλο το χωριό υδρεύεται από ομβριοδεξαμενές. Σε άλλο κεφάλαιο γράφομε πόσο είχανε σε υπόληψη τις στέρνες διότι ήτανε τόσο πολύ απαραίτητες και τόσο πολύ δύσκολες στην κατασκευή τους. Στα χειμερινά μας χωριά είχαμε φτωχά πηγαδάκια αλλά, έστω τον χειμώνα δεν είχαμε κρίση από νερό. Στέρνες είχε ο Βουβάς 4 ιδιωτικές από πιο παλιά. Τα Νομικιανά και Άγιος Γεώργιος δεν είχαν. Όλο τον χειμώνα είχανε ένα παλιόπιθαρο στην «μπουτσουάρα» (εκεί που τρέχει το νερό από το δώμα για πλύσιμο κλπ.) Ο Χομπίτης είχε κεραμίδια στο μαγαζί του και το νερό έτρεχε με λούκι. Εκεί έβλεπες στη σειρά τα σταμνιά όταν έβρεχε για να πάρουνε καθαρό νερό.

Τα Νορικιανά και ο Αη Γιώργης ήταν σε κάπως καλύτερη μοίρα, γιατί είχαν πηγαδάκια με σχετικά καλές φλέβες και με ωραίο νερό. Ειδικά εκείνο του Αγίου Γεωργίου το νερό μου φαίνεται ότι είναι πιο πολύ νόστιμο.

Ο Βουβάς τώρα ήτανε στην χειρότερη μοίρα από πλευρά υδρεύσεως. Δυο πηγαδάκια, εκεί που είπαμε ότι ήτανε το χωριό πριν 1000 χρόνια, στα Λειβάδια θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες ενός μικρότερου χωριού, μα τον Βουβά δεν τον μπορούσαν. Βέβαια, τον χειμώνα, και το λεγόμενο «φονοπήγαδο» ήτανε γεμάτο, με το πολύ βλιχό νερό του. (Μα εδώ βρίσκει στην κυριολεξία εφαρμογή η παροιμία: «νερό στον ποταμό κι ας είναι θολό») Εδώ ήτανε κρίση το φθινόπωρο, ειδικά όταν αργούσε τα «πρωτοβρέξια». Νύχτα πήγαιναν οι γυναίκες με τους λέχνους για να προλάβουν να πάρουνε το λίγο νερό που μαζεύει στο διάστημα της νύχτας το πηγαδάκι. Όποια πήγαινε με τον ήλιο γύριζε με άδειο σταρνί. Πήγα μια φορά από κει πριν φέξει για να ποτίσω τα οικόσιτα ζώα μας. Τρεις γυναίκες βρήκα εκεί μα δεν θυμάμαι τις άλλες. Θυμάμαι την θεία Ζαμπιά που την είχαμε κατεβάσει με το σκοινί στο πηγάδι και μετά της κατεβάζανε τα σταρνιά ένα - ένα και τα γέμιζε με κέπελο από ένα λακκάκι στον πάτο του πηγαδιού και μετά τα σέρνανε. Το νερό εκεί στις λάσπες εδημιουργούσε μικρόβια και συχνά είχαμε επιδημία ύφου από τα μολυσμένα νερά.

Το 1956 μας χορήγησε η Ν. Χανίων 10.000 δρχ. και φτιάξαμε το πηγάδι που είναι μπροστά από τον φούρνο του Χομπιτή. Το νερό στο καινούριο πηγάδι ήτανε βλιχό, όπως και στο φονοπήγαδο, μα αν δεν ικανοποιούσε ποιοτικά, ποσοτικά ενίσχυσε σημαντικά την κατάσταση μα πολύ απέχει από του να την θεραπεύσει και ποσοτικά. Το φονοπήγαδο ήτανε εκεί που είναι τώρα η Δ. πλατεία του Βουβά, εμπρός και κάτω από το ηρώο.

Το 1961 έπιασε επιδημία ύφου στον Βουβά. Είχαμε περί τα 10 κρούσματα. Στο ιατρείο Ν. Σφακίων είχαμε γιατρό τον Α. Γδοντάκη. Όταν ήλθε στο χωριό για την εβδομαδιαία επίσκεψη εξήτησα την συμπαράστασή του λέγοντάς του ότι εκάναμε έγγραφο και ζητούμε χρήματα για κατασκευή υδατοδεξαμενής. Του ζήτησα να κάνει μια έκθεση για την κατάσταση μας από πλευρά υδρεύσεως. Πράγματι μου έστειλε ένα αντίγραφο της έκθεσης εκείνης και νομίζω ότι τελικά τις 15.000 δρχ. που χορηγήθηκαν, σε δύσκολα χρόνια, τις απέσπασε η έκθεση του γιατρού και όχι το έγγραφό μας. Τότε φτιάξαμε μπροστά από το παλιό Σχολείο την δεξαμενή, στη θέση που ήτανε το αλώνι του Ιωάννη Χομπιτάκη, του «Σπανού».

Το 1974 ευρέθηκα μια μέρα στις αποθήκες του Γ. Π. Συνεταιρισμού στα Νορικιανά. Ήμουν πρόεδρος του Συν/σμου και πήγα από τον Βάμο με σχετικές καταστάσεις και έφερα έν' αμάξι κτηνοτροφές. Την ώρα που ξεφόρτωνε το αμάξι (με εργάτες τότε όχι αναιροπές) ένα τζιπάκι υπηρεσιακό ερχότανε από το μέρος του Πατοιανού και δεν χωρούσε να περάσει, όπου καταναγκαστικά εκαθυστέρησε. Εγώ το πλησίασα, εχαιρέτησα δύο υπαλλήλους που

ήταν μέσα και που δεν τους γνώριζα μέχρι τότε και τους είπα ότι είμαι γραμματέας στην Κοινότητα, αν τους ενδιαφέρει τίποτα από το Γραφείο μας. Ήταν οι, μακαρίτες τώρα και οι δύο, Μάρκου και Πολυζωίδης υπαλλήλοι της Υπηρεσίας Εγγείων Βελτιώσεων «Έρμα στο τζιπάκι» μου είχαν χωρίσει να μου εξηγήσουνε τίποτα. Όταν μας έκανε μέρος το φορτηγό και περάσαμε, σταμάτησαν εκεί που είναι τώρα η γεώτρηση. Εκταίβηκαν και κυτάζανε ψηλαφητά τις πέτρες και γενικά το είδος των πετρωμάτων και στη συνέχεια κυτάζανε ερευνητικά και ξεμετρούσανε τη μορφολογία του εδάφους. Σε πρώτη ερώτησή μου τι ψάχνουνε δεν πήρα απάντηση, μα όταν επέμενα λέγοντάς τους ότι αν χρειαστεί θα κρατήσω εχεμύθεια, μου είπαν ότι κάνουνε αναγνώριση εδάφους για διερευνητική γεώτρηση και ακόμα μου είπαν να εξετάσω την περίπτωση αν θα μπορεί να διατεθεί το χωράφι εκείνο για γεώτρηση, αν αποφασιστεί τελικά να γίνει.

Από τότε που υπάρχει το χωριό Βουβάς μέχρι εκείνη τη στιγμή, όσοι ζήσανε εκεί το θεωρούσαν δεδομένο ότι ο Βουβάς ποτέ δεν θα χορτάσει νερό. Από τη στιγμή εκείνη, όμως, εμάς μας έβαλαν ψάλλους σε' αυτή και εμείς γενήκαμε γι' αυτούς στενός κορσές. Ο ωραίος άνθρωπος Σταύρος Παπαδόπουλος ήτανε κυβερνητικός βουλευτής τότε. Πάρα πολύ μας εβοήθησε και πολύ κουράστηκε μαζί μας μέχρι να επιτύχομε τον αντικειμενικό μας σκοπό.

Έχρι να αποφασιστεί ότι θα μας κάνανε γεώτρηση στον Βουβά είχε γίνει το πρόγραμμα εκτελέσεως δημοσίων έργων για το 1975. Πολλές φάσεις αγωνιστικές περάσαμε. Μαζί με τον Παπαδόπουλο αγωνιστήκαμε για να αποφασίσουνε να κάνουνε διερευνητική γεώτρηση στον Βουβά. Αγωνιστήκαμε για να συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα εκτελεστέων έργων του 1975. Αγωνιστήκαμε για να χρηματοδοτηθεί το έργο το 1975 και όταν πιστέψαμε ότι όλα τα ξεπέρασαμε αναπάντεχα βρήκαμε μπροστά μας ακόμα ένα. Όταν φτάσαμε στο σημείο να ρωτήσουμε πότε θα αρχίσει εργασίες το γεωτρώπανο, μας είπανε ότι σε 20 μέρες τελειώνει εργασία στα Μεσόγεια και μετά θα πάει στη Μεσοαρά να κάνει μια γεώτρηση και ύστερα σε μας. Πήγαμε λοιπόν με τον Πρόεδρο Ιωσήφ Σφηνιά στον προϊστάμενο της Υ.Ε.Β. στον ωραίο και πραιο άνθρωπο κ. Μάρκου μα μόλις μας είδε, ενώ έγραφε, εκτόπησε τα χέρια του στο γραφείο, βάζοντας κάτω τον στυλό και μας λέει:

- Μα τι θα γίνει επιτέλους με την γεώτρησή σας; Εμείς δεν μπορούμε να καθήσομε σε χλωρό κλαδί.

- Να μας συγχωρείς κύριε Μάρκου (του είπα) δεν είναι αυτό αδιακρισία. Είναι ανάγκη. Εμείς διψούμε και είμαστε υποχρεωμένοι να φωνάζομε μέχρι να πιουμε νερό και εσείς είστε υποχρεωμένοι να μας ακούτε.

Δίκιο είχε και εκείνος, γιατί όντως τους είχαμε γίνει ενοχλητικοί, μα και εμείς είχαμε δίκιο γιατί διψούσαμε. Εκαταφέραμε και πήραμε και το γεωτρώπανο. Το 1975 άρχισε η γεώτρηση το, 1976 ήπαμε νερό.

Όταν κάναμε την δοκιμαστική άντληση και επί 48 ώρες έτρεχε ατέλειωτο

νερό και έτρεξε μέχρι την θάλασσα, πράμα που συμβαίνει μόνο σε μεγάλες μπόρες, γιατί εδώ το πίνει η γη, έβλεπα με τα μάτια μου αυτό το τεράστιο ευτύχημα, μα αμφέβαλλα. Διερωτόμουν, μπορεί να είναι πραγματικότητα ένα τετοιο ευτύχημα για τον Βουβά ή μήπως είναι όνειρο;

Επειδή ήξερα πόσο κουράστηκε για την επιτυχία μας αυτή ο Βουλευτής Παπαδόπετρος και ήξερα πόσο θα ευχαριστηθεί, μόλις μας διαβεβαίωσαν οι γεωτροπανιζήδες ότι βρήκαμε μπόλικά νερά, πήγα και τον πήρα τηλέφωνο. Μόλις του είπα ποιος είμαι, δεν με άφησε να προχωρήσω μα θέλησε να με προλάβει και να πει αυτός εκείνο που υπολόγιζε πως θ' ακούσει:

- Πάλι για το Σχολειό σου θα μου κλαίεις; (μου έπεε καλοσυνάτα γιατί τώρα που η γεώτρηση είχε μπει στο λούκι η Κοινότητα επικέντρωνε τις ενεργειές της, σαν πρώτη προτεραιότητα το Σχολικό κίριω).

- Όχι, (του λέω) κύριε Σταύρο, είμαι στην ευχάριστη θέση να σας πληροφορήσω ότι βρήκαμε το νερό στο Βουβά!

- Μα λόγω τιμής βρήκατε νερο στον Βουβά!!

- Λόγω τιμής κύριε Σταύρο.

- Ε, λόγω τιμής το απόγευμα θα έρθω να πούμε μια ρακή να συμμετέχω κι εγώ στη χαρά σας.

Πραγματικά ήρθε ο μακαρίτης με άλλα τέσσερα άτομα και τον περιποιηθήκαμε στο καφενείο του Ιωσήφ Χιωτάκη

Γεώτρηση Αγ. Νεκταρίου.

Όπως τότε, οι μακαρίτες, Μάρκου και Πολυζωίδης έλεγαν ότι θα κάνανε διερευνητική γεώτρηση, έτσι και εμείς το 1986 στείλαμε ένα έγγραφο και ζητούσαμε να γίνει γεώτρηση στον Αγ. Νεκτάριο και μπορώ να το χαρακτηρίσω «διερευνητικό», διότι δεν είχαμε πολλές ελπίδες ότι θα είναι αποτελεσματικό. Και όμως!

Σε 15 μέρες από τότε που έφυγε το έγγραφό μας ήλθε ο γεωλόγος Τυράκης και πήγαμε και υιοδείξαμε το μέρος που έγινε σε λίγο καιρό η γεώτρηση στην θέση Κέραμος. Και στον κ. Τυράκη το είπα τότε ότι στα τριάντα σχεδόν χρόνια υπηρεσίας μου τότε, δεν ξαναείδα ένα έγγραφο να φέρει αποτέλεσμα τόσο γρήγορα. Μα όλα γίνανε στην γεώτρηση αυτή χωρίς να κουραστούμε, χωρίς να κουράσουμε τις υπηρεσίες και χωρίς να υποχρεωθούμε. Και επί πλέον, ενώ στη γεώτρηση του Βουβά μας έδωσαν παροχή νερού 45 κυβικά την ώρα, στον Αγ. Νεκταρίου μας δώσανε 100 κ.μ. την ώρα.

Β' Γεώτρηση Νομικιανών

Το 1995 έγινε δεύτερη γεώτρηση στα Νομικιανά, όπου μας δίνουνε παροχή 100 κ.μ. την ώρα που θα διατεθεί κυρίως για άρδευση.

Το νερό της γεώτρησης αυτής χρησιμοποιείται από το έτος 1996.

Ηλ. Ρεύμα

Από τον δρόμο, βρίσκουν το δρόμο τους όλα τα καλά. Όταν ο Βουβάς απόχτησε συγκοινωνία σε λίγα χρόνια απόχτησε και ρεύμα. Το 1964 βγήκε βουλευτής της Ένωσης Κέντρου ο Ιωάννης Βαλυράκης (επίρρε η Ε.Κ. και τους 5 βουλευτές που έβγαζαν τότε τα Χανιά) ο Βαλυράκης λοιπόν είναι αναγνωρισμένο ότι επιτεύχσε να φέρει το ηλεκτρικό ρεύμα στο χωριό του, το Ασκήφου. Το 1967 μας ήρθε η «21 Απριλίου». Οι βουλευτές και οι πολιτευτές, μας θυμούνται πως μας έχουσε κάθε φορά που είναι παραμονές εκλογών. Πολύ κουτούς θεωρούσε τους Έλληνες. Οι χωρικοί κάνουσε «καλλουργές» την άνοιξη στα χωράφια που θα σπείρουσε τον άλλο χρόνο. Ενώ όμως οι πολιτικοί έρχονται την ώρα που θέλουσε να τραγήσουσε την ψήφο. Οι αξιωματικοί της Χούντας ήρχοντο σιχνά και μας ρωτούσαν τι ανάγκες έχουσε και μας λέγανε «πόσα καλά θα μας κάνουσε». Ένα καλό πάντως έκανε η χούντα. Μας έφερε σε ένα χρόνο και κάτι μήνες το ρεύμα στα νότια Σφακιά μέχρι Ροδάκινο και σε χρόνους που Κεφαλοχώρια στον Αποκόρωνα, ενώ περνούσε από δίπλα τους το ρεύμα το υστερούσαν. Την 28/9/1968 έγιναν στην Χ. Σφακίων μαζεμένα τα εγκαίνια του ηλεκτροφωτισμού και του Υγειονομικού Σταθμού. Εγώ κατάλαβα ότι τα χαμόγελα που μας σκορπούσαν οι αξιωματικοί, ο ηλεκτροφωτισμός και τα άλλα καλοπιάσματα για τους Σφακιανούς είχανε σκοπό να δημιουργήσουσε καλές εντυπώσεις επειδή ο τόπος μας προσφέρεται για ορμητήριο εξεγέρσε-ων, πράμα που το θεωρούσαν φυσικό, ή πιθανό, ότι αν γινότανε κάτι, μπο-ρούσε να έχει ορμητήριο τα Σφακιά.

Το Ηρώο στον Βουβά

Το Ηρώο στον Βουβά έγινε το 1994. Στο ηρώο αυτό είναι τα οστά ενός εθελοντή που σκοτώθηκε στην επανάσταση του 1866 πιο πάνω από τον Βουβά στη θέση Βασιλοχώραφα και όπου το σημείο αυτό από τότε λέγεται στου «Θελοντή το Μνήμα». Δεν μπορούσαν να τον θάψουσε όταν σκοτώθηκε και μετά δεν ήτανε δυνατό να μετακινηθεί το πτώμα, όπου εξ ανάγκης εκεί τον θάψανε «χωρίς παπά και διάκο». Πάνω από 100 χρόνια μεί-νανε εκεί τα ηρωικά και τραγικά οστά σ' αυτή την θέση. Τα τελευταία χρόνια τα έβαλε σε ένα κασάκι ο Κ. Καγιαδάκης και τα έφερε στον Αγ. Ιωάννη, όπου έκαμαν εκεί μερικά χρόνια εν όψει του ότι υπήρχε προοπτική να γίνει ηρώο και να τα βάλουσε εκεί, όπως και έγινε. Αλλού, συμβολικά κάνουσε μνημείο αγνώστου στρατιώτου, εδώ όντως έχουσε και οστά αγνώστου πολεμιστή.

Ηρώ Βουβιά

Το Κοινοτικό Γραφείο

Το Κοινοτικό Γραφείο χτίστηκε το 1961. Ήταν το πρώτο ιδιόκτητο Γραφείο Κοινότητας στην επαρχία Σφακίων. Το 1994 εξοραίστηκε. Χτίστηκε επί Προέδρου Γ. Μπουλιώτη και εξοραίστηκε επί Προέδρου Μανούσου Χιωτάκη.

Κοινοτικό Γραφείο Ασφένδου

Κοινοτικά Σφαγεία Βουβά

Τα τελευταία χρόνια γινήκανε τα σύγχρονα σφαγεία, ανάμεσα Νορμικιανά και Αγ. Νεκτάριο. Χιλιάδες σφάγια σφάζονται εκεί από την κοινότητά μας και από τα γύρω χωριά.

Σφαγεία Βουβά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΙΣΤΟΡΙΑ

Στριν από την Επανάσταση του Δασκαλογιάννη δεν έχουμε πολλά γραφτά στοιχεία που να αφορούνε ονομαστικά την Κοινότητα Ασφένδου. Το μόνο γραφτό στοιχείο είναι αυτό που γράφει ο Γρ. Παπαδοπετράκης στην «Ιστορία Σφακίων» β' έκδοση σ. 30, όταν αναφέρεται στο χωριό Κολοκάσια, που γράφει: «... Προς νότον του χωρίου υπέρ το μίλιον ισταται και το ιστορικόν κωνοειδές όρος του Αγίου Θεοδώρου, όπου και η εκκλησία του. Επί του λόφου τούτου οι Σφακιανοί συγκροτήσαντες συνέλευσιν απεφάσισαν τον κατά των Ενετών Ορνιθοπόλεμον...». Έμεινε στην ιστορία ως «ορνιθοπόλεμος», διότι εκτός από τις άλλες φορολογίες, αποφάσισαν οι Ενετοί να επιβάλλουν σε κάθε οικογένεια Έλληνα Κρητικού να παραδίδει μια κότα «... εκάστην πρωτομηνία εις τους άρχοντας όρνιν παχειάν και καλήν...».

Αυτό ήτανε το «ξεχείλιωμα» του ποιηριού και στη συνέχεια εξελίχτηκε σε επανάσταση με ευνοϊκά για τους Κρήτες αποτελέσματα.

Βέβαια, σε όλες τις κινησεις που αναφέρεται στην ιστορία η Επαρχία Σφακίων, συμμετείχε και η Κοιν. Ασφένδου, δεν αναφέρεται όμως ονομαστικά.

Επανάσταση του Δασκαλογιάννη.

Κατά την Επανάσταση του Δασκαλογιάννη μας λέει το λαϊκό σάλπισμα:

«Δασκαλιανοί στον Πατισιανό και Παττακοί στη Νίμηρο, οι Βλάχοι στην Ανάπολη και Μωριανοί στ' Ασκήφου στ' Ασφέντου Ντεληγιαννήδες και στα Σφακιά Στρατίκοι, ελάστε στον Ομηρός Γιαλό» (άλλη παραλλαγή αναφέρει τους Μπουρμπάχους). Δασκαλιανοί στον Πατισιανό και Μπουρμπάχοι στ' Ασφέντου. Στ' Ασκήφου Μαυροπάτεροι και Παττακοί στην Νίμηρο. Οι Βλάχοι στην Ανάπολη και στα Σφακιά οι Στρατίκοι, ελάστε στον Ομηρός Γιαλό».

Από την εποχή αυτή βλέπομε την οικογένεια των Δεληγιαννάκηδων να παίζει ηγετικό ρόλο στην κοινότητα Ασφένδου. Παράλληλα και η οικογένεια των Βουρβάχων έχει να παρουσιάσει σημαντικές φυσιογνωμίες στην ιστορία της Κοινότητας.

Ειδικά στην Επανάσταση του Δασκαλογιάννη οι Ασφενδιώτες έλαβαν μέρος υπό δυο δικούς τους αρχηγούς. Ο Νικόλαος Δεληγιαννάκης (πατέρας των αργότερα στρατηγών στην Επανάσταση του Εικοσιένα, Γιώργη, Στρατή και Σήφη), εμάχετο από το μέρος της Κράτης μαζί με τον Δασκαλογιάννη (Ν. Αγγελής «Ο Δασκαλογιάννης» σ. 73). Από το μέρος του Βουρβουρέ (ανατολ. του Καλλικράτη) εμάχετο και ο Βουρβαχοστρατής με τους

Καλλικρατιανούς, καθέννας από τους παραπάνω αρχηγούς είχε τους μισούς Ασφενδιώτες,

Νικόλαος Δελιγιαννάκης
ή Μηίκος.

Αρχηγός Ασφενδιωτών κατά την
επανάσταση του Δασκαλογιάννη

Πέτρος...» στίχοι 427-428)

Επίσης από το παραπάνω τραγούδι μαθαίνουμε ότι ο Δασκαλογιάννης είχε Ασφενδιώτη σημαιοφόρο:

«... Κι ο Δάσκαλος εστέκεντο κάτω στο μοναστήρι
στον Άγιο Ασράτηγο πού 'ναι το πατητήρι
Στο δώμα του μοναστηριού είχε το μπαϊράκι
κι εκράθιεν το στα χέρια του το Σηφοδασκαλάκι...» (στίχοι 419-422)

Δεν γνωρίζουμε συγκεκριμένα για την κατάσταση της Κοινότητάς μας μετά την επανάσταση, όμως από τη γενική κατάσταση της επαρχίας μπορούμε να συμπεράνουμε. Αρκεί να πούμε ότι από 11.100 κατοίκους που είχε στα Σφακιά πριν την επανάσταση, μετά βρεθήκανε μόνο 4.000. Άλλοι σκοτώθηκαν, άλλοι πεθάνανε από την πείνα και τις κακουχίες και άλλοι φύγανε μη έχοντες μήτε σπίτια, μήτε πρόβατα, μήτε βόδια.

Κατά την υποχώρηση των Σφακτιανών οι Τούρκοι κατασπρέφανε ότι ετύχανε στο δρόμο τους. Ο μπάριμπα Μπατζελιός στο τραγούδι του Δασκαλογιάννη στον στίχο 253 και 254 μας λέει:

«... Κεντούν αγόρια και γιαλιές και Βουβαδοβρασκάδες

Πολύ κακό το πάθετε καημένοι Κομητιάδες...»
και στους στίχους 957 και 958:

«... Βρασκά, Βουβιά και Πατσιανέ κι αγόρια
τα δικά σας

Πού είναι οι γι-οντιάδες σας; Τα καμαροσπι-
τά σας...»

Και παρακάτω που κατονομάζει οικογένειες,
σημαντικές, στους στίχους 943-944 γράφει μετα-
ξύ άλλων:

«... Πού είστε οι Σπαντιδιανοί οι
Μπούρμπαχοι και άλλοι,

οι Χούρδηδες κι' οι Σφακτιανοί, ούλοι μικροί,
μεγάλοι...»

Όσο εσυνεχίζετο η υποχώρηση, στην
Αράδαινα εσκοτώθηκε ο αρχηγός των
Ασφενδιωτών Μπουρμπαχοστρατής και μας λέει
ο Μπάριμπα Μπατζελιός:

«... Στο πλάι στην Αράδαινα που 'ν' ο μεγάλος
πέγκος

έπεσε ο Μπουρμπαχοστρατής κι ο Διγενής ο

Σημαντική η συμμετοχή των Ασφενδιωτών στην εξολόθρευση του Αληδάκη

Ο Ιμπραήμ Αληδάκης, Ενετός, μεγαλοτσιφλικάς στον Εμπρόσνερο Αποκορώνου ετούρκεψε σαν ήρθανε οι Τούρκοι στην Κρήτη για να διατηρήσει τα τσιφλίκια του και τα προνόμιά του. Είχε πάντα γέρω στους 200 άντρες φρουρά και εκατοντάδες οικογένειες δουλεύανε σαν υποτετακτικοί του. Ήτανε πάρα πολύ σκληρός στους «υπηκόους» του, μα και με τους γείτονές του Σφακιανούς ήτανε πάντα σε «εμπόλεμον κατάσταση». Όταν οι Σφακιανοί πληροφορήθηκαν ότι είχε σκοπό να τους χτυπήσει, και ύστερα από κάποια πρόκληση εκ μέρους του, παρ' όλον ότι ήτανε και πηγάς οι πληγές και μεγάλη η φθορά τους από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, εξεστράτευσαν μια νύχτα εναντίον του. (Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη 1770 και η εκστρατεία κατά του Αληδάκη 1874).

«... Τρεις χρόνοι μόνο πάσινε στοσι τέσσερις απάνω
που τα Σφακιά τα ρήμαξε τ' ασκέρι του σουλιάνου
που κι Αληδάκης βάρθηκε τ' ασκέρι ν' αρματώσει
κι όσ' απομείνα Σφακιανοί να τ' αποτελειώσει...»

(στίχοι 187-190 από ποίημα αγνώστου λαϊκού ποιητή για τον Αληδάκη)

Η επιχείρηση αυτή κατά του Αληδάκη ήτανε εκστρατευτική. Συχνά βλέπομε στην ιστορία ότι και γυναίκες λάβανε μέρος στις μάχες, όμως αν προσέξομε, θα παρατηρήσομε ότι πάντα σε αμυντικές μάχες θα δούμε αυτό το φαινόμενο. Μια από τις σπάνιες περιπτώσεις που γυναίκες έλαβαν μέρος σε μια εκστρατεία είναι τότε που οι Σφακιανοί πήγανε στον Εμπρόσνερο και σβήσαν κοριολεκτικά από τον χάρτη τον περιβόητο για τη δύναμή του, για τα πλούτη του και για την σκληρότητα του Αληδάκη. Δέκα οχτώ γυναίκες επιλαοιώνανε και εστολίζανε με την έντονη παρουσία τους το εκστρατευτικό αυτό σώμα. Από τον στίχο 221 ο λαϊκός ποιητής μας λέει:

«... Εσηκώθηκαν και πολλές γυναίκες κι ακλουθοῦσι
κι ανε γινεί και πόλεμος κι αυτές να βοηθοῦσι
Κι ως ήσαν ποκαμισαρές και με τσοι Κουτελίτες
Με σούφρες και με τσι ποδιές και με τσι πηγουνίτες...»

Από τον στίχο 294 μαθαίνομε ότι ήτανε εκεί και ο Σηφοδάσκαλος από το Ασφένδου.

«... Ο Παπασήφης Σκορδυλής κι ο Χατζιδογιοργάκης
Μπουρδούνης, Σηφοδάσκαλος και ο παπά-Μωράκης...»

Νύχτα έφτασαν οι Σφακιανοί στον Εμπρόσνερο και ετοποθετηθήκανε. Δεν ζητήσανε συνδρομή των Αποκορωνιωτών. Κυρίως για να μην διαρρεύσει το μυστικό σχέδιο (όπως άκουγα και διηγούνταν οι γέροι, που από άλλους γέρους άκουσαν κ' εκείνοι όταν ήταν αυτοί παιδιά) μα και τον «έπαιρνε το

άματι ν-τών» πώς θα τον καταφέρουνε από μόνοι τους. Είχανε τις πληροφορίες τους για τα συνηθείά του. Ξέρανε ότι πριν καλά- καλά φέξει σηκώνεται ο ίδιος και ανοίγει τα παράθυρα του υινοδοματίου του και στη συνέχεια έδινε διαταγές και κατευθύνσεις.

Δύο δεινοί σκοπευτές, ένας Καραβάνος από την Ίμπρο και ένα Μπουζής από το Ασκούφου εβγήκανε απάνω σε δέντρα από κατάλληλες θέσεις για να του ρίξουνε μόλις σηκοθεί και να ξεκινήσει από αυτόν το πατιρντί. Και όπως το υπολογίζανε, σηκοθήκε στην συνηθισμένη του ώρα και άνοιξε το παράθυρο. Εκείνο όμως που δεν φανταζόνταν ήτανε ότι δεν θα πάρουνε φωτιά τα κειφούλια, ούτε στο ένα ούτε στο άλλο όπλο και έτσι δεν ήτανε αυτός το πρώτο θέμα και μέλιστα αφού τους πήρε χαμπάρι, και αφού είχε εμπιστοσύνη, όπως ενόμιζε, στη δύναμή του γιατί: όπως διαβάζομε στους στίχους 345-349:

*«... Είχε και μια διακοσπαρέ αράπηδες κι αγάδες
κι εφάνιαζε των Σφακιανών «ήρθετε κερατάδες»
θα σασε δείξω 'γω μωρέ, πως πολεμούν οι γι-άντρες
που δεν το καταδόχονται να κάνουνι μπουσκαδες...» (στ. 345-49)*

Ο Αληδάκης ήλπιζε και ότι οι Τούρκοι από τα γύρω χωριά θα του σφραγισαθούνε, μα ούτε οι Μπροσενερίτες Τούρκοι δεν συγκινηθήκανε και λέει στη σελ. 378-381 το τραγούδι:

*«... Κι αφήκασιν τον έρημο το δόλιον Αληδάκη
κι εφάγαν τον οι Σφακιανοί, ως το κολαιτωδάκι
κι αυτόνο και τσ' ανθρώπους του ούλου τσ' εκσταλίσια
Μέσα στον πύργο ζωπιανό κιανένα δεν αφήσα...»*

Στ. 397:

*«... Κι απής και τσ' εσκοτώσασι, μέσα στον πύργο εμνήκα
κι επήραν ότι ευρήκασι και πράμα δεν αφήκα.
Στο Μπρόσενερον εκάτσασι κι εκάμασινε δείπνο
και τα σπιτάκια των Τουρκών ούλα τα κάμα λύχνο
Καλά τα συγυρίσασι. Εβγάλαν και τσι πόρτες.
Κατοικιριό τα κάμασι σπουργίτες και οι Σκλόνες...»*

Μέχρι και στις πόρτες των σπιτιών, έφτασε λοιπόν η λεηλασία στα σπιτάκια των Τούρκων. Τα μουλαρογαϊδούρα του Αληδάκη, όχι μόνο τα θέλανε για δικά τους, μα τα χρειάζονταν τόσο πολύ για να μεταφέρουνε στο Ασκούφου στο Λειβάδι τα υπάρχοντα του Αληδάκη και των χωριανών του Τούρκων για να τα διαμοιρασιούνε.

«... Απαντα δε τα ζώα του Αληδάκη εις πολλές χιλιάδας αριθμούμενα, έγγαλα και στείρα, τα εις τα μιτάτα χαλκώματα, οκεύη, τυριά, μυζήθρες και πανθ' όσα εύρον, διένειμεν ο ιερεύς εκείνος εις το ποιμίμιόν του (ο Παπά-Σήφης του Καλλικράτη). Τας απεράντους όμως Μαδάρας του Αληδάκη και τας εμπιερεχο-

μένας καλλιεργησίμους γαίας κατέσχευεν αυτός δι' ενατόν...» (Γρ. Παπαδοπειράκη «Ιστορία των Σφακίων» σ. 167) . Από πάντα άκουγα ότι η Ροδαρέ (Καλλικρατιανή μαδάρα) ήτανε του Αληδάκη και ότι την κατοχέψανε όταν τον σκοτώσανε. Επίσης άκουγα και ότι την Κράπη και το Κλίμα και του Δέσκου τα είχε ο Αληδάκης και περάσανε στα χέρια των Ασκουφιστών, όταν αυτό τον περάσανε στην άλλη ζωή. Ότι οι Ασκουφιώτες εκατόχευαν μαδάρες του Αληδάκη γράφει στην «Ιστ. Σφ.» ο Παπαδοπειράκης στην σελ. 168. Απόδειξη περί της δέσνης του Αληδάκη είναι και το γεγονός ότι το πηγάδι της Κράπης αυτός το έφτιαξε γιατί και τον τόπο τον ήξερε βέβαια δικό του και το ήθελε για ποτιστήρι των ζώων του.

Στην επιχείρηση εξολόθρευση του Αληδάκη η Κοινότητα Ασφένδου είχε βέβαια ουμετοχή μα είχε και θέματα Στιχ. 459:

«... Κλαίον το Σκορδαλωνηρουλή, τον όμορφο παιγνιώτη.

Μαζί με τον παπα-Βαρδή και τον παπά το Χιώτη».

Ο παπά-Χιώτης μα και ο Σηφομανώλης που αναφέρεται στον 461 στίχο ήτανε με ης απόλλειες του Ασφένδου, όπως και η Μιουρμπαχοκατσουλή.

Στιχ. 465:

«... Κλαίν την Μιουρμπαχοκατσουλή με τη χονηρή πλεξούδα

Απ' εσολέμα αντρείστηκα κι ως ήταν κοπελούδα.»

Επανάσταση του 1821

Μετά από την Επανάσταση του Δασκαλογιάννη και την εκστρατεία κατά του Αληδάκη επέρασε σχεδόν μισός αιώνας χωρίς να παρουσιαστεί στην Κρήτη αξιόλογη αντίσταση. Μόνο οι «χαϊνδες» - το αντίστοιχο των κλεφτών στην ηπειρωτική Ελλάδα, προκαλούσαν μια παρενόχληση στον βάρβαρο κατακτητή. Οι Σφακιανοί, σαν χαϊνδες εκινούντο, όταν ήτανε σε άλλα μέρη της Κρήτης. Η ιδιαιτερότητα του Σφακιανού κλέφτη ήτανε που μόνο μέχρι να πιάσει Σφακιά ήτανε κλοπιμαία τα πρόβατα που λαλούσε. Άμα έμπαινε στα Σφακιά γινότανε πια «νοικοκυρικά» δικά του και αυτό το καθεστώς κράτησε σε όλο το διάστημα που η Κρήτη ήτανε υπό ξένη κατοχή. Παιδί ακόμα ήμουν που άκουσα τον Προκόπη Μπολιώτη και έλεγε ότι πήγανε από το χωριό μας μια φορά στον Αγ. Βασίλη σε ένα Τουρκικό μιτάτο και πήρανε όλο το «γκαλομάντρι» (όλα τα πρόβατα που βγάλανε γάλα) πήρανε, όλα τα σύνεργα του μιτάτου, μα πήρανε και τους βοσκούς και τα φέρανε στο Ασφέντου και τα κάνανε δικό τους μιτάτο. Τους βοσκούς δεν τους είχανε ανάγκη μα τους πήρανε για να μην πάνε να ειδοποιήσουνε τα τουρκοαφεντικά τους. Άμα μπήκανε στα Σφακιά αφήσανε πια ελεύθερους τους βοσκούς.

Τότε η ζωοκλοπή, όχι μόνο ήτανε κερδοφόρα, μα προκαλούσε φθορά στις

εχθρικές περιουσίες και προκαλούσε ακόμα το αίσθημα της ανασφάλειας στους Τουρκαλάδες. Έλεγε ο Μιολιώτης τότε περισσότερες λεπτομέρειες μα, δεστοχώς δεν συγκράτησα εγώ περισσότερα.

Οι Σφακιανοί ζούσανε εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής από τους άλλους Κρητικούς. Τα βουνά που τους περιβάλλουσε ήτανε βέβαια το γεννεσιουργό αίτιο, γιατί αν θα λείπανε τα βουνά δεν θα λείπανε ούτε από εδώ οι Τούρκοι και οι άνθρωποι των Σφακίων ελάχιστα ή καθόλου θα διαφέρανε από τους άλλους Κρήτες. Ότι και αν είναι, όφως το αίτιο, το αποτέλεσμα ήτανε τεράστιας σημασίας. Δεν ήτανε δα και μικρό πράμα να ζούνε μακριά από τους κατακτητές και να μην υπάρχει ίχνος Τούρκου στον τύπο τους. Αναπιθξανε λοιπόν εμπορίο, αναπιθξανε ναυτιλία, αναπιθξανε αυτοδιοίκηση και «αυτονομία» (αφού είχανε δικούς τους νόμους) Σφακιανοί ήτανε οι πρώτοι που μονηθήκανε στη Φιλική Εταιρεία, γιατί πιάνανε όλο τον κόσμο της Ευρώπης σαν έμποροι. Σφακιανοί ήτανε και οι πρώτοι που λάβανε γνώμη περί της έκρηξης της Επανάστασης του 21. Τότες μόνο με τα καράβια ταξιδεύανε και τα νέα. Σφακιανά καράβια λοιπόν φέρανε την είδηση οτι άρχισε η Επανάσταση στον Μοριά, και στις 7 Απριλίου 1821 μαζευτήκανε οι προύχοντες των Σφακίων και οι καπεταναίοι στη θέση Γλεκά Νερά του Λουτρού να συζητήσουνε το πράμα. Ακόμα αρκετοί ζούσανε που θεμούνταν την Επανάσταση του Δασκαλογιάννη κι είχανε μικράν πείρα από την εγκατάλειψη της επαρχίας από εσωτερικό και εξωτερικό πιστεύανε ότι η αποφασιή τους πρέπει να προχωρήσει με περίσκεψη μα και με δέσμευση όλου του λαού της Κρήτης ότι θα συνδράμει ενεργά, γιατί, μόνοι οι Σφακιανοί δεν θα πρέπει να σπεύσουνε αυτή τη φορά. Εκαλέσανε λοιπόν να έλθουνε αντιπροσωπείες από όλη την Κρήτη στο Λουτρό την 15 Απριλίου για να σηκώσουνε από κοινού τη μεγάλη ευθύνη για την κήρυξη της επανάστασης. Όπως γράφει ο Β. Ψ. «Ιστ. της Κρήτης» σ. 1627. «*Είχαν δε καταπλεύσει εις Λουτρόν οι εμποροπλοίαρχοι. Αναγν. Παναγιώτου Ανδ. Φασούλης, Αναγν. Παρουδάκης, Αναγν. Χ'Ίωάννου οίτινες ήσαν εν γνώσει εντελώς των κατά την Φιλικήν Εταιρείαν...*»

Στη σελίδα 1629 που γράφει τους ηγέτες ο Β. Ψ. γράφει: «... *Και η τριάς των εξ Ασημένδου αδελφών Γεώργιος, Ιωσήφ και Στρατής Δελιγιαννάκαι ...*». Στη συνέλευση εκεί έγιναν ορισμένες σκέψεις. Έγινε μια κατά το δυνατόν εκτίμηση των δυνάμεων, υπολογίζανε ότι στην Κρήτη τότε υπήρχανε 1200 όπλα από τα οποία τα 800 ήτανε στα Σφακιά μα η εκπροσώπηση δεν εθεωρήθηκε ικανοποιητική και ορίσανε μια παγκρήτια συνέλευση στην Θυμανή Παναγία για την 29/5/1821 ημέρα Κυριακή (Ο Β. Ψ. Σ. 1633 γράφει ότι η συνέλευση έγινε στις 27/5/1821 και αυτή την μέρα γράφει και ο Μουρέλλος, πιο σίγουρο όμως θεωρείται ότι έγινε την 29/5/21, σύμφωνα με άλλες ιστορίες.

Στη Θυμανή Παναγία μαζευτήκανε πάνω από 1500 άτομα από όλη την Κρήτη. Από το Λασιθι μέχρι την Κίσαμο. Πάνω από 40 μόνο επώνυμους, αναφέρει η ιστορία, μεταξύ των μη Σφακιανών. Από το Ασημένδου σαν εκπρό-

σωποι της Κοινότητας ήτανε οι αδελφοί Γεώργιος και Ιωσήφ Δεληγιαννάκηδες, ο Σιμφοδασκαλάκης και ο Σφηναδομανούσος. Εκεί όλος ο κόσμος παμφηρεί αποφάσιζε την κήρυξη της επανάστασης. Εδώ ορίσανε και τους αρχηγούς του αγώνα. Σφακιανούς ορίσανε πολλούς σαν αρχηγούς άλλων επαρχιών της Κρήτης. Ο Γ. Δεληγιαννάκης από τους Ασφενδιώτες ήτανε αρχηγός της Επαρχίας Αμαρίου. Σε όλη την Κρήτη, σε κάθε επαρχία αρχηγεύανε ή εουναρχηγεύανε Σφακιανοί.

Ο Κριάρης στην «Ιστορία της Κρήτης» στη σελίδα 210 τόμος Β΄ γράφει περί της συνλεύσεως ότι ήτανε εκεί οι Ανδρ. Βουρβαχης (που σε υποσημείωση, γράφει ότι ήτανε γιος του Μπουρμπαχοστρατή που σκοτώθηκε κατά την Επανάσταση του Δασκαλογιάννη, σαν αρχηγός των Ασφενδιωτών) και οι τέσσαρις αδελφοί Δεληγιαννάκηδες ή Μπίκιοι «... *Ιωάννης Γεώργιος Σήφης και Στρατής διαδοχικώς αρχηγεύσαντες ως θα ιδώμεν...*».

Ο Γ. Δεληγιαννάκης, που αν και αρχηγός Αμαρίου, ήτανε και αρχηγός Ασφενδιωτών και πάντα τους είχε από κοντά, έδωσε την πρώτη μάχη στο Ζουριδί, μαζί με τους Α. και Π. Μανουσέληδες με τους άνδρες τους, στις 17/6/21 όπου έφτασε και ο Κωστόπουλος με τους δικούς του και οι Ρεθεμνιώτες, Γ. Δρουλιόκος και Ε. Ρουσικιανός (Β. Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σελ. 1652). «... *επειθήσαν κατά των συναθροισθέντων εις τα ειρημένα χωριά Τούρκων εις θέσιν Ζουριδί και διασκορμίσαντες αυτούς τήδε κακείσε ηγάκασαν να επανακάμψωσι κακώς έχοντες εις κρησφύγετο των, απολέσαντες επτά, πλην των τραυμασθέντων, ουδενός των Ελλήνων νεόντων*» (ένα δημοτικό τραγούδι λέει ότι η μάχη έγινε σε άλλο μέρος). Στη μάχη αυτή πήσαν οι δικοί μας 100 όπλα, 3 σημαίες, φορηγιά, ζώα και τρόφιμα. Εχτύπησαν και στον καημένο Αγ. Ιωάννη τους Τούρκους που εν τω μεταξύ φτάσανε και 200 Αρπαδιώτες. Εφτάσανε όμως και από τους δικούς μας ο Ρ. Βουρδουμπάς, ο Α. Μελιδόνης, ο Πολογιωργάκης, ο Κουρμούλης και ο Τσουδερός με τους άνδρες τους όπου κι εδώ σκοτωθήκανε πολλοί Τούρκοι. Μεταξύ των νεκρών τους ήτανε ο περιβόητος αρχηγός τους Κουντουρομαίλης και ο επαρχηγός τους Γλυμδαλής (Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1653).

Την 3/7/21 το σώμα του Δεληγιαννάκη και του Μανουσέλη χτυπήθηκαν από 1500 Τούρκους στο χωριό Γάλλου, μα εφτάσανε ενισχύσεις υπό τον Πρωτοπαπαδάκη, τον Κωστόπουλο και τον Τσουδερό. Η μάχη εκράτησε τρεις μέρες. Εσκοτώθηκαν 100 Τούρκοι επέσανε στα χέρια των επαναστατών πολλά λάφυρα και ένας σηματοφόρος ζωντανός. Εσκοτώθηκαν 7 επαναστατές.

Σφακιανοί την ίδια εποχή εμάχονταν σε όλη την Κρήτη μα και εκτός Κρήτης. Όπως γράφει ο Παλαιδοπετράκης «Ιστ. τ. Σφ.» σ. 202-3, όταν ο Α. Υψηλάντης επέρασε τον Προύθο 7/3/21 ευρεθήκανε στον Δούναβη Σφακιανά καράβια και πολλοί ναύτες τους, αφήκανε τα καράβια και τον ακολουθήσαν. Και γράφει:

«... Εξελθόντες δε εύρον εκεί και άλλους τινάς αρματωλούς Σφακιανούς μη θαλασσινοούς μεθ' ων και ηνώθησαν κατά των Τούρκων. Ήσαν δε οι δύο αδελφοί Γεωργάκης και Χαϊδεμένος Δαιμονάκαι εκ Καλλικράτους. Ο Χαϊή Σταύρος, ο Σταύρος Αμηνάς, ο Γεώργιος Αμηνάς, ο Ιωάννης Καβρός, ο Γεώργιος Κούργελης, ο Γεώργιος Ψηλοδάσκαλος εκ του Μουρίου, ο εξ Ασκήφου Ανδρουλιός Μωράκης, ο Μανουσαάκης, ο Σταύρος Ανδρακός, ο Νικολός Ρούκουνας. Εξ Ασφένδου οι τρεις αδελφοί Βούρβαχοι Τζονάνος Εμμανουήλ και Βαρδής...» ο κατάλογος συνεχίζει με Σφακιανά επίθετα μα δεν γράφει τα χωριά τους. Ο Γεώργιος Δαιμονάκης σκοτώθηκε εκεί, στο Γαλάτσι σαν αρχηγός 150 ανδρών.

Αλλ' ας παρακολουθήσομε τις μάχες στην Κρήτη.

Οι Τούρκοι της Δυτικής Κρήτης είχανε έρθει σε κακό στάδιο και από τους ανατολικούς νομούς εξεστράτευσαν κατά των Σφακιών, όντας εοτία και ορμητήριο των επαναστάσεων, 12.000 Τούρκοι, υπό τον Καούνη, ξεκίνησανε από το Ηράκλειο και κατά τον ποιητή, τραγουδούσανε: «... Πάμεν εμείς οι Καστρινοί απού 'μετα παιγνιώτες να τσ' απελευτερώσομε τσοι Ρεθεμνοχανιώτες». Ο Καούνης εμπήκε στα Σφακιά από τον Καλλικράτη στις 15/7/21. Την 16 του μήνα αφού έκαψε το χωριό επιήρε το ασκέρι του για τ' Ασφένδου. Στον Τυροκλάστη τη Σκάλα (μεταξύ Καλλικράτη και Ασφένδου), τους περίμεναν οι Σφακιανοί και σκότωσαν 100 Τούρκους, μα και από πλευράς των επαναστατών εκτός των άλλων εσκοτώθηκε και ο αρχηγός των Νημπριωτών Κωστώπουλος, όπου τον διαδέχτηκε ο συγγενής του Αναγνώστης Μανουσογιαννάκης «... Ο θάνατος του αρχηγού τούτου διηκόλυνε τους πολεμίους και εισέβαλαν ακαταπολέμητοι εις Ασφένδου, όπερ αφού υπετέφρωσαν, προύχωρησαν και διενυκτέρευσαν εις Ασκήφου...». Στο Ασκήφου ο Καούνης έμεινε για δύο μέρες και αυτές τις δυο μέρες αξιοποίησανε οι Σφακιανοί και μετά συγκεντρωθήκανε στον Ξερόκαμπο οι Μανουσελής, Δεληγιαννάκης, Μανουσογιαννάκης, Βουρδουμπάς Πωλογοργάκης και Πρωτοπαπαδάκης όπου και κατεβήκανε μερικοί και χτυπήσανε τους Τούρκους από την Στραβύραχη όπου σιγά-σιγά έλαβε διαστάσεις, γιατί ήρχοντο όλο και καινούριοι επαναστάτες στο παιγνίδι. Οι Τούρκοι, που θα «ελευθερώνανε τσοι Ρεθεμνοχανιώτες» εδιαλέξανε για συμφέρουσα λύση το φεύγα παρά την αναμέτρηση, και κατευθύνονταν προς του Κατρέ τον Λαγκό. Όμως ένα μέρος των Σφακιανών έτρεξε στο Δ. μέρος του Κατρέ και τους περίμενε. «Η τροπή αυτή εις σύγχισιν και πανικόν απολήξασα παρετηρήθη υπό των επακολουθούντων αυτούς Σφακιανών και ότε οι Τούρκοι έσπευδον κατερχόμενοι εις την ένθεν και ένθεν κοιλάδα Κατρέα, οι αντίπαλοι προδραμιόντες εσπευσμένως κατελάμβαναν προς τα βορειοδυτικά αυτού τριακόσια μόλις βήματα προ του χείλους αυτής θέσης οχυροτάτης. Εξ αυτής διεύθυναν τότε φονικότατο πυρ κατά των φυγόντων και εν στενή οδό συμπεπυκνωμένων πολεμίων εις τους οποίους εκάστη βολή επέφερεν φοβεράν θραύσιν...» Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1676.

Ο ROBERT PASHLEY στο βιβλίο του «ΤΑΞΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ» τόμος Β' έκδοση 1994 σελ. 122 γράφει ότι είδε στον Κατρέ ακόμα τα λευκά ανθρώπινα οστά εκεί, όταν πέρασε το 1834.

Οι Τούρκοι, όσοι καταφέρνανε να βγούνε από τον Κατρέ τον λαγκό μπορεί να πιστεύανε ότι βρίσκονται σε λιγότερο κίνδυνο μα εκεί τους περίμενε οδυνηρή έκπληξη. Εκεί έφτανε εκείνη την ώρα ο Τσελεπίς που ήρθε με το σώμα του από τη Μαλάξα και συνέχισε την «περιποίηση» για τους «Καατρινοούς» Τούρκους. «*Η μεν των Τούρκων ζήμια υπελογίσθη άνω των διαχιλίων ανδρών, η δε των Ελλήνων εις επίτά μόνο*». Γρ. Π. «Ιστ. τ. Σφ.» σελίς 233) Μα και σε λάφυρα, ο Πρακτικίδης υπολογίζει την αξία τους σε 500.000 γρόσια. (3 κανόνια, όπλα, πολεμοφόδια, μουλάρια, τρόφιμα, 7 σημαίες κ.λπ. Ο Μουρέλλος σ. 384 γράφει για τα λάφυρα της μάχης αυτής «... *Πρωτοφανή και ίσως μοναδικά σε απόδοση στα πολεμικά της Κρήτης...*».

Μάχη της Αμπέλου

Ριζίτικο για τη μάχη της Αμπέλου

Απάνω σε ψηλή κορφή, στα Σφακιανές Μαδάρες,
αητός κρατεί στα νύχια ν-ντου μια κεφαλή τ' ανθρώπου.
Παίζει την και χιωπά τηνε, ρωτά κι αναρωτά τη:
- Γιατί πάθες, Γερλή Αγιά, κι έκαμες τέθιοια χάλια;
- Ηρθ' απου τ' ανατολικά ραγιάδες να χαλάσω.
Να κάμω χήρες κι ορφανά και να ρημάξω τόπους
Θερίο 'μουνε μα στα Σφακιά, άλλα θεριά με φάγα
Εγώ, ο περιήφανος Γερλής και ούλο μου τ' ασκέρι
άδοξα εποθάναμε στο' Αμπελοσ το λακκούδι.

Δεν ήτανε τότε εύκολο να μαθευτούνε τα γεγονότα και ο από τις Βεβέλες Σητείας, Ομέρ Εφέντης, αρχηγός των Γερλίδων υπολόγιζε ότι ο Καούνης ήδη θα είχε καταδιάλυσει τους Σφακιανούς και θα συμμετείχε κι εκείνος στην δόξα και στην διανομή των λαυρέρων αλλά και των ωραίων Σφακιανόπουλων. Ή έστω αν συνεχιζότανε αντίσταση να συμπαρασταθεί στον Καούνη. Με 960 Γερλίδες έφτασε στον Καλικράτη, επέρασε στο Ασφένδου και δεν είδε παρά μόνο αποκαΐδια. Άνθρωπο δεν είδε. Αυτά ήτανε ενδείξεις ότι ο Καούνης, επέτυχε τους στόχους του. Δεν είχε όμως την ατυχία να δει τα χιλιάδες κουφάρια στον Κατρέ, γιατί μεγαλύτερη ατυχία τον απάλλαξε από αυτή την οδυνηρή έκπληξη που θα εδοκίμαζε. Στην Αμπελο, σύνορα Ασφένδου και Ασκούφου τον περιμένανε με τα παλικάρια τους οι: Αναγνώστης Μανουσέλης, Ρ. Βουρδουμπάς, Γ. Δελιγιαννάκης, Πωλογιωργάκης, Μανουσαναγνώστης και άλλοι. Όταν τους πρωτοείδε υπέθεσε ότι είναι απόσπασμα από τη δύναμη

του Καούνη μα δεν άργησε να προαγειωθεί, μόνο που η προαγείωση ήτανε ανώμαλη. Εκεί στη μέση του οροπεδιακιού οι δικοί μας είχανε εύκολους και ευχάριστους στόχους. Η μάχη ευνεχιζέτο μέχρι που οι Τούρκοι μείνανε 54 οπότε υψώσανε Λευκή σημαία. Μεταξύ των ζώντων ήτανε και ο Γερλή αγάς. Ένας Σρακιανός, ο Βιλιάτζης έτυχε να γνωρίζει τον Γερλή αγά και του είπε ότι δεν κιντυνεύει. Δεν είχανε σκοπό να τους βλάψουνε, γιατί θα τους ανταλλάζανε με δικούς μας, μα όταν φωνάξανε ότι και άλλοι Τούρκοι έρχονται από το Ασφένδου τους σκότώσαν για να απαλλαχτούνε από την υποχρέωση να τους βλέπουνε.

Τον Γερλή αγά τον κράτησαν στην ζωή μα ένας νεαρός από το Ασκούφου, ονομαζόμενος Διακονιάρης, όρμησε και τον σκότώσε, γιατί σ' αυτή τη μάχη ήτανε σκοτωμένος ο πατέρας του.

Το 1940, παιδί εγώ, περνούσα από την Αμπελο γαρίζοτας στο Ασφένδου από Ασκούφου. Έτυχε εκείνη την ώρα να έχει ο Χαράλαμπος Μανούσακας «Φουσκολάμης» ανθρώπους φερμένους για να τους δείξει ποιους πρίνους και κόφουνε να τους κάνουνε κάρβουνα. Καθίσαμε λίγο στην οκιά ενός πρίνου στο ανατολικό μέρος του λάκκου και κάθισα κι εγώ κοντά τους. Την ώρα εκείνη έλεγε ο Χ. Μανούσακας δείχνοντας στο δυτικό μέρος του λάκκου: «Εκεί, τότες που ήμουνε μικρός, είχανε οι ζευγάδες καμωμένα τρόχαλο τα κόκκαλα των Τούρκων γιατί εμποδίζανε το ζευγάρισμα».

Δεύτερη εισβολή των Τούρκων στα Σρακιά

Στη Δαρνομαδάρα (κουρνοπατήματα) εκτέμησαν οι Τούρκοι τους δικούς μας υπό τον Καούνη. Οι δικοί μας υπό τους αρχηγούς Α. Πρωτοπαπαδάκη, Ρ. Βουρδουμπάς, Π. Μανουσήλη, Αναγν. Μανουσογιαννάκη, Κανκαλουήφη, Γ. Δεληγιαννάκη, Πωλογιωργάκη, Τσουδερό κ.α. στις αρχές Αυγούστου. Εξι μέρες πολεμούσανε και σκοτωθήκανε περί τους 500 Τούρκους και 90 δικοί μας. 15.000 ήτανε οι Τούρκοι όσοι ήτανε από το Ρέθυμνο με αρχηγό τον Οσμάν, μα ήρθανε και από το Σέλινο άλλοι με τον Καούνη. Η αριθμητική υπεροχή του εχθρού απώθησε τους δικούς μας, όπου μπήκανε στον Αποκόρωνα οι Τούρκοι και κάμανε μεγάλες ζημιές σε περιοσιές μα κυρίως σε άμαχο πληθυσμό. «Βεβαιούται ότι πλείονες των 3 χιλιάδων ψυχών απωλέσθησαν εν Αποκορώνοις, αποσφαγέντων ή πνιγέντων δια καπνού εν τοις σπηλαιόις και ταις οπαίς της γης. Σύμπαντες οι κάτοικοι του Βαφέ, πλην 3 ανδρογυνων, απενίγησαν εν τη παρακειμένη σπηλιά δια καπνού'...». (Ιστ. Σφ.» Γρ. Π. σ. 249).

Κατά τα μέσα Αυγούστου, οι Σρακιανοί με τους Χάληδες και άλλους έδωσαν μάχη στις Αλιάκες, κοντά στο Θέρισσο με μεγάλη δύναμη Τούρκων, υπό

1. Η σπηλιά που δεν κατονομάζεται είναι η «Κρνονερίδα».

τον Καούνη. Εδώ σκοτώθηκαν 200 Τούρκοι μεταξύ των οποίων και ο Καούνης και άφησαν 180 μουλάρια και πολλά άλλα λάφυρα. Εσκοτώθηκαν όμως και 26 δικοί μας όπου οι 12 ήτανε αιπό τα Σφακιά. Μεταξύ των νεκρών ήτανε και ο Στέφανος Χάλης («Ιστ. τ. Κρ.» Β.Ψ. σ. 1690).

Στις 29 Αυγούστου μπήκε στα Σφακιά ο Βεζίρης Σερίφ και ο Καούνης με τα ασκέρια τους. Δεν βρήκαν αντίσταση μεγάλη και φτάσανε στο Λουτρό όπου από τα αποθηκευμένα πολεμοφόδια και άλλα είδη αναγκαία του πολέμου όσα δεν πήρανε τα κάψανε.

Ο Δεληγιαννάκης απελευθερώνει το Αρκάδι.

Το Αρκάδι είχε καταλάβει ο Γετίμ Αλής με 70 άντρες. Ο αρχηγός Γεώργιος Δεληγιαννάκης με 60 παλληκάρια του πήγε εκεί την 17/1/1822. Και το απελευθέρωσε. Ο Παλολογιωργάκης, ο Μανουσέλης, ο Μελιδόνης και ο Μαυροθαλασσίτης, είχανε πολιορκήσει τον χώρο «... αλλά το κατορθωμα σφείλεται κυρίως στον Δεληγιαννάκη...» όπως γράφει ο Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1712.

Όλοι οι Τούρκοι και βέβαια ο Γετίμ Αλής σκοτώθηκαν και πολλά λάφυρα βρήκανε εκεί οι δικοί μας, εσκοτώθηκαν όμως και δικοί μας 15 «έπεσαν δε και τραυματίσθησαν και εκ των Ελλήνων περί τους 15 εν οίς εθρηνήθη και ο άριστος αγωνιστής Ιωάννης Δεληγιαννάκης, αδελφός του Γεωργίου...».

Ο θάνατος του Γετίμ Αλή πολύ εστοίχισε στους Τούρκους και ιδίως στον φίλο του Γλυμιδαλή όπου μάζεψε 2.000 μαχητότατους Τούρκους και τράβηξε για εκδίκηση. Στη θέση Ακόνια δώσανε μάχη με τους δικούς μας που είχανε αρχηγούς τους Γ. Δεληγιαννάκη, Μανουσέλη και Τσουδερό. Ο Ανδρέας Μανουσέλης όρμησε κατ' άπάνω του Γλυμιδαλή και τον αρόπλισε, τον σκότωσε και έκοψε το κεφάλι του και το βάλανε σημάδι «... Γειε Σφακιανός εχύθηγεν ωσάν το περιστέρι κι έκοψε το κεφάλι του με το δεξίν του χέρι...». Εσκοτώθηκαν 100 Τούρκοι και 14 δικοί μας. Ο Μουζούρ αγάς πιάστηκε αιχμάλωτος με τη σημαία του.

Μάχη στα Ανώγεια.

Β. Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1714 «... Ενθαρρυνθέντες εκ τούτων οι επαναστάται εισέβυλαλον υπό τον Θ. Χούρδον, Α. Μελιδόνην, Αλ. Μαυροθαλασσίτην και άλλους ενθουσιώδεις, εις Μυλοπόταμο και καταλαβόντες αυτό κατεδίωξαν εκείθεν τους Τούρκους εις το Φρούριον Ρεθύμνης πάλι, απωλέσαντας 150 άνδρας, οι δε Έλληνες 17. Κατόπιν δε τούτων οι αδελφοί Δεληγιαννάκης Στρατής και Ιωσήφ συνεννοηθέντες μετ' ενόπλων Αμαριωτών και Μυλοποταμιτών κατήλθον (3 Φεβρουαρίου 1822) εις ενέδραν εις Ανώγεια Ρεθύμνης, μικρόν προ της πόλεως, προτιθέμενοι προπάντων να προκαλέσωσιν εις μάχην τους Τούρκους περί τον Πλαιανέ, ποταμόν της Ρεθύμνης θέσιν εύθετον προς τους Έλληνας,

όπερ και εγένετο. Ούτως ορμήσαντες οι περι τον Στρατήν κατέλαβον μετά τάλμης απιστεύτου τα μικρόν προ της πόλεως ανατολικώς Περβόλια και τον Μπεριτζίκουλέν... Και εν τη μάχη ταύτη έπεσαν υάλιν πολλοί Τούρκοι, Έλληνες δε 30...».

Κατάληψη Μέρωνα, Μοναστηράκι και Νεουσαμάρι.

Οι Τούρκοι με τον Μπαϊράγκασην Γουλιβοδάρμπασην με 4.000 ασκέρι εστραφίκανε προς το Αμάρι. Και γράφει σχετικά ο Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1717 «... δια τους εν αυτώ δεινούς Μωαμεθανούς πολεμιστάς Αρμπαδιώτας, κατέλαβον και οι Έλληνες ταυτοχρόνως, αρχηγούντος του Βουρδουμιά ως ανωτέρου πάντων, του Ήωλογιωργάκη, Πρωτοπαπαδάκη Δεληγιαννάκη, (έχοντες παραπλεύρως τον γυναικαδελφό αυτου Κ. Δαρμβέργην) του Τσουδερού, Κουρμιούλη, Ζερβουδάκη Μελιδόνη και του μετ' αυτου άγοντος, το εκ μη Κρητών συγκείμενον επικουρικόν σώμα, Μαυροθαλασσίτου. Ούτω και οι Έλληνες περι τους διαχιλίους συμποσούμενοι κατέλαβον τα εν τη επαρχία χωρία Μέρωνα, Μοναστηράκι και Νεουσαμάρι».

Την 23/10/22 έφτασε στην Κρήτη ο Μ. Αφεντουλιέφ και «... Κατά την ενάτην Νοεμβριόν διεκήρυξεν επίσης ότι βαθμοφορούνται με τον τότε ορισθέντα ανώτερον βαθμόν εν Κρήτη του Πεντακοπαρχου, ο Γεωργάκης Τυελεής, ο Αναγνώστης Παναγιώτου, ο Αναγνώστης Πρωτοπαπαδάκης, ο Αναγνώστης Μανουσογιαννάκης, ο Ρούσος Βουρδουμιάς, ο Γεωργάκης Δεληγιαννάκης, ο Πέτρος Μανουσελής και ο Χατζή Γεώργιος. Εβαθμοφορήθησαν επίσης και άλλοι με υιοδιέστερους βαθμούς...» («Ιστ. τ. Σφ.» Γρ. Παπαδοπειράκη σ. 263). Όλοι οι παραπάνω ήτανε Σφακιανοί.

Στην «Ιστ. Σφ.» αλλά και σε άλλες ιστορίες γράφουνε ονομαστικά αυτούς που προήχθησαν στον βαθμό του 500ρχου και όχι άλλους που προήχθησαν σε κατώτερους βαθμούς, όμως στο βιβλίο του Ζ. Βάου «Κρήτες Αγωνιστές Ιδρυτές του Αδάμαντος Μήλου» έκδοση της Κοινότητας Αδάμαντα 1993 και στη σελ. 35 γράφει: «... Μετά από απόφαση του ιδίου Γενικού Επαρχου (Μιχαήλ Κομνηνού) εκλέχτηκαν στις 7 του Νοέμβρη του 1822 έφοροι και επιστάτες στα Σφακιά οι: Χατζή Στρατής Βουρδουμιάκης, Χατζή Στρατής Μπελιβανάκης, Χατζή Αντώνης Γιλεράκης, Κων. Μαρογιαννάκης, Καπετάν Αναγνώστης Γερώννημάκης, Χατζή Αναγνώστης Γρηγοράκης και Χατζή Σταυριανός Γιαλεράκης...»

Ο Ζ. Βάος, είναι από την Μήλο και εκεί είχε την ευκαιρία, από το αρχείο της οικογενείας Δεληγιαννάκη, να βρει σημαντικά στοιχεία για την δράση των Σφακιανών στην επανάσταση του 1821. Στο παραπάνω βιβλίο είναι γραμμένο στη σελ. 36 το παρακάτω: «... Ο Τομπιάης, προκειμένου να καταρτίσει νέον οργανισμό απεφάσισε ν' αναθέσει σε Σφακιανούς όλες τις αρχηγίες εκτιμώντας τις πολεμικές ικανότητές τους, την συμβολή τους στον αγώνα και τον

ηρωϊσμό τους. Συγκάλεσε λοιπόν συνέλευση στην Αρκούδενα το χωριό της Ρεθύμνης, στα σύνορα των Σφακίων, των σαράντα οχτώ πληρεξουσίων του νησιού για να εγκρίνουν...» Το πρωτότυπο της προσκλήσεως προς τον Ιωσήφ Δελιγιαννάκη υπάρχει στο αρχείο της οικογενείας Δελιγιαννάκη και φωτοτυπία του πρωτοτύπου είχε την καλοσύνη να μου στείλει ο ωραίος Σφακιανομηλιός Γρ. Μπελιβανάκης, απόγονος ηρώων αγωνιστών του 1821 την φωτοτυπία παρουσιάζομε παρακάτω μα, επειδή δεν διαβάζεται άνετα, την γράφομε εδώ, όπως είναι γραμμένη και στο παραπάνω βιβλίο στην σελίδα 36.

«Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος
Το γρονιστήριο του Πολέμου

Περίοδος β'
Αριθ. 12

Προς τον Γενναιότατον κον Σήψην Ντεληγιαννάκην

Ο εξοχότατος Κύριος Αρμοστής της Κρήτης, μας εδιόρισε να σου γνωστοποιήσομεν ότι αμέσως, αφού λάβης την παρούσαν μας να έλθης εδώ ως αναγκαίος εις την εξοχότητά του. Τοῦτο σπεύδομεν να σου γανερώσομεν και σε ασφαζόμεθα.

Εν Αρκούδενα την α' Ιουλίου 1823 και γ' της Ελ. ανεξαρτησίας.

Τα μέλη
ρουσος ρδουπάκις (:)
αναγνοστις γερονημάκις
Παναγιώτης Ζερβουδάκης
Ο γενικός Γραμματεὺς
..... Νικολαΐδης

Θεωρηθέν επικυρούται
ο Αρμοστής της Κρήτης
μανόλις τουμπαζίς

Ο Γενικός Γραμματεὺς
Ν. Οικονόμου»

Παρατηρήσεις:

- 1) Εντύπωση κάνει η αγραμματοσύνη. Στελέχη του αγώνα και δεν ξέρανε να γράψουνε σωστά το ονομά τους.
- 2) Το επίθετο «ρδουπάκης» είναι προφανώς Βουρδουμπάκης. Συμπίπτει και το βαφτιστικό.

Περ. Β
Αρ. Δ. 12

Προσφώνημα προς τον Επὶ τῆς
Τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς

Ἐκ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Ἐπιτροπῆς τῆς
μας ἐπιτροπῆς καὶ ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Ἐπιτροπῆς τῆς
Ἐπιτροπῆς τῆς

Απειλείται το Ρέθυμνο από τους επαναστάτες.

Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1723 «... Και τότε εγένοντο περί την πόλιν Ρεθύμνης αριμαχία, σφοδρά και ενέδρα πρωτεύοντος εν αυταίς του αρχηγού της επαρχίας Γ. Δεληγιαννάκη, συμμηραττώντων και των Ρεθυμνίων οπλαρχηγών..... Π. Μαγουσεύην και Αναγνώστη Σηφοδασκαλάκη, Καλλικρατιανών και Ασφενδιωτών και των υπό τον Γ. Τσουδερόν Αγιοθασσιλειωτών». Σ. 1724 αναφέρει ο Β.Ψ. ότι ο Βαλέστρα, γιος Γάλλου εμπόρου των Χανίων, που είχε υπηρετήσει στον γαλλικό στρατό με τον βαθμό του Λοχαγού, ήλθε στην Ελλάδα για να βοηθήσει την επανάσταση. Έλαβε μέρος στην άλωση της Τρίπολης. Εσυγκρότησε στην Καλαμάτα σώμα τακτικού στρατού, εβαθμολογήθη χιλιάρχος και την 20/3/22 ήλθε στην Κρήτη για να βοηθήσει στον αγώνα των Κρητών. Έρριξε την ιδέα να χυπηθούν οι επαναστάτες την πόλη του Ρεθύμνου και εξήγησε από τον αρμοστή Αφεντουλέφ να υποστηρίξει την άποψή του.

Β.Ψ. σ. 1725. «... Συνηθροίσθησαν λοιπόν προθύμως περί τον Τσουδερόν, τον Πωλογεωργάκη, τον Γ. Μοσχολίτην μετά των Αμαριωτών, τον Φραγκιόν Καριώτην και τον Παν. Ζερβουδάκη μετ' ενόπλων εκ των ανατολικών επαρχιών και κατέλαβον την θέσιν Πέταλον προς το χωρίον του όρους Βρυσίνου, ο δε Πρωτοπαπαδάκης μετά των Ασκυφιωτών, ο Π. Μαγουσεύης μετά των Καλλικρατιανών και μέρους Αποκορωνιωτών, ο Σηφοδασκαλάκης μετά των Ασφενδιωτών και ο Α. Μαυροθαλασσίτης μετά των επικούρων ετάτιοντο παρά το χωρίον Κάσπελλον οι δε λοιποί Ρεθύμνιοι υπό τον Γ. Δεληγιαννάκη, μεθ'ών ο Ρουσιτακιανός και ο Δρουλιόκος...».

Ο Βαλέστρα «... αγαλλόμενος και άδων, καθ' α λέγεται, την 13 προς την 14 Απριλίου...» με την εντύπωση ότι θα πάνε καλά τα πράγματα. Δυστυχώς όμως τα πράγματα πήγαν πολύ κακά (Β.Ψ. 1721) «... Ούτως εξηναγκάσθησαν και οι περί τον Βαλέστρα να υποχωρήσουν εν πολλή γθορά καταδιωκόμενοι, ότε περί τους ογδοήκοντα εκ των Ελλήνων λέγεται ότι απωλέσθησαν και πολλοί ελώχρηθησαν εν οίς και ο υνασπιστής του Βαλέστρα Χίος, Λοχαγός Κόκκινος και αυτός ούτος ο Βαλέστρας, ούτος αποκαμών κατέπεσε, ο μελώριος δε και ατρόμητος Σφακιανός Ανδρέας Βούρβαχης, εκ των του Δεληγιαννάκη ανδρών ιδών αυτόν όρμηεν και άρας απειπειράτο ν' απομακρύνει αυτόν του κινδύνου ασθμαίνοντα. Και προέλαβε μεν ούτος να αποκρύψη αυτόν εις πυκνήν παρατυχούσα βάτον, όπως αποφύγη και αυτός τον κατά πόδαν κίνδυνον, αλλ' οι νικηταί ευρόντες τον Βαλέστραν ενώ επανήρχοντο ανιχνεύοντες απέτειμον αυτού την κεφαλήν και την δεξιάν και εκόμισαν αυτήν εν θριάμβω εις Ρεθύμνην... Ούτω απωλέσθη μάλις το τριακοστόν δεύτερον έτος της ηλικίας άγων ο Βαλέστρας... Πολλοί και εκ των αρειμανίων τέκνων των Λευκών Ορέων ειτρώθησαν καιρίως την καρδίαν επί τη τριαύτη απωλεία, διότι οι αληθώς γενναίοι και ευγενείς και υπερήφανοι άνδρες εκτιμώσι και δεν ζηλοτυπώσιν...».

Αιγυπτιακός στρατός και στόλος στην Κρήτη.

Την 28/5/1822 έφτασαν στην Σούδα 114 πλοία γράφει ο Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1758 ενώ ο Τρικούνης τα γράφει μόνο 106. Τριάντα πλοία ήτανε πολεμικά τα δε υπόλοιπα ήτανε φορτωμένα με εφόδια και πολεμοφόδια και 10.000 στρατό. Ο Μεχμέτ Αλή, Αλβανικής καταγωγής που γεννήθηκε στην Καββάλα, ήτανε Αντιβασιλέας στην Αίγυπτο και επικεφαλής του Στρατού που έστειλε στην Κρήτη ήταν ο Χασάν. Τη νύχτα σαν αποβιβάστηκαν τους χτύπησαν οι επαναστάτες όπου εφόνευσαν περί τους 300 με περισσότερους τραυματίες. Έλληνες νεκροί 15.

Τον καιρό που ο Χασάν εκινείτο προς το Ηράκλειο, οι επαναστάτες υπό τους Μ. Κουρμούλη, Μπουζομάρκο, Κουσκουμπέ, Βουρδουμπιά, Πολογιωργάκη, Γ. Δεληγιαννάκη, Τσουδερό, Ζερβουδάκη, Μανουσογιαννάκη, Μανουσέλη και Χατζή Γιώργη Μουριώτη εκυμήσανε 2.000 Τούρκους που ήτανε στρατοπεδευμένοι στο Τυρμιάκι όπου σκοτωθήκανε 30 Τούρκοι και 15 δικόι μας.

Μετά τα μέσα Ιουνίου, γράφει ο Β. Ψυλάκης στην «Ιστορία της Κρήτης» σ. 1771 «*Συνήθροίσθησαν εν Γωνιαίς Μυλοποτάμιον οι περί τον Πωλογιωργάκην Σγακιανοί, εκ των Κορημιανών μάλιστα και Μουριωτών μέρος των Ρεθυμνίων και Αμαριωτών μετά του Στρατή Δεληγιαννάκη, οι Μυλοποταμίται και Μαλεβιζιώται πάντες και το υπό τον Ζερβονικόλα επικουρικοί. Επειδή όμως οι Τούρκοι είχαν κατεβεί ως είδομεν εξ Ανωγειών εις Αγίαν Βαρβάραν, διηρθύνθησαν οι Έλληνες προς τον Κρουσώνα Μαλεβιζίου, όπως προσβάλωσιν τον εν Αγίω Μύρωνι στρατοπεδύσαντι Σερίφ πασάν. Την 18 δε Ιουλίον καταβάντες λίαν πρωί εις το πεδίον περί τους ογδοήκοντα, ων οι πλειότεροι Ανωγειανοί, όπως αποκόψωσι ζωά του πασά και συνελάσαντες αυτά εις Κρουσώνα εξαναγκάσωσιν αυτόν να παραιτήσει την θέσιν του Αγίου Μύρωνος, επέτυχον τούτο υπό τας όφεις αυτού του πασά, ου μικρόν πλήθος αυτών εις Κρουσώνα συνελάσαντες. Τούτο κατέστησεν έξαλλον τον Σερίφ ο οποίος διέταξεν πάραντα 370 εκ των οκυποδεσάτων εξ Αιγύπτου ελθόντων Αλβανών να επιπέσωσι κατά των αναγιγών και αποσπάσωσιν αυτών τα ζωά και καταστρέψωσιν αυτούς. Οι τολμηταί εκείνοι κατά το εν αρχή σχέδιον, μαχόμενοι τότε οπισθοβατικώς, κατορθώσαν να ελκύσωσι μικρόν κατά μικρόν τους Αλβανούς εντός του Κρουσώνος. Τούτου γενομένου οι κατέχοντες άλλοι Έλληνες εν αγνοία αυτών τας περί το χωρίον οχυράς θέσεις, περιεκύκλωσαν εξορμήσαντες εκείθεν τάχιστα τους Αλβανούς και προσέβαλον αυτούς πάντοθεν. Οι Τούρκοι αντείχαν καρτερικώς αμυνόμενοι και αντεξορμώντες, αλλ' επερχομένης της νυχτός, μηδέν δ' έτερον δυνάμενοι να πράξωσιν, του πασά, ενώ ήκουε την ημέραν όλην και την εσπέραν τους αδιάκοπους τουφεκιμούς, νομίζοντας ότι οι Αλβανοί του θριαμβεύουσι, εξηναγκάσθησαν να προσφύγωσιν, εις τον εν τω χωρίω ναόν του Αγίου Χαραλάμπους...». Τελικά όλους τους καθάρισαν και μόνο δύο, αναμυχθέντες με τα πτώματα και προποιούμενοι τους νεκρούς, εσηκώθηκαν τη νύχτα και έφυγαν απαρατήρητοι.*

Ένας «Αρβανίτακας» δεν πρόλαβε να μπει με τους άλλους στον Αγ. Χαράλαμμο και με σηκωμένο το σπαθί έτρεχε κατ' άπάνω στον Στρατή Δεληγιαννάκη. Αυτός με κατάλληλους ελιγμούς απέφυγε το χτύπημα και μόνο τα ρούχα του ξέσχιαν, είδε όμως μεγάλο κίνδυνο και ακούστηκε να λέει «*με την απενδιδωτική προφορά του*»: «*Βοήθηξέ μου Παναγία μου να τοτε καταλύσω κι ότι βρω άπάνω του τα μισά δικά σου*». Αυτός επρόλαβε και αιτέφυγε την σπαθιά και η Παναγία επρόλαβε και τον βοήθησε και τον «κατάλυσε». Στη μάχη αυτή νεκροί Έλληνες 25.

Προς τα δυτικά.

Ο Χασάν τέλη Ιουλίου κατέλαβε τη Μαλάξα και στις μάχες αυτές εσοικώθηκε ο Πρωτοπασιάδης αρχηγός των Ασκουφιστών και 30 άλλοι Σφακιανοί ενώ τραυματίστηκε 50. Στη συνέχεια την 1/8/1822 ετράβηξε προς την ρίζα. Οι επαναστάτες, υπό τους Παναγιωτάκη, Χάλη, Μανουσογιαννάκη, Δεληγιαννάκη, Μανουσέλη, Βουρδουμπιά, Πωλογιωργάκη, Βαρδουλομανούσο, Τσουδερό και Σήφακα, που μαζευτήκανε περί τις 4.000 άνδρες. Ημέρα και νύχτα εράχοντο και τη νύχτα της 6/8/22 υποχώρησαν οι εχθροί με 500 νεκρούς. Από τους Έλληνες 60 ήταν νεκροί και από τους 60 οι 13 Σφακιανοί.

Θάνατος Γεωργίου Δεληγιαννάκη.

Όπως οι δικοί μας οργάνωσαν ομάδες, κυρίως για νυχτερινή δράση, τους επονομαζόμενους «Καλησπέρηδες» και που οι Τούρκοι τους έλεγαν «*Σεϊτάν Τακίμ*». Έτσι και οι Τούρκοι αντίστοιχα οργάνωσαν ομάδες ανάλογες που τις έλεγαν «*Ζουρίδες*». Σε ενέδρα «Ζουρίδας» έπεσε μια νύχτα ο Γεώργιος Δεληγιαννάκης με 12 άντρες, κατά τον Παπαδοπετράκη και με 20 κατά τον Ψιλάκη, όπου όλοι σκοτωθήκανε στη θέση Αρμενοκάμμος Ρεθύμνου. Ήτανε 30 ετών και ήτανε αρραβωνιασμένος με την Μ. Δαμβέργη, μοναχοκόρη αρχοντοπούλα από το Ρέθυμνο. Στην αρχηγία των Αμαριωτών, τον διαδέχτηκε με τον ίδιο βαθμό ο αδελφός του Σήφης Δεληγιαννάκης και γράφει ο Γρ. Παπαδοπετράκης σ. 309 στην «Ιστ. τ.

Γ. Δεληγιαννάκης
Ήρωας του 1821, Στρατηγός

Σφ.». «Απεθρήνησαν λοιπόν τα Σφακιά ως και όλη η Κρήτη, και τούτον τον πολύτιμον άνδρα μικρόν προ του θανάτου του Θ. Χούρδου, ους αριζότερους επίμησεν η Πατρίς με τον ανώτατον βαθμόν του Πεντακοσιάρχου εξ αρχής του αγώνος δια τας μεγάλας αυτών στρατιωτικάς αρετάς και την φιλοπατριάν. Ο Γ. Δεληγιαννάκης γέννημα και θρέμμα του ορεινού Ασφένδου των Σφακίων ανήρ φιλότιμος προς πάντας περιποιητικός και ευπροσήγορος, εις άκρον δε ένθερμος θιασώτης του αγώνος και μαχητής εκ των σπανίων...»

Προετοιμασία για χτύπημα Δ. Επαρχιών.

Ο Αφεντουλιέρ δεν ανταποκρίθηκε καθόλου στις προσδοκίες των Κρητών και τον διώξανε. Προσωρινά η Διοίκηση επροεδρευέτο από τον Ν. Οικονόμου όπου εκάλεσε τους καπετάνιους του αγώνα για να ορίσουνε γραμμές και κατευθύνσεις εν όψει της επίθεσης που ετοιμάζανε για Σέλινο και Κίσσαμο και διαβάζομε στη σελίδα 313-14 «Ιστ. τ. Σφ.» αντίγραφο εγγράφου. «Η Διοίκηση της Κρήτης και όλοι οι Πεντακοσιάρχοι και καπεταναίοι αποφασίζουν και προτάζουν εις εκστρατείαν του Σελίνου και Κισάμιου, όπου τώρα αποφασίζεται με την βοήθειαν του Θεού, δι' όσα πράγματα τουρκικά ευρεθούν εις τας δύο επαρχίας όπου να είναι λάφυρα των στρατιωτών και θα μοιραστούν με αδελφικήν αγάπη, αφού πατηθεί και κυριευτεί ο τόπος και ελευθερωθεί από τους εχθρούς Ρωμιακά πράγματα να μην πειραχθεί ούτε ενός άσπρου ούτε να κλέψεις από κανένα και όποιος κλέψει χριστιανού πράγμα να τον σκοτώουν χωρίς κρίσην και εξέταση... Εις το έμβασμα των στρατιωτών εις κάθε χωρίον όλα τα Τουρκικά πράγματα θα εμφανίζονται εις ένα σπίτι και θα βουλώνονται από τους Πεντακοσιάρχους.

Εις αυτό αποφασίζομεν όλοι και υπογραφέμεθα ομοφώνως

Αγία Μαρίνα Φεβρουαρίου 4.1823

Οι Σφακισιοί Πρωτοπαπιάς Γεώργιος, παπά Αντρουλής, παπά Ιωάννης, Ρ. Βουρδουμπάς, Εμμ. Πρωτοπαπαδάκης, Π. Μανουσέλης, Σ. Δεληγιαννάκης, Α. Μανουσογιαννάκης, Α. Παναγιωτάκης, Πωλογεωργάκης, Ανδρέας Παναγιωτάκης και Μ. Βαρδουλάκης Πεντακοσιάρχοι.

Τριακοσιάρχοι δε Π. Παπαπωλάκης, Σ. Κουκουτσάκης, Ν. Βολουδάκης, Ν. Μανουσάκης και ο Αστυνόμος της Κρήτης Αναγνώστης Ιερωνυμάκης. Οι εξ Αγ. Βασιλείου Γ. Τσουδερός Πεντακοσιάρχος.

Σίφης Δεληγιαννάκης

Οι εξ Αποκαρώνου Σήψης Κωνσταντουδάκης Πεντακοσίαρχος. Ο εκ της Κυδωνίας Β. Χάλης Πεντακοσίαρχος. Ο Ν. Ζερβουδάκης αρχηγός του επικουρικού σώματος Πεντακοσίαρχος. Ο Ν. Γενικός Γραμματέας Νεόφυτος Οικονόμου».

Ερχομός του Τορπαζίη.

Όπως ήτο το πρόγραμμα, εχτυπήσανε αμέσως προς Κίσαμο και σημειώσανε νέες επιτυχίες. Τον καιρό αυτό έφτασε ο Τορπαζίης, ως νέος αρμοστής της Κρήτης, με 600 στρατιώτες για ενίσχυση του αγώνα. οι Πεντακοσίαρχοι πηγάζανε και τον υποδέχονταν. Όταν υποδέχτηκε τους Σρακιανούς τους υποδέχτηκε με επισημότητα μεγάλη και δεν έκαμε το ίδιο για τους άλλους όπου εκακοφάνηκε στους μη Σρακιανούς.

Στις 25 Μαΐου 1823 παραδόσανε με συνθήκη οι πολιορκημένοι Τούρκοι την «Κίσαμο» (το Καστέλλι) όπου, σύμφωνα με την συνθήκη πήρανε μαζί τους τα όπλα τους και τα κινητά τους πράγματα. Οι μάχες συνεχιστήκανε και ολοκληρη η Κίσαμος απελευθερώθη μα οι Σρακιανοί, εκτός από πολλούς πολεμιστές, έχασαν και εδώ τον Πεντακοσίαρχο Εμρ. Πρωτοπαπαδάκη, από το Λοκύφου. Από όλα τα σώματα σκοτώθηκαν στην Κίσαμο 100 πολεμιστές.

Αρχές Ιουνίου επιήκανε στο Σέλινο οι επαναστάτες. Πολλές μάχες έκαμαν και κατά διαφορετικές μαρτυρίες, εσκοτώθηκαν 1.000 ή 2.000 Τούρκοι. Έλληνες αναφέρονται 30 νεκροί μόνο.

Ο Μανουσήλης έμαθε ότι οι Ρεθεμνιώτες Τούρκοι συγκεντρώνοντα στη θέση Εβλιγιά με φανερή πρόθεση να τους επιτεθούνε. Ειδοποίησε λοιπόν τον Στρατή Δεληγιαννάκη. Όπως απεδείχθει δεν είχανε πρόθεση να χτυπήσουνε μα λόγω της επιδημίας της πανούκλας εβγήκανε κι εκατασκοινώσανε εκεί με τις οικογένειές τους. Στις 15 Ιουλίου συγκεντρωθήκανε στα Κουσελιανά οι Έλληνες υπό τους Μανουσήλη, Δεληγιαννάκη, Μανουσογιαννάκη, Τσουδερό και άλλους. «... Οπόθεν κινήσαντες περί λίγων αγάς απέχθησαν κατά το μεσονύχτιον εγγύτατα των εις Εβλιγιά εκκηρωμένων Τούρκων ωσει δυο χιλιάδων περίπου ανδρών...» Δύο χιλιάδες τουφέκια αιφνιδίασανε τους Τούρκους με τα καυτά βλήματα που των εξαποσιέλνανε. Αυτοί εγκαταλείψανε τις σκηνές και τρέχανε να μπουνε στο φρούριο μα από μέσα τους νομίσανε για Έλληνες και τους περοβολούσανε. Στις εγκαταλελειμμένες σκηνές εδώσανε φωτιά διότι φοβούντανε μήπως έχονε μικρόβιο πανούκλας. Εσκοτώθηκε 200 Τούρκοι και μόνο 2 Έλληνες.

Ο Στρ. Δεληγιαννάκης στο σπήλιο της Μιλάτου.

Ο Χαϊσάν στην ανατολική Κρήτη εσκοίωανε και έσφαζε αμάχους «... πλήθος περί τους τριαχιλίους, εξ ων 300 ψέροντες όπλα, ενεκλείσθη εις το άνω της Μιλάτου σπήλιον όπως σωθή.

Τον αναπόφευκτον όλεθρον τούτων εν τω ομηλαίω βλέποντες οι κατ' εκείνα τα μέρη αρχηγοί έσπευσαν επικαλεσθέντες την όσον ένεστιν άντίστονον επικουρίαν εκ Σφακίων και άλλων προς δυσμάς επαρχιών».

«... έδραμον λοιπόν εκείθεν 300 περίπου Σφακτιανοί υπό τον Ρούσον Βουρδουμπά, Μανουσογιαννάκη, Μανουσελή και Στρ. Δεληγιαννάκη - και πολλοί εκ Αγίου. Βασιλείου υπό τον Γ. Τσουδερόν. Αγχιθέντες δε κατέβαλον πολλές και αλληπα.Λήλους προσπαθείας, όπως αναλλάξωσιν τους σιτω δεινός αποκεκλεισμένους εκεί υπό θηριώδους και μαινομένου εχθρού. Ουδέν εν τούτοις κατορθώθη...» «Ιστ. τ. Κρ.» Β.Ψ.ο.1797.

Εισβολή του Χουσεΐν στα Σφακιά

Τον Χασάν πασά διαδέχτηκε ο Χουσεΐν Βέης. Από την ανατολική Κρήτη επροχωρούσε προς τα δυτικά και χωρίς να αντιμετωπίζει ποθενά σοβαρή αντίσταση. Την 20/3/1824 εμπήκε στα Σφακιά ο Χουσεΐν, εξημερώθηκε στη Νίμπρο και προχώρησε στην Ανόπολη όπου και διανοχτέρευσε. Στη διαδρομή του όποιος είχε την ατυχία, άνδρας, γυναίκα ή παιδί να βρεθεί μπροστά στο ασκέρι του, τον απάλλαζαν από τα βάσανα της ζωής. Χιλιάδες γυναικό-παιδα ήταν στα Σφακιά και από τις γειτονικές επαρχίες, όπου άλλα στη Γαύδο και άλλα στη Σαμαριά βρήκανε τελευταία καταφύγια. Οι επαναστάτες, αφού είδανε πως δεν μπορούνε να προστατέψουνε τις αποθήκες τους στο Λουτρό τις ανατίναξαν. Αφού έκαψε ότι μπορούσε να καεί, ο Χουσεΐν άρα μπήκε στο Λουτρό έφυγε από το Φραγκοκάστελλο που ήτανε στρατοπεδευμένος την 28/3/1824. Θύματα είχανε οι Σφακτιανοί 50 άνδρες και 300 γυναικό-παιδα.

Μετά την επιτυχία του Χουσεΐν, ο επαναστατικός αγώνας οδηγήθηκε σε απραξία. Ο Π. Κριάρης «ιστ. τ. Κρ.» σ. 513-14, γράφει: «... ανεδείχθησαν δε εκ των κατά διαλείμματα άθλων των, δράσαντες πολλοί πολεμιστές και εξ αυτών εγνώσθησαν και εφημίσθησαν οι κάτωθι: «... *Εις Ρεθίμηνην, Αγ. Βασιλείον, Σφακιά και Αμάρι, ο Στρατής Δεληγιαννάκης, ο Μοσχοβίτης, οι Τσουδεροί, ο Πέτρος Αρκαδιώτης και άλλοι...».*

Η Μάχη του Φραγκοκάστελλου

Χατζή Μιχάλης, Δεληγιαννάκης, Μουσταφάς

Στο κεφάλαιο «Ιστορία» του βιβλίου μας αναφέρομε επί μέρους τα γεγονότα σε όσα σημεία μετέχουν Ασφενδιώτες με συγκεκριμένα στοιχεία. Όχι αφορά όμως στη μάχη του Φραγκοκάστελλου, επειδή οι Ασφενδιώτες έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο. Θα ήθελα να ακολουθήσομε την εξιστόρηση από αρχής μέχρι τέλους. Είναι αναγνωρισμένο ότι αν έλλειπε ο Θρωλικός Στρατός Δεληγιαννάκης θα είχαμε εντελώς διαφορετικές εξελίξεις το 1828 στο Φραγκοκάστελλο, μα ακόμα θα αναφερθούμε στην κατασκευή του πύργου και τους δροσουλίτες.

Στρατός Δεληγιαννάκης

άρχισε να χιζείται το 1371. Για την κατασκευή του φρουρίου αυτού εχρησιμοποιήθηκαν τα υλικά της ερειπωμένης τότε πόλης που ο Παπαδοπειτράκης στην «Ιστ. τ. Σφακίων» την λέει «Ξηρούπολη» μα ο Π. Κελαϊδής στη «10 αρχαίες πόλεις στα Σφακιά, τη λέει «Νικίτζα». Δεν φτάσανε όμως τα υλικά αυτά και όπως άκουσα από γέρους όταν ήμουνα παιδί (που έφτανε σ' αυτούς από παλιότερους γέρους) φέρνανε αγγαρεία από άλλα μέρη της Κρήτης, διότι οι Σφακιονοί εκκαταφέρνανε να πείσουνε ότι είναι όλοι απόγονοι των Βοζαντινών και απαλλάσσονταν, έστησαν λοιπόν ανθρώπους στη σειρά από

Στις πρώτες δεκαετίες του 14ου αιώνα, οι Ενετοί φρουδάρχες των Χανίων δεν αισθάνονταν ασφαλείς από τη μεριά των Σφακίων. Οι Σφακιονοί πραγματοποιούσανε πειρατεία στην θάλασσα σε βάρος των Ενετικών καραβιών μα και στην ξηρά άρπαζαν ζώα και επί πλέον είχανε πάντα τάση για επαναστατικές εξεγέρσεις. Έστειλαν λοιπόν τον TOMASO VIZZMANO να ζητήσει από την Κυβέρνηση της «Γαληνοτάτης Δημοκρατίας» το 1340, να οικοδομήσει ένα φρούριο κοντά στην εκκλησία του Αγ. Νικίτζα στον κάρμιο που απλώνεται μπροστά από τα χωριά Πατασιανός και Καροδάσος.

Το αίτημα αναγνωρίστηκε δικαιολογημένο από τη Βενετία αλλά για τότε δεν ήτανε διαθέσιμα χρήματα. Τελικά αποφασίστηκε να γίνει το φρούριο και

τη θέση του κάσπου ως το βουνό και τρέχανε οι πέτρες από χέρι σε χέρι περί τα δύο χλμ. όπως το νερό στο ποτάμι. Επικράτησε να λέγεται «Φραγκοκάσπελλο» επειδή τους σταυροφόρους τους είπανε φράγκους και κατ' επέκταση, έτσι λέγανε όλους τους δυτικούς. Καστέλι στη γλώσσα τους σημαίνει φρούριο.

Όταν έχτιζετο το φρούριο, ότι έχτιζαν την ημέρα τα συνεργεία το χαλούσαν την νύχτα τέσσερις (κατ' άλλους ήτανε εξ) αδελφοί Πατισοί από τον Πατισιανό. Όταν όμως τους ανακάλυψαν τους πιάσανε και κρεμάσανε από ένα σε κάθε πύργο που υψώνονταν από κάθε γωνιά του φρουρίου.

Το έχτισαν το φρούριο οι Ενετοί αλλά στην πράξη διαπίστωσαν ότι τους ήτανε πολύ δύσκολο να το διατηρούνε επανδρωμένο. Από ότι βρήκε γραμμένα στα αρχεία της Ενετίας ο Στ. Σπανάκης, ούτε το 1630, που ήτανε ορατός και αισθητός ο κίνδυνος των Τούρκων, δεν ήτανε επανδρωμένο το φρούριο. Αλλά και οι Τούρκοι αργότερα δεν το είχανε επανδρωμένο και είναι γνωστό ότι χρησιμοποιήθηκε από τους επαναστάτες και στην σημαντική μάχη του Φραγκοκασπέλλου και όχι από του κατακτητές.

Το 1553 ο Γενικός Προβλεπτής Nicolo Dona επισκεύασε το φρούριο μα και πάλι το εγκατέλειψαν οι Ενετοί.

Όταν πήγανε την Κρήτη οι Τούρκοι, κατά μικρά διαστήματα είχανε σαν τόπο διαμονής τον Πύργο και ειδικά, διαμονής του πασά. Ξέρομε πως ο Δασκαλογιάννης παραδόθηκε στην Ανάπολη μα τον οδήγησαν στο Φραγκοκάσπελλο όπου έμενε ο Βεζύρης.

Όταν ο Χατζή Μιχάλης, από το Δελβινάκι της Ηπείρου, ήλθε στην Κρήτη για να βοηθήσει στον αγώνα για την απελευθέρωση του νησιού με 600 πεζούς και 70 ιππείς, εδώ ήρθε να αναμετρηθεί με τον Μουσταφά Πασά, που και αυτός ήτανε Ηπειρώτης.

Ο Χ' Μιχάλης γεννήθηκε το 1775 στο Δελβινάκι της Ηπείρου. Ο πατέρας του λεγότανε Χρήσιου, αυτός όμως, σε ένα από τα ταξίδια του πήγε στους Αγ. Τόπους και από αυτό το ταξίδι ονομάστηκε «Χατζής» που αραβικά σημαίνει προσκυνητής. Μα τον ακούμε Χατζή Μιχάλη Νταλιάνη. Αυτό το τελευταίο τον κόλλησε γιατί αγόραζε ιταλικά όπλα τύπου «Νταλιάνη», με δικά του χρήματα και τα διέθετε στον αγώνα. Έτσι πέρασε στην ιστορία «Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης».

Ο Χ' Μιχάλης σπούδασε στην Βενετία και τις σπουδές του τις αξιοποίησε στο εμπόριο και ειδικά στο εμπόριο του καπνού. Είχε συναλλαγές με Βενετία, Τεριέστη, Κων/πολη, Σμύρνη, Μέση Ανατολή κ.λπ. Στο εμπόριο επιδόθηκε κυρίως το 1810-1820. Ήτανε επιτυχημένος επιχειρηματίας. Κέρδιζε άφθονα χρήματα και τα διέθετε για να αγοράζει όπλα και να ενισχύει τον αγώνα.

Από τους πρώτους έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και όταν άρχισε η επανάσταση εγκατέλειψε το εμπόριο για να αφιερωθεί ολοκληρωτικά στον αγώνα. Συγκεντρώνει πατριώτες του εθελοντές και σαν επικεφαλής ιππικού

το 1825 έλαβε μέρος εναντίον του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Στην Κάρυστο αυτός με τους εθελοντές του έσωσε τον φιλέλληνα Φαβιέρο από τον Ομάρ Πασά. Ξαναπήγε στην Πελοπόννησο κατά του Ιμπραήμ, μετά πήγε στη Δόβρανα όπου ενόθηκε με τη δύναμη του Καραϊσκάκη. Ο Ριχάρδος Τζώριζ Αρχηγός των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων στην Ξηρά τον κάνει στρατηγό αρχηγό του ιππικού την 26-6-27.

Στην Κρήτη η κατάσταση ήταν δύσκολη. Η Φιλική Εταιρεία δεν είχε σχέδιο δράσης στην Κρήτη, εκτιμώντας τις δυσκολίες. Οι Κρήτες όμως επαναστάτησαν και σημειώσανε αρκετές νίκες. Όμως ο Χουσεΐν το 1824 είχε προκαλέσει καίριο τραύμα στην επανάσταση και χρειαζόταν περίοικη για καινούρια επαναστατική εξέγερση.

Τον Αύγουστο του 1825 οι Κρήτες κατέλαβαν το φρούριο της Γραμπούσας όπου από τότε έχει η Κρήτη ένα δεύτερο ορμητήριο. Μέχρι τότε ορμητήριο ήταν μόνο τα Σφακιά.

Τον Σεπτέμβριο του 1827 πρότειναν στον Κώστα Μπότσαρη και μετά στον Νικ. Κριεζώτη για να ηγηθούν σώματος που θα κατέβαινε στην Κρήτη για να βοηθήσει τους Κρήτες στον επαναστατικό τους αγώνα. Δεν δέχτηκε κανείς από τους δύο. Προτιμούσαν να πολεμούν κοντά στον τόπο τους. Ο φλογερός πατριώτης, ο άφθατος ήρωας, Χ"Μιχάλης εδέχτηκε και αυτή την αποστολή με 530 πεζούς και 70 ιππείς κατά τον Γρ. Παπαδοπετράκη «Ιστ. τ. Σφ.» ενώ και άλλους 600 πεζούς και 80 ιππείς. Και με το δικάταρτο ιστοφόρο «Λεωνίδας» αποβιβάστηκαν στη Γραμπούσα στις 5-1-1828. Μόλις βγήκε ο Χ"Μιχάλης στην Κρήτη τον απασχολούσε η επιλογή του ορμητηρίου του. Οι Γραμπουσιανοί τον θέλανε από 'κει. Η ανατολική Κρήτη τον ήθελε στο Λασιθί, μα προσφερότανε και τα Σφακιά όπου και τα προτίμησε ο Χ"Μιχάλης εκτιμώντας τις εμπειρίες και ικανότητες των Σφακιανών στην τέχνη του πολέμου.

Τα άλογα και το μεγαλύτερο μέρος της δύναμης βγήκε στο Λουτρό στις 2/2/1828. Αρχές Μαρτίου έφτασε και ο Χ"Μιχάλης με την υπόλοιπη δύναμη οι Σφακιανοί του έκαναν ενθουσιώδη υποδοχή και όπως γράφει στην «Ιστ. τ. Σφ.» ο Γρ. Παπαδοπετράκης «... ούτος ιδών τας διαθέσεις των κατοίκων και το Φραγκοκάστελλον εχάρη μεγάλως, αν και ποσώς δεν τον ωφέλησαν, ούτε εκείνοι ούτε αυτό ένεκα της εαυτού απειρίας και ιδίως της ισχυρογνωμοσύνης του...»

Αίγιο μετά τον Χ"Μιχάλη ήρθε στα Σφακιά και ο Ι. Χάλης με 37 Γραμπουσιανούς.

Ο Μουσταφά πασάς ενημερωνότανε από δικούς του περί των κινήσεων του Χ"Μιχάλη. Έφερε λοιπόν κι εκείνος τους Τυρπακιανούς Τούρκους στα Αγκουσελιανά, τους Ρεθυμνιώτες στο Ζουρίδι και τους Χανιώτες στις Βρύσες Αποκορώνου, όπου και από τις Βρύσες έγραψε του Χ"Μιχάλη και του έδωσε προθεσμία 10 ημερών για να εγκαταλείψει την Κρήτη και μάλιστα του πρότεινε να καταταχτούν στον τουρκικό στρατό όσοι θέλουνε από τους άνδρες

του και οι υπόλοιποι να παρουσιαστούν στα Χανιά και θα τους πήγαινε με τουρκικά πλοία στα μέρη τους. Η απάντηση του Χ^οΜιχάλη ήταν λακωνική: «*Ήλθα να πολεμήσω Τούρκους και ο Θεός όπου θέλει ως δώσει τη νίκη*»

Στις 25/4/1828 συνήλθε στο Ασκήφου Πολεμικό Συμβούλιο υπό τον Χ^οΜιχάλη, τους Σφακιανούς αρχηγούς και τον Ι. Χάλη για να εξετάσουν την κατάσταση.

Την 8/5/1828 ο Χ^οΜιχάλης άφησε 100 άνδρες στο φρούριο του Φραγκοκαστέλλου και με την άλλη δύναμη κατέβηκε στο Ρέθυμνο όπου χτύπησε τον Οσμάν πασά την ώρα που έβγαινε από το φρούριο για να πάει να ενωθεί με τους Ρεθυρνιώτες Τούρκους. Οι Τούρκοι αφνιδιάστηκαν και διασκορπίστηκαν. Άφησαν περί τους 40 νεκρούς και πολλούς αιχμαλώτους. Μεταξύ των αιχμαλώτων ήταν και ο σημαντικός Τούρκος Ικινιζή αγάς. Εκτός από τη φθορά που προξένησαν στον εχθρό, πήρανε και 6.000 ζώα και μερικά φορτία σάρι που το φόρτωσαν στα μουλάρια που άρπαξαν. Τα πρόβατα και τα τρόφιμα αυτά ήταν σημαντικά για την τροφοδοσία των πολεμιστών, διότι η άγονη επαρχία Σφακίων δυσκολευόταν να συντηρήσει τόσα στόματα για πολύ, καθώς ήτανε από τις επαναστάσεις φθαρμένη. Εμάζωψαν από εισφορές 2660 δίπτυλα τάληρα, εμάζωψαν και ορισμένα τρόφιμα και ακόμα έκαναν μια απόδειξη στον Χ^οΜιχάλη ότι του χρωστούσαν 83.000 γρόσια. Την ώρα εκείνη όμως οι αποδείξεις δεν είχανε καμιά πρακτική αξία. Στη μάχη χάθηκε ο ιπποκόμος του Χ^οΜιχάλη και τον θεωρούσαν σκοτωμένο μα, δυστυχώς δεν ήτανε σκοτωμένος μόνο τον πιάσανε οι Τούρκοι και τους έδωσε πολύτιμες γι' αυτούς πληροφορίες για το αντίπαλό τους στρατόπεδο.

Ο Μουσταφάς στην προσπάθειά του να αποσπάσει τους Σφακιανούς από το Χ^οΜιχάλη τους έστειλε την 13/5/1828 μια επιστολή και τους γράφει ότι δεν έχει καμιά κακή πρόθεση γι' αυτούς μα θέλει να πατάξει τους «ενοχλητικούς» ξένους που ήλθανε στον τόπο τους και να μην αναμιχτούν, γιατί θα έχουνε βαριές συνέπειες. Την ίδια μέρα που έδωσε την επιστολή ξεκίνησε με 8000 πεζούς και 400 ιππείς και βγήκε στο Ασκήφου, όπου έδωσε αυστηρές διαταγές στον στρατό του να μη πειράξουνε Σφακιανό κατά την διαδρομή τους. Την 14 Μαΐου διανυχτέρευσε στον Καλλικράτη και τη 15η έφτασε στον Καψοδάσο όπου για 3 μέρες άφησε τον στρατό του να ξεκουραστεί. Κατ' άλλους ιστορικούς είχε 12.000 πεζούς.

Στο διάστημα αυτών των τριών μερών εσυνεχίστηκε η ασυμφωνία που είχε αρχίσει από πριν μεταξύ των Σφακιανών αρχηγών και του Χ^οΜιχάλη. Οι Σφακιανοί υποστήριζαν ότι θα βρίσκονται σε προνομιακή θέση αν παρασύρουν τον Μουσταφά στα φαράγγια και στους ατραπούς του τόπου τους. Και γνώστες του εδάφους ήτανε αυτοί. Και εμπειρίες είχανε από μάχες σε τέτοια μέρη. Και ο Μουσταφάς δεν θα μπορεί να χρησιμοποιήσει τον όγκο των δυνάμεών του. Ανένδοτη ήτανε η κάθε πλευρά στις απόψεις της. Την παραμονή της μάχης edίλωσαν στον Χ^οΜιχάλη οι Σφακιανοί ότι είναι άδικο να

πεθάνουν σίγουρα και ανώφελα στον κάμπο του Φραγκοκάσπελλου και ότι και η πατρίδα τους, μα και τα σπιτία τους, τους χρειάζονται και τη ζωή τους είναι έτοιμοι να την διαθέσουν για την πατρίδα, μα όχι ανώφελα. Τότε ο Χ΄ Μιχάλης τους έγραψε: «*Φίλοι Σφακιανοί, σεις με γράφετε ότι δεν είστε μαθημένοι, ουδ' έχετε άλογα να πολεμάτε εις τον Κάμπον εναντίον ιππικού, λοιπόν φυλάγετε τους από τα όρη σας να μην φύγουν και άφετε ημάς εδώ κάτω και κυτάετε να μας βλέπετε πως πολεμούμε εμείς*»

Φραγκοκάσπελλο

16 Μαΐου 1828

Οι Σφακιανοί όπως γράφομε και παραπάνω, δεν θέλανε να πεθάνουνε άσκοπα. Ο Στρατής Δεληγιαννάκης, όμως, αρχηγός των Ασφενδιωτών είπε: «*Όσο και αν είναι βέβαιο, ότι θα πεθάνομε ανώφελα, είναι ντροπή να πεθάνουνε ξένοι στον τόπο μας και να μην πεθάνομε και 'μεις στο πλευρό τους*». Επήρε λοιπόν 60 άντρες, οι περισσότεροι των οποίων ήτανε Ασφενδιώτες, και κλείστηκε στο φρούριο. Με όλο που είχανε διαπιστώσει την ισχυρογνωμοσύνη του Χ΄ Μιχάλη οι Σφακιανοί, κατόπιν επιμονής του παπά-Γιάννη, του έστειλαν ακόμα μια επιστολή με έναν νεαρό Μποτονάκη και μια τελευταία με κάποιον Ασκουφιότη ονομαζόμενον Διακονιάρη, για να τον μεταπείσουνε. Μόνο που δεν τον κτύπησε τον άνθρωπο και του λέει: *Ειπέ εις τον καπετάνιο σου να βγει στο υψηλότερο βουνό να μας κυτάξει*».

Μόλις ξημέρωνε η 18 Μαΐου ο Μουσταφάς ξεκίνησε από τον Καφροδάσο για τη μάχη. Είδε, όμως ότι οι Σφακιανοί εκινούντο στον Πατσιανό και ο Παπαδογιάννης και Τσουδερός με τους άντρες τους καταλάβανε στον Καφροδάσο την θέση που αυτός εγκατέλειπε. Τότε άφησε ένα τμήμα στρατού για να μην βρεθεί το ασκέρι του ανάμεσα σε δυο πυρά. Η υπόλοιπη δύναμη προχωρούσε και χτύπησαν πρώτα από τα δυτικά όπου επί κεφαλής 123 ανδρών ήτανε ο ανιψιός του Χ΄ Μιχάλη Κυριακούλης Αργυροκαστρίτης. Μέσα σε λίγα λεπτά δεν έμεινε στη ζωή κανείς από τους 123. Στη συνέχεια ένα μέρος των Τούρκων επολιόρκησαν το φρούριο και οι άλλοι επολεμούσαν την δύναμη του Χ΄ Μιχάλη. Κάτι που διαβάζομε στην ιστορία, μα που θεωρείται απίστευτο και που αν έγινε είναι ανόητο: ότι δηλαδή ο Χ΄ Μιχάλης είχε διατάξει τους εθελοντές του και ήταν δεμένοι μεταξύ τους στη μάχη, για να μην μπορεί να φύγει κανείς και αν το θελήσει. Σε λίγες ώρες στους 123 νεκρούς του Αργυροκαστρίτη προστεθήκανε και 215 νεκροί από τη δύναμη του Χ΄ Μιχάλη. Από τους υπόλοιπους λίγοι είχαν καταφέρει να μπουνε στο φρούριο, άλλοι καταφέραν να φύγουνε προς τα έξω και 20 παραδόθηκαν στον Μουσταφά. Ο Χ. Μιχάλης όταν είδε και έμενε μόνος έτρεξε να μπει στο φρούριο από την πύλη, μα δεν μπορούσε να μπει από τους σωρούς των πωμάτων. Τότε εγύρισε και χτυπούσε Τούρκους ως που σκοτώθηκε το αλογό του, έσπασε το σπαθί του και αυτός έπεσε κάτω πληγωμένος. Τότε τον απο-

οκότωσαν. του κόψανε το κεφάλι του και το πήγανε τον Μουσταφά στον Θυμέ, κοντά στον Καφροδάσο. Δεν ευχαριστήθηκε όμως. Τον ήθελε ζωντανό επειδή ήτανε συμπατριώτες (ήτανε και ο Μουσταφάς από την Ήπειρο). Η κεφαλή του Χ' Μιχάλη έμεινε στον Θυμέ όπου τη μάζεψε μια μοναχή του Αγ. Χαράλαμψη Μαγδαληνή όπου μάζεψε και το ακέφαλο πτώμα και τα έθαψε στον Αγ. Χαράλαμπο. Δυστυχώς ο φλογερός πατριώτης, ο γενναίος πολεμιστής Χ' Μιχάλης ήτανε ισχυρογενώμων μέχρι θανάτου και οι εξελιξεις εδικαίωσαν αυτά που υποστήριζαν οι Σφακιανοί αρχηγοί.

Μετά το ξεκαθάρισμα του Χ' Μιχάλη ήρθε η σειρά του φρουρίου από τις 18 μέχρι της 24 του Μάη αδιάκοπο σφεροκόπημα. Ο Στρατής Δεληγιαννάκης, όπως γράφει η ιστορία, ήτανε δεινός σκοπευτής και δύο άντρες του γεμίζανε τα όπλα και κάθε σφαίρα που έριχνε «σκοτώσε ένα ή περισσότερους εχθρούς». Οι προτάσεις για να παραδοθούνε με ευνοϊκούς όρους εκ μέρους του Μουσταφά απορρίπτονταν πάντα από τον Δεληγιαννάκη. Στις 24 του Μάη, τα τρόφιμα, το αλάτι, το νερό, τα ξύλα (για μαγειρεύμα) άρχισαν να εξαντλούνται. Οι αναθεμιώσεις από τα πτώματα των ανθρώπων και των ζώων, που ήτανε σωριασμένα γύρω-γύρω στο φρούριο έκαναν τη ζωή ανυπόφορη. Τότε ο Σ. Ντιλινιάς καίφερε να ξεπορτίσει από τον πύργο, να τρέξει να πείσει στην θάλασσα, όπου κολυμιάνας βγήκε πιο πέρα και πήγε στη χώρα Σφακίων και ανέφερε πως έχουν τα πράγματα. Μετά τον πήρε μια βάρκα και τον έφερε σε μικρή απόσταση από τον πύργο και με όλη του τη δύναμη φώναξε: «Σφακιανοί, αντέξετε, έρχονται ενισχύσεις από τον Αποκόρωνα και το Σέλινο. Μη λυγίσετε!». Αυτό ετόνωσε το ηθικό των δικών μας και εκλόνισε το ηθικό των Τούρκων. Τους Τούρκους που σκοτώθηκαν ο Κριτοβουλίδης τους γράφει 1700 και ο Γερβίνος μόνο 1.000. Προσθέτομε όμως και τους 800 Τούρκους που σκοτώθηκαν στον Κάμπο του Φραγκοκαστέλλου και μερικές δεκάδες που έχασαν σε αιχμαχίες μέχρι να φτάσουνε εκεί.

Στα ανατολικά του φρουρίου επαρουσιάζονταν, μέχρι πριν λίγες δεκαετίες οι «δροσουλίτες» οκίες ασπρόμαυρες, σαν μορφή ανθρώπου και σε διάταξη σε φάλαγγα κατ' άντρα ή και κατά διάδες ή τριάδες. Εκινούντο από ανατολάς προς το φρούριο. Μπορούσε να τους δει κανείς από απόσταση 250-1000 μ. Αν τους πλησίαζες χάνονταν. Δεν μετριούνταν. Τη μια στιγμή ήτανε 200 και την άλλη 100. Το 1928 η Αγγλική Εταιρεία Ψυχικών Ερευνών έστειλε δυο από τα μέλη της τους Μπένετ και Ουάιλς για να εξερευνήσουνε το φαινόμενο μα δεν καταφέρανε να το δούνε. Επειδή τοπικά και χρονικά συνέπιπτε με την πολύνεκρη μάχη του Φραγκοκαστέλλου αυτό το φαινόμενο, πίστευε ο κόσμος ότι είναι οι ψυχές των νεκρών αυτών και κάθε Μάη ερχόντουσαν στον τόπο της μεγάλης τους θυσίας. Πολλοί υποστήριζαν ότι ήτανε αντικατοπτρισμός από την Αφρική, από Καραβάνι ή στρατώνες. Υποθέτω ότι από τότε που έγινε χέρσος ο τόπος, και από τότε που άρχισε να οικοδομείται επηρεάστηκε

κάποιος συντελεστής και για τον λόγο αυτό δεν φαίνονται πια οι δροσοούλιτες. Το ενδιαφέρον της «Εταιρείας Ψ. Ερευνών» του Λονδίνου εκίνησε και το ενδιαφέρον του Α. Τανάγρα και ήλθε τον επόμενο χρόνο και έφερε στην επικαιρότητα το φαινόμενο, όπου το περιοδικό «Ψυχικά Έρευνα» φιλοξένησε πολλά σχετικά άρθρα. Εδώ θα γράψουμε μόνο του χωριανού μας Δ/ντού τότε της Γ. Διοικήσεως Κρήτης Εμμ. Ψυλλάκη, επιστολή που γράφτηκε στο περιοδικό αυτό «... Ήτις το πρώτο δεκαήμερο του Μαΐου ή του Ιουνίου 1904 ή 1905 ότε λίαν πρώι και προ της ανατολής του ηλίου αντελήφθη εις μεγάλην έκτασιν της προς Β. του φρουρίου σχηματιζομένης πεδιάδος σκιάς διαφόρων σχημάτων κινουμένης και σαν υπάμενας του εδάφους προς τον ουρανόν. Αι σκιαί αύται ήσαν ασθενέσταται και όμοιαι προς εκείνας αίτινες σχηματίζονται υπό των αντικειμένων εντός δωματίου από του συνήθους φωτός της ημέρας (όχι του ηλιακού). Δεν παρατήρησα σκιάς ανθρώπων η ζώων. αλλα διαφόρων σχημάτων, μικρών και μεγάλων, σχημάτων, σχηματιζόμενας απέναντι του ανατέλλοντος ηλίου επί της πεδιάδος.

Κατά την γνώμη μου, χωρίς να δύναμαι και επιστημονικώς να την υποστηρίξω, δεν πρόκειται ούτε περι αντικατοπτρισμού, ούτε περι σκιαγραφήσεως των κορυφογραμμών των ορέων, αλλά περι σκιών υδρατμών οτινες αναπτύσσονται εκείνη την ώραν εις την περι ης πρόκειται πεδιάδαν».

Μετά τη μάχη του Φραγκοκαστέλλου. Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 1989. Επί Αρμοστού Χαίν «... Σώμα ισχυρόν καταλοθ' υπό τους εμπείρους μαχητάς Μανουσελήν, Δεληγιαννάκην και Μανούσο Πρωτοπαπαδάκην ή Μανουσαάκην επειέθη κατά των παρά των χωρίων της Ρεθύμνης Γάλλων - Τούρκων, τους οποίους ήθελαν να περιορίσωσιν εις όσον το δυνατόν σε στενότερα περι την πόλιν όρια. Καταφθάωντος δε και του Τσουδερού, ενδι οι πολέμιοι ανθίσταντο πεισματωδώς, επέτυχαν μεν να απωθήσωσιν αυτοίς τελεσφόρως, αλλ' εφονεύθησαν και επληγώθησαν ουκ ολίγοι εν οισ και ο περιώνυμος καταστάς ενεδρευτής Μανουσαάκης».

Το 1829 ο Στρ. Δεληγιαννάκης με τους Αμαριώτες και με πολλούς Ασφενδιώτες ήτανε στρατοπεδευμένος για διάστημα στο Αρκάδι και γράφει ο Ψιλάκης στη σελ. 2007 «Ιστ. τ. Κρ.» «... ο εφ Ασφένδου Σφακίων περιώνυμος αγωνιστής Στρατής Δεληγιαννάκης, ο οποίος εστρατοπέδευε εν τη μονή Αρκαδίον συνεκράτει και απέκρουε τους εξορμούντας Τούρκους...».

Μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου. Στις 22 του Γενάρη 1830 έγινε το Πρωτόκολλο του Λονδίνου. Σύμφωνα με αυτό αναγνωρίζανε την Ελλάδα σαν ελεύθερο Κράτος δεν της αναγνωρίζανε όμως το δικαίωμα να προσαρτησει την Κρήτη μα την καταδικάζανε να παραμείνει στο έλεος του Σουλτάνου. Η απογοήτευση των καπεταναίων, που θυσιάσανε για την επανάσταση τα καλύτερα χρόνια της ζωής τους και τους καλύτερους δικούς τους, ήτανε πελώρια. Πολλοί

Κρητικοί επειδή θεωρήσανε οριστική καταδίκη την θέληση των Μ. Δυνάμεων εκπατριστήκανε τότε. Τότε πολλοί Κρήτες που αναμεισά τους ήτανε πάρα πολλοί Σφακιανοί πήγανε στην Μήλο και ιδρύσανε το χωριό Αδάμαντα. Μεταξύ αυτών ήτανε και οι Δεληγιαννάκηδες. Ειδικά όμως ο Στρατής ερχότανε κατά καιρούς στην Κρήτη και πολεμούσε τους προαιώνιους εχθρούς και διαβάζομε στην Ιστορία του Κριτοβουλίδη σ. 437 «... τον Ασφενδιώτη Στρατή Δεληγιαννάκη, τολμήσαντα να καταφοβίσει τους Τούρκους (το 1833) και τότε δια της αιγινιδίου επιδρομής του εις Κρήτην...».

Το Κίνημα του Μπικοστρατή. Το 1838 πάλι ο Στρ. Δεληγιαννάκης ήλθε σε συνεννόηση με Κρήτες από την Σύρο και το Τολό και οργάνωσε πάλι επανάσταση. Τον Σεπτέμβριο εκατέβηκε στην Κρήτη με 17 συντρόφους του. Δεν ήτανε καλά οργανωμένο το κίνημα (που έμεινε στην ιστορία σαν «κίνημα του Μπικοστρατή» από το παρανόμι του) και δεν ευρίκε ανταπόκριση από τον κόσμο μα και η Ελληνική Κυβέρνηση φοβούμενη ότι μπορεί να δημιουργήσει διπλωματικό επεισόδιο το χαρακτήρισε «*ληστρική επιδρομή*». Όταν γέρισε στη Μήλο ο Δεληγιαννάκης βρέθηκε εκεί η κανονιοφόρος «Ανδρούτσος» όπου ο Κυβερνήτης του δεν τον άφησε να αιιοβιβασιεί διότι δεν έπρεπε να βγει σε έδαφος του Ελληνικού Κράτους. Πήγε στην Σάφνο που και εκεί αντιμετώπισε τις ίδιες δυσκολίες. Τελικά πήγε στην Πάτμο και από εκεί στην Μονεμβασιά όπου και εγκαταστάθηκε για τα υπόλοιπά του χρόνια και εκεί πέθανε το 1874.

Ο Στρατής Δεληγιαννάκης ενέεινε σεβασμό και εμπιστοσύνη και θάρρος στην κοινωνία. Ήτανε και σε διενέξεις, που επαρουσιάζονταν μεταξύ Μηλίων και Κρήτης, μα γενικά σε διενέξεις, ο ενδεδειγμένος «γεφυροποιός». Διαβάζομε ακόμα ότι οι Κρήτες πρόσφυγες τον ψήφισαν βουλευτή και τον έστειλαν στο κοινοβούλιο του Ελεύθερου Ελληνικού Κράτους να εκπροσωπή αυτούς αλλά και την Κρήτη. (Αυτό αναφέρεται και στον επικείμενο λόγο που του εξεφώνησαν και όπου τον γράφομε σε άλλη σελίδα).

Επανάσταση 1866-69

Το 1866, επί σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, και επί Ισραήλ πασά στην Κρήτη, την 21 Αυγούστου στις Σκιές το Βουνό (κοντά στον Κουρνά) εμαζευτήκανε Σφακιανοί, αλλά και άλλοι πρόκριτοι και η απόφασή τους «... *συνοψίζετο εν δυσι λέξεσιν: «Ένωση ή θάνατος»* (Β.Ψ. «Ιστ. Σφ.» σ. 2186). Τους Ασφενδιώτες εκπροσωπούσε ο Μ. Μπολιώτης ως αρχηγός αυτών. Την 14/9/1866 από τους Κάμπους της Κυδωνίας οι αντιπρόσωποι του

Κρητικού λαού έστειλαν αναγγελία στον Βασιλέα Γεώργιον τον Α' «περί της αποκηρύξεως της Τουρκικής κυριαρχίας και της ενώσεως της νήσου υπό το σκήπτρο της Α. Μεγαλειότητος» (Β.Ψ. σ. 2188). Η διακήρυξη προς τον λαό της Κρήτης έχει ημερομηνία 19/9/1866 και είναι η παρακάτω: «*Λαέ της Κρήτης, δείξον εις τας δυνάμεις της γης, ως έπραξας μέχρι τούδε, ότι δεν έλαβες τα όπλα ειμή όπως υπερασπιστείς την ελευθερίαν σου και τύχεις της ενώσεως μετά της Ελλάδος. Είθε ο Θεός των στρατών να εισακούσει τας ευχάς σου*».

Κατά τις προετοιμασίες για την επανάσταση του 1866 πληρεξούσιος των Ασφενδιωτών ήτανε ο Νικόλαος Σφηνιαδάκης («Ιστ. τ. Σφ.» Γρ. Π. σ. 506).

Όπως γράφει ο Παπαδοπετράκης («Ιστ. τ. Σφ.» σ. 508-509. Σφακιανοί με Αποκορωνιώτες χτυπήσανε τους Τούρκους στις Βρύσες, όπου οι Τούρκοι φύγανε με συνθήκη μα άφησαν 2.000 νεκρούς στο πεδίο της μάχης.

Αρχές Σεπτεμβρίου Σφακιανοί και Αποκορωνιώτες δώσανε μάχη στον Σαρωνά Αποκορώνου. Σκοτώθηκαν πολλοί Τούρκοι και λίγοι δικοί μας. Εκεί τραυματίστηκε και ο Ιωραήλ πασάς όπου τον πήγανε στα Χανιά και πέθανε. Στις 8/11/1866 έγινε η ανατίναξη του Αρκαδίου. Από 960 ψυχές που ήτανε εκεί μονο 150 σώθηκαν. Μεταξύ των διασωθέντων ήτανε και ο Δηρακόπουλος ανθεπολοχαγός από τη Μεσσηνία εθελοντής, μα ο Μουσταφά πασάς (ο γνωστός μας από το Φραγκοκάστελλο) εδιέταξε και τον τουφεκίσανε.

Την 10/1/1867 ο Μουσταφά πασάς με 25.000 στρατό ήλθε με καράβια από το Σέλινο στη Χ. Σφακίων. Στις 16/1/1867 με τις 25.000 του εδιάβαινε τον Λαγκό του Κατρέ. Τετρακόσιοι Σφακιανοί (μεταξύ αυτών και οι Ασφενδιώτες υπό τον Μανούσο Μπολιώτη) τον χτυπήσανε. Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 2264 «... 400 μάλις άνδρες ετέλεσαν έργα τεράστια. τρόμος είχε καταλάβει τον στρατόν του Μουσταφά, ώστε έπανσεν ούτος να ανθίσταται και σπρέψας τα νώτα υπεχώρει εν ατάκτω όλως φυγή... Όθεν υπέστησαν αναλόγως της διάρκειας της μάχης (2-3 ώραι) και του μικρού αριθμού των επαναστατών μεγίστην ψθοράν, διότι, καθ η εγνώσθη, μετά ταύτα ευρέθησαν πεσόντες περί τους 1200», (ο Γρ. Παπαδοπετράκης «Ιστ. Σφ.» σ. 428 γράφει 1013 νεκρούς)... «... εκ των επαναστατών δ' έπεσαν οι Ασκυφιώται Μανούσος Σταβριανουδάκης και Ιωσήφ Ριζάκης, ο εκ Καλλικράτους Μ. Ρωμανιάς και έτερος τις εξ Ασφένδου ο Χ. Γιολαμιάς και εξ Ανωπόλεως ο Χατζηκαρναλής...» Σχετικά με τη μάχη αυτή γράφει ο Παπαδοπετράκης «Ιστ. τ. Σφ.» σ. 529: «... Μεταξύ δε πάντων διεκρίθησαν εν τη μάχη ταύτη οι Καλλικρατιανοί και εξ όλων ηρίστευσαν οι αδελφοί Ιωάννης και Σταυράκης Παπαδοπετράκια, ο Παντελής Παπαδάκης, ο Ανδρέας Κανκαλάς, ο Παπαδογιάννης, ο Μαλικούτσης, ο Γεωργιλής, ο Ν. Κατσούλης, ο Μ. Μπολιώτης...».

Την 2/2/1867 περί τις 2.000 Σφακιανοί, Ρεθυμνιώτες και Αγιοβασιλειώτες χτυπήσανε στο Βαθιάκο τους Αρμαδιώτες Τούρκους υπό τον αρχηγό Παύλο

Μαράκη. Δεν επέτυχαν τον σκοπό τους μα χάσανε και πολλούς μεταξύ των οποίων τον 500αρχο Ιωάν. Παπαδοπετράκη. Στη σ. 2278 «Ιστ. τ. Κρ.» ο Ψιλάκης γράφει ότι ο Π. Μωράκης περιεστοιχίζετο όλο από συγγενείς του, Μ. Μωράκης, Αναγν. Πολογιωργάκης, Μαν. Μπολιώτης, Ιωσήφ. Μηράκης, Ι. Παυλουδάκης, οι Κελαϊδήδες και οι αδελφοί Παύλος και Εμμ. Πολέντας (ο Μ. Μπολιώτης ήτανε της αδελφής του παιδί).

Ερχομός του Ομέρ Πασά. Με αρχηγό τον Μουσταφά, στο πρώτο έτος της Επανάστασεως, «... και είχε στοιχίσει αυτή, λέγει ο Γαλιτης συγγραφεύς των Αναμνήσεων εις την Κωνσταντινούπολιν 150 εκατομ. φρ. και πλέον των 20 χιλ. στρατιωτών...» (Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» (2284).

Την 28/3/1867 αποβιβάζεται ο Ομέρ στη Σούδα με 25.000 ταχτικούς στρατιώτες και 7.000 ατάχτους μα και τα παράλια των Σφακίων περιέπλεαν 35 τουρκικά πλοία υπό τον Βεσίμ πασάν: Ο Χασάν κατευθυνόμενος προς τα Σφακιά, στη διαδρομή του «... τους πάντας εκατακρεούργει, τα πάντα ηρήμωνε και κατέστρεφεν...» Αναπαύθηκε δυο μέρες στον Στέλο και στις Βρέσες. Δύο τμήματα έκαμε τον στρατόν του. Το ένα τμήμα υπό τον Μεχμέτ πασά κινείτο από την Κράπη και το άλλο από Ρουμιάδων.

Η στην Αργυρούπολη επραγματοποιήσαν αψιμαχίες, στις 18 και 19 του απριλίη. Την 23/4/67 αρχίσανε οι τακτικές μάχες. Εκτός του Ομέρ και του Μεχμέτ, οι Τούρκοι είχανε ηγετικά στελέχη τον Ρεσίτ, τον Σουλεϊμάν κ.α. Τετρακόσιοι εβδομήντα άνδρες Σφακίανοι απέκρουσαν τους άνω των 30.000 βαρβάρους και τους ανάγκασαν να αναβάλουνε τα σχέδιά τους. Ο Παπαδοπετρ. «Ιστ. τ. Σφ.» σ. 537 γράφει: «... οι δε οπλαρχηγοί Σφακίων Παντελής Παπαδάκης, Μπολιώτης, Μωράκης, Κουτρομπαδάκης, Καβρός και πολλοί άλλοι μετά 470 ανδρών Σφακίανών παρακολουθούντες τον πολέμιον κατά πόδας, καθώς και ο Κορωνάτος με πολλούς αυτού εθελοντάς και Ρεθυμνίους, επέφερον πολλαχού μεγάλας φθοράς...».

Στις 23 Ιουνίου 1868, νύχτα εβγήκε στο Ασκήφου ο Μεχμέτ με 10.000 στρατό. Οι επαναστάτες τον πυροβο-

Μανούσος Θ. Μπολιώτης.
Αρχηγός Ασφενδιωτών 1830-1918

λούσαν και αυτός ήταν σε δύσκολη θέση γιατί φοβόταν την πολιορκία, όπως έφτασε στο Φραγκοκάστελλο ο Ομέρ με καράβια από την ανατολική Κρήτη με 55.000 στρατό, και όπου διοικητήριο είχε την εκκλησία του Αγ. Χαράλαμψ. Οι οικογένειες από τον Πατσιανό και Καψοδάσο τραβούσαν προς τα πάνω. Οι Τούρκοι από κοντά τους ακολουθούσαν. «Ο οπλαρχηγός των Καλλικρατιανών, Παντελής Παπαδάκης από τα πάνω του Καψοδάσου, ο οπλαρχηγός των Ασφενδιωτών Μ. Μπολιώτης από τα πάνω του Πατσιανού μετά των ολίγων ευρεθέντων ανδρών, διεπιλονίκουν κατά σπιθαμήν την ανάβασιν των πολεμίων. Αλλά τι ηδύναντο μόλις 200 άνδρες προς 55.000... οι μὲν δια του Πατσιανού, ανήλθον εις το ύψιστον όρος Περυσινάκι, οι δε δια του Καψοδάσου ανέβησαν εις το προς νότον του Καλλικράτους Τρουλλωτόν Κεφάλι λεγόμενον...». Έφτασε και ο Ρεσίτ πασάς από το μέρος του Καλλικράτη με 8.000 στρατό για ενίσχυση των πολεμίων. «Ιστ. τ. Σφ.» Γρ. Π. σ. 541 «... Οι δε πολέμιοι προελαύνοντες εξ όλων των σημείων ηνώθησαν επί το όρος Φράτσια (ανάμεσα Ασφένδου και Τζιμρος) εις μίαν στρατιάν συγκείμενην από 73 χιλιάδας ανδρών. Τον αριθμόν τούτον διεβεβαίωσεν ημάς νέος τις Βούλγαρος υπηρετών εις την διανομήν των σιτηρεσίων...» και στη σελίδα 545 της ίδιας ιστορίας γράφει: «... Ενωθέν την ώσπερ έφημεν των τριών στρατευμάτων εν Ασφένδω αι οικογένεαι, προσδραμούσαι, κατέφυγον εις Αγ. Ρουμελην, ένθα κατά καλήν τύχην εύρον δύο ευρωπαϊκά πλοία και ανεχώρησαν δια την Ελλάδα όπως ευρέθησαν...».

Πάρα πολλά γυναικόπαιδα πήγαν τότε στην Κέρκυρα. Ο παππούς μου είχε πάει ως παιδί και πολλές φορές μου έκανε ιστορίες από την εις «Κορφούς» παιδική του ζωή (την ήξερε «Κορφούς» όχι Κέρκυρα). Τη γιαγιά μου, αδελφή του φονευθέντος στην μάχη της Κίναβος Νικ. Δεληγιαννάκη, δεν την θυμύμαι καλά. Ξέρω ότι στους «Κορφούς» πήγαινε στο Σχολείο σαν προσφυγάκι και αυτή έμαθε στον πατέρα μου τα λίγα γράμματα που ήξερε. Τότε λέγανε τη θρηνητική μαντινάδα:

*«Εκάψασι τα σπύθια μας, επήρασιν τα 'ζά μας
και προσφυγάκια τσοι Κορφούς επήγαν τα παιδιά μας».*

Αλαφρωμένοι από την ευθύνη των οικογενειών, οι πιο πολλοί Σφακιανοί, επιδοθήκανε στον πόλεμο. Από τη μεριά της Αράδενας ήταν οι δικοί μας και από τη μεριά της Ανώπολης οι εχθροί. Πιστεύανε ότι μόνο δια ξηράς θα προσπαθούσαν οι Τούρκοι να περάσουν και με τους 1.000 επαναστάτες επιχειρούσαν να αντιμετωπίσουν 73.000 Τούρκους και θωρηκτά πλοία που τους κανονιοβολούσαν. Πέρασαν όμως με πλοία οι Τούρκοι στα δυτικά του φαραγγιού της Αράδενας και ξαφνικά οι δικοί μας βρεθήκανε ανάμεσα σε δυο πυρά πολυπληθών εχθρών, οπότε καταναγκαστικά τραβήξαν προς τα Κρούσια. Κατά την καταδίωξη σκοτώθηκαν 25 επαναστάτες. Εσκοτώθηκαν όμως και πολλοί Τούρκοι μεταξύ των οποίων ο επίσημος Δελή Χουσεΐν και αυτός ο Ρεσίτ τραυματίστηκε εδώ και πέθανε σε λίγο. Και έφυγαν από τα Σφακιά οι εχθροί που επέτυχαν την καταστροφή τους μα δεν επέτυχαν την

υποταγήν τους άφησαν όμως στη Χ. Σφακίων φρουρά από 6.000 άνδρες για 6 μήνες. Και γράφει ο Ν. Ψύχας «... δεν υπάρχει πλέον εν Σφακίοις κατάλυμμα ή ναός, ή αμπελών, ή φυτεία κτήνος ή πρόβατον. Δεν εφώνησεν αλέκτωρ. Πανταχού τέγρα και ερημιά φρικώδης».

Στις 11 Ιουλίου 1868 εχτύπησαν «... τον εν Μπροσγαλιώ τουρκικόν Στρατόν μεταβαίνοντα προς εν Φραγκοκαστέλλω ότε, εις των οπληρχηγών, ο Ε. Χιώτης τραυματίσθη και τινές άλλοι όπλίται» Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 2368).

Η προσωρινή επαναστατική Κυβέρνηση είχε έδρα την 21/9/1868 το Ασφένδου (Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 2402. Την 27/10/1868 η προσωρινή Κυβέρνηση έστειλε από το Ασφένδου το υπ' αριθ./30 «έγγραφον σπουδαιόν» Β.Ψ. «Ιστ. τ. Κρ.» σ. 2409. Δεν ξέρομε πόσο πριν και πόσο μετά είχε έδρα το Ασφένδου η Προσωρινή Κυβέρνηση.

Φθινόπωρο του 1868 βγήκανε στα Φράτσια 5.000 Τούρκοι σε μια επίδειξη δυνάμεως και θάρρους «... οι Καλλικρατιανοί, Ασφενδιώται και Ιμυριώται ενετέθησαν ισχυρώς κατά των επιδρομέων και έτρεψαν αυτούς εις τα οπίω... αφήκαν βορά των ορνέων 723 κατά την ιδίαν αυτών ομολογίαν. Σφακιανοί δε και εθελονταί εγονεύθησαν ως 6 άνδρες οι ηλείστοι σπουδαιοί, ελληγώθηον δε και πολλοί εν οίς και ο Μ. Μπολιώτης, αρχηγός των Ασφενδιωτών...».

Για τις επαναστάσεις 1866-1868 άκουσα ακόμα τα παρακάτω: 1) Εβγαίναμε μια φορά στο Ασφένδου από το Ασφενδιώτικο φαράγγι. Είμαστε 5-6 άτομα. Εγώ ήμουν παιδί, οι άλλοι ήτανε μεγάλοι και η Ασηασία Αντ. Βενάκη, αδελφή του Γ. Πέρρου, του Μακεδονομάχου, μας είπε όταν καθίσαμε για να ξεκουραστούμε στις «καθές». «Σε κείνο το σκίσημα (δείχνοντας προς τα ανατολικά περιήεila του φαράγγιού) ήσανε μια βολά φαμελιές χλωσμένες γιατί ήσανιε Τούρκοι μπαζμένοι στο φαράγγι και έκλαιγε μιας το μικρό τζη κι εγγύρευε νερό μια δεν είχε να του δώσει. Για να μην τ' ακουσουν οι Τούρκοι, απού έκλεγενε κι επερνούσανε από κοντά, εσίρισεν' στο καλύκι τζη και του δωκεν το τσίρι για νερό» (καλύκια λέγανε ένα είδος παντόφλες που δεν είχανε τακούνη και που ήτανε το ίδιο και τα δύο. (Δεν ήτανε δεξιά και αριστερό).

2) Στον «Πηγαδόλακα» πιο κάτω, πριν μας φανεί το Ασφένδου όταν βγαίνομε από κάτω είναι μια πέτρα στην επιφάνεια, περίπου μισό κυβικό. Εκεί στο γύρω της πέτρας το 1866 είχανε σφάζει οι Τούρκοι ένα καλόγερο. Όσοπου να ησυχάσουνε τα πράγματα το πώμα έβγαζε φοβερές αναθυμιάσεις και εκεί του ήετιαξαν χώμα και τον σκεπάσανε (πληροφορία Ιωσήφ Α. Πυροβολάκης που πέθανε υπέργηρος την 10ετία του 60).

3) Τον Ανδρέα Μπολιώτη, αδελφό του Μ. Μπολιώτη, αρχηγού των Ασφενδιωτών, τον σκότωσαν οι Τούρκοι το 1898 στο Βελονάδω (χωριό του Ρεθύμνου). Οι συγγενείς του φέρανε μικρό αριθμό Τούρκων και τούς γκρεμί-

σανε στους Κάϊνη το φαράγγι, για εκδίκηση. Τον ένα τον λέγανε Σκαντάλι. Ένας πρίνος που ήτανε εκεί κοντά τον ονομάσανε «Του Σκαντάλι ο Πρίνος» (Πληροφορία Πρ. Μπολιώτης που πέθανε πολύ γέρος, πάνω από 20ετία).

4) Σε μια μάχη στην Κάναβο ο νεαρός, βαθμοφόρος του Μ. Μπολιώτη, Νικ. Ανδρ. Δεληγιαννάκης σκοτώθηκε όπως κρατούσε μητριζί μέσα από το νεκροταφείο. Ο πατέρας του δεν είχε άλλο γιο και δεν ξαναέκοψε μαλλιά, ούτε γένια και του κόλλησαν το παρατσούκλι «Σκουλής» = μαλλιάς. Το ότι ήτανε νεαρός αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η μητέρα του βύζαινε ακόμα τη μικρή του αδελφή την Αργυρώ που άμα μεγάλωσε την παντρεύτηκε ο Σπ. Χιωτάκης. Όταν έχασε το γιο της η τραγική μάνα, μια κακή, ή παλαβή, γειτόνισσα της έλεγε εκεί που βύζαινε: «*Εγώγια σου κακομοίρα. Έχασες ένα λαρνί χρυσάφι κι αυτοδά το σκ... θα κάθεται να ξανοίγεις!!*». Τ' άκουσα από τον πατέρα μου, από την μητέρα μου και από τον θείο Εμμ. Χιωτάκη, που και αυτοί τ' ακούσανε από άλλους. Ο Ν. Δεληγιαννάκης αυτός ήτανε αδελφός της γιαγιάς μου.

5) Ο Μανούσος Μπολιώτης είχε σηματοφόρους, σαν αρχηγός Ασφενδιωτών, τον Ιωάννη Πατατούκο και τον Ερμανουήλ Μαρινάκη. Κάποτε που κινδύνευε να τους πάρουνε οι Τούρκοι τη σημαία, ο Εμμ. Μαρινάκης έβαλε το ράσο του με την κουκούλα βαθιά - βαθιά και χύμηξε και πήγε και τη γλίτωσε με όλο που εκεί πέφτανε οι σφαίρες βροχή. (Πληροφορία Προκόπης Μ. Μπολιώτης).

6) Ο Μανούσος Μπολιώτης, αρχηγός Ασφενδιωτών είχε στελεχωμένο το «*μπαϊράκι*» του (τη δύναμη των Ασφενδιωτών) είχε δηλαδή βαθμοφόρους τους: 1. Εμμ. Μαρινάκη 2. Νικόλαο Δεληγιαννάκη (που σκοτώθηκε στην Κάναβο). 3. Ευσπράτιο Χιωτάκη 4. Γεώργιος Ι. Γερωνυμάκης και 5. Ιωάννης Πατατούκος (πληροφορία Προκόπης Μπολιώτης που αναφέρομε και παραπάνω και που ήτανε γιος του Μανούσου Μπολιώτη αρχηγού).

7) Ο Γεώργιος Ι. Γερωνυμάκης ήτανε ο παππούς μου. Δεν τον θυμάμαι. Άκουσα όμως από τους γονείς μου ότι πολέμησε και στην παλιά Ελλάδα. Δεν ξέρω πως βρέθηκε εκεί, με ποιες συνθήκες και υπό ποιον αρχηγό, ούτε σε ποια μέρη. Όταν ήλθε εδώ ήξερε τα δημοτικά τραγούδια, τα κλέφτικα. Έλεγε και ένα ολαβικό: «*Τκνε μέκνε, ντάλε μίλε ντάλε, ντάλε μίλε τράπα*»

Δεν ξέρω τι σημαίνουνε τα ολαβικά αυτά λόγια. Τα είχανε μάθει αυτοί που ζήσανε τον παππού μου και πολλές φορές στο δρόμο που τους συναντούσα, μου τα έλεγαν χαριτολογώντας. (Ο Εμμ. Βενάκης, ο Ι. Πυροβολάκης, ο Ι. Πωλοσηφάκης κ.α.). Ο παππούς μου έπαιρνε σύνταξη παλαιού αγωνιστού

8) Στην «*Ιστ. τ. Κρ.*» Ι. Δ. Μουρέλλου στη σελίδα 904 είναι γραμμένη μια μακροσκελή προκήρυξη που στέλνουνε οι Σφακιανοί προς τους: Πατέρα Μισαήλ Αποστολίδη, Εμ. Αντωνιάδη, Ν. Ρενιέρη και Σ. Αντωνιάδη, υπογράφεται από τρεις Ασφενδιώτες. 1. Θεόδωρος Δεληγιαννάκης, 2. Ανδρουλής Δεληγιαννάκης και 3. Σ. Φρουσούλης.

Ο Φρυσούλης πρέπει να ήταν προπαίποός του Γ. Φρυσούλη που οι γεροντότεροι τον ξέραμε «Ρουσογιώργη». Ότι αφορά όμως τον Ανδρουλή Δεληγιαννάκη, ήτανε χωρίς άλλο ένας από τους δύο πρωτοξαδέρφους που ο ένας ήτανε γιος του Νικολάκη και ο άλλος γιος του Μάρκου. Ακούγονταν «οι δυο Αντρουλιήδες» ότι αφορούσε και τους δύο. Για διάκριση, τον γιο του Μάρκο τον λέγανε «Μαρκαντρουλή», ενώ τον άλλο, άμα σκοτώθηκε ο γιος του και δεν έκοψε πια τα μαλλιά του τον λέγανε «Σκουλή».

9) Στα Ρούστικα στου Μπεούλη το Σπήλιο, το 1897 ο Γ. Βένος, ο Μ. Πέρρος, ο Ευστρ. Μαρινάκης και δύο αδελφοί Σφηνιάδες, εσκοτώσανε τρεις Τούρκους. (Πληροφ. Εμμ. Σπ. Χιωτάκης).

10) Ο αρχηγός των Ασφενδιωτών Μανούσος Μπολιώτης, άκουσα από παλιούς, ότι τραυματίστηκε από τους Τούρκους σε μάχη στην Φυλακή Αποκορώνου. Δεν ξέρω ποια χρονολογία.

11) Από τον Προκόπη Μπολιώτη άκουσα ότι σε μια μάχη στου Θυμέ το Αρμί σκοτώθηκαν δύο Σφηνιάδες, ο Μανούσος και ο Γιώργης. Δεν θυμούμαι αν είπε ημερομηνία.

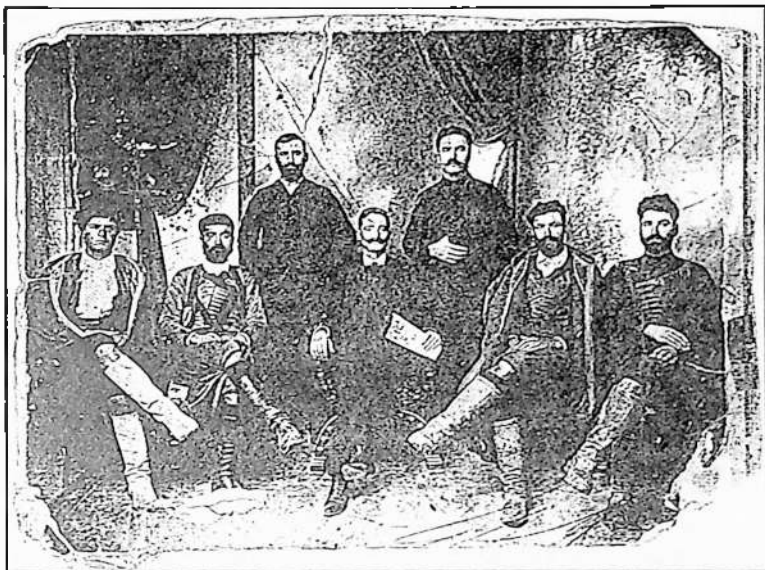
Επαναστάσεις 1877 μέχρι 1898

Στα 1877 μαζεύτηκαν οι Κρητικοί φθινόπωρο σε σύσκεψη στην Κρήνη για να αποφασίσουνε πια γραμμή θα κρατήσουνε. Τους Ασφενδιώτες εκπροσωπούσε ο Μ. Μπολιώτης. Στις 15/1/1878 πάλι κάμανε σύσκεψη στον Φρε. Πάλι εκπρόσωπος ο Μ. Μπολιώτης των Ασφενδιωτών. Στις μάχες που επακολούθησαν οι Ασφενδιώτες εμάχοντο με τον Ν. Χριστοδουλάκη. Υπό τον Μ. Μπολιώτη έλαβαν μέρος στην σημαντική μάχη του Τσιβαρά στις 10 με 12 Ιουνίου 1878 και με τον ίδιο αρχηγό επολέμησαν το 1889.

Στις επαναστάσεις 1895-98 είχανε οργανώσει δύο μπαϊράκια ένα με αρχηγό τον Μ. Μπολιώτη και ένα με αρχηγό τον Δεληγιαννάκη Αναγνώστη.

Με τα δύο αυτά μπαϊράκια (δύο χωριστά πολεμικά σώματα) έλαβαν μέρος στην πολιορκία του Βάμου και μάλιστα έλεγε ο Σταύρος Πολέντας «Σισανές» ότι ήτανε τα πιο οργανωμένα μπαϊράκια τα Ασφενδιώτικα στη φάση αυτή των επαναστάσεων.

Στο κίνημα του Θερίσου

Σφρακιανοί στο κίνημα του Θερίσου

Και στο κίνημα του Θερίσου οι Ασφενδιώτες έδωσαν το παρόν.

Όταν επαρουσιάζετο στο πολιτικό στερέωμα ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ήδη εμεσοσυρανούσανε πολιτικές φροσιγνώμιες Σφρακιανοί (Μ. Κούνδουρος, Χ. Πολογιώργης, Μ. Ζερβός, κ.λπ.) που φιλοδοξούσανε να ηγούντα της Κρήτης. Όλοι τους αυτοί ήτανε πριγκιπικοί και φυσικό ήτανε να τους ακολουθήσουνε οι πιο πολλοί επαρχιώτες τους. Ήτανε όμως και πολλοί Σφρακιανοί που πλαισιώνανε τον Βενιζέλο στο ιστορικό κίνημα του Θερίσου.

Σε μια εκλογή ο Μ. Κούνδουρος ήτανε αντιπολιτευόμενος του Βενιζέλου. Στον Βουβά σε μια περιοδεία προεκλογική αγόρασε ένα ολόκληρο βόδι που ήτανε κουτσό, και το φάγανε οι οπαδοί του. Βγήκε ο Κούνδουρος βουλευτής μα δε βγήκε το κόμμα του. Οι Βενιζελικοί τους βγάλανε μια ρίμα:

«Το βούδι απού τρώγασι ήτο με τρία πόδια

Για κείνο δεν επέτυχε του Κούντουρου το κόμμα»

Για έμβλημα στην εκλογή αυτή είχανε οι Βενιζελικοί την ελιά ενώ οι οπαδοί του Κούνδουρου είχανε τη δάφνη και οι χωριανοί μας οπαδοί του Βενιζέλου έλεγαν: «Ζήτω η ελιά, απού 'ναι στα Λουριά» (τοπωνύμιο του Βουβά)

Στη φωτογραφία είναι Σφακιανοί από το κίνημα του Θερίσου. Δεξιά, προτελευταίος καθήμενος είναι ο Γεώργιος Ξηρουχογιαννάκης ο δεύτερος. Ήταν φλογερός φίλος του Βενιζέλου και από ότι άκουσα από τον γέρο Μπολιωτομανούσο, σε μια προεκλογική περιοδεία του Βενιζέλου, ο Γ. Ξηρουχογιαννάκης τους τραπέζωσε όλους στο Λαφένδου στο σπίτι του που ήτανε στον μεγάλο πύργο, σπίτι που τώρα είναι ερειπωμένο.

Ο Νικόλαος Ανδρ. Δεληγιαννάκης, εγγονός του Σήφη Δεληγιαννάκη, την περίοδο της επανάστασης του Θερίσου (1905), στην οποία πήρε μέρος επί κεφαλής ομάδας Αδαμαντινών που πήγαν τότε στην Κρήτη (Φωτ. από το αρχείο οικογενείας Μανώλη Δεληγιαννάκη).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Έντονη και οηραντική ήτανε η παρουσία της κοινότητας Λαφένδου στον Μακεδονικό Αγώνα.

Γεώργιος Πέρρος

Βέβαια ο σημαντικότερος Μακεδονομάχος από την κοινότητά μας ήτανε ο Γεώργιος Πέρρος, διότι ήτανε από τα σημαντικότερα και αποτελεσματικότερα στελέχη του Μακεδονικού Αγώνα. Από τα πρώτα σιάδια του Αγώνα γνωρίστηκε με τον Παύλο Μελά ο οποίος τον προ-αλαμβάνει σωματοφύλακα του. Το 1903 του αναθέτει ειδική αποστολή και επικεφαλής των Γ. Δικονίριος - Μακρή, Ευθ. Καούδη και Νικ. Βρανά (όλοι Σφακιανού) μεταβαίνουνε στη Μακεδονία όπου, ερχόμενος σε επαφή με τους ντόπιους πρόκριτους έπρεπε να δώσει και να πάρει επιστολές και μηνύματα. Ήξερε την Τουρκική γλώσσα και παρίστανε τον ζωέμπορο. Τον συλλάβανε οι Τούρκοι, εκατάφερε όμως να τον αφήσουνε ελεύθερο και κατάφερε ακόμα να συναντήσει τους επισκόπους Καστοριάς και Φλώρινας και η αποστολή του επέτυχε. Αμέσως του αναθέτουν τη συγκρότηση του πρώτου αντάρτικού σώματος που αποτελείτο από 10 Σφακιανούς και έδρασε μαζί με τον Μακεδόνα αρχηγό Καραβαγγέλη κατά των Βουλγάρων.

Ο Γεώργιος Πέρρος στο σπίτι του Παύλου Μελά στην Κηφισιά.
Αρχές Απριλίου 1903

Το 1904 μετέχει στον αγώνα σαν υπα-οπιστής του Π. Μελά. Το 1912 ο Βενιζέλος του αναθέτει τη συγκρότηση αντάρτικου σώματος και επικεφαλής 150 ανδρών μετέ-χει στον αγώνα απελευθέρωσης της Χίου. Την 11 Νοεμβρίου 1913 εσκοτώθηκε στο Πυθί της Χίου. Ο Δήμος Χίου έδωσε το όνομά του σε έναν κεντρικό δρόμο της Χίου. Στην Αγ. Ζώνη είναι το καλλιμάρμα-ρο κενοτάφιο του. Στο βιβλίο του Π.Κ. «Κρητ. Εθελ. τους Απελευθ. Πολ. 1912-13» σ. 157, 158, 159 γράφει για τον Γ. Πέρρο πολλά.

Στην κηδεία του Γ. Πέρρου, ο Γυμνασιάρχης Χίου εξεφώνησε τον παρα-κάτω επικήδειο.

Γενναίε οπλαρχηγέ Γεώργιε Πέρρο!

Νωπὸν ἀκόμη εἶναι τὸ χῶμα που ἐκάλυψε τὰ σώματα τῶσων ἀνδρείων στρατιωτῶν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τῆς ὑπὸ τοῦ δουλεύοντος ἡμῶν Γένους ονειροπολουμένης Μεγάλῃς Ἰδέας καὶ ἰδοὺ σήμερον, τεθλιμμένοι καὶ δυσφοροῦντες, εὐλαβῆς ἐπιτελούμεν καθήκον κηδεύοντες τὸ ἱερὸν σκῆνος νέου ἥρωος, τέκνου τῆς δοξασμένης ἐκείνης μεγαλοήσου, που ἐγνώρισε πάσης ἐλληνικῆς γῆς ὀλιγότερον τὴν ὕβριν, τὸν ἐξευτελισμὸν καὶ τὸ ὄνειδος τοῦ Τούρκου.

Διότι πρώτη αὐτῆ, με τὴν γενναιότητα καὶ τὸν ἀνήκουστον ἡρωισμόν των Ἀρηιφίλων Τουρκοφάγων παλικαριῶν τῆς, ἐταπεινώσε τὴν σφρὺν των Ἀγαρηνῶν καὶ ἠλευθέρωσε τὸ ἀγίόν τῆς ἐδαφος ἀπὸ τὴν βέβηλον πτέρναν μισαροῦ, ἀτίμου καὶ βαρβαροτάτου τυράννου. Ἀλλ' ὁ Κρῆς Λεβέντης δὲν ἠρέσθη εἰς τοῦτο.

Ὁ πόνος καὶ ὁ στόνος τοῦ υποδοῦλου Μακεδόνας, Ηπειρώτου καὶ Νησιώτου εὐρίσκει ζωηράν τὴν ἀπήχησιν εἰς τὰ ἡρωικά καὶ ἀδάμαστα στέρνα του πολεμιστοῦ των Λευκῶν Ὀρέων. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του, ὁ Κρῆς δὲν ἐξέλαβε σκοπὸν καὶ τέρμα των γιγαντομαχιῶν του, ἀλλ' ἀφειρησίαν πρὸς μετὰδοσιν των καρπῶν τῆς ἐλευθερίας (τοῦ θεοῦ τούτου δώρου, ὅπερ πάντων μάλιστα αὐτὸς ἐκαλλιέργησε) καὶ εἰς τοὺς πάσχοντες ἀδελφούς του.

Τὶς χώρα ἐλληνικὴ ὑπόδουλος δὲν οφείλει φέρον ἐγγνωμοσύνης εἰς τὴν θελοθυσίαν, τὸ ἀδιάσειστον θάρρος καὶ τὴν συνειδησὶν τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης του Κρητός; Οὔτε τοῦ Ὀλύμπου αἰ χιονοσκεπεῖς κορυφαί, οὔτε ἡ ὑπὸ τῆς γραφικῆς Πίνδου διατεταμένη χώρα θα ἀνέπνεον ἰσως τῶσων ταχέως τον μυρβόλον καὶ ζεῖδωρον τῆς ἐλευθερίας ἀέρα ἀν μὴ ὁ ἀρματολὸς Κρῆς ἀντίκρυζε μετὰ καταφρονήσεως τὸ γνωστὸν του τῆς Ἀσίας ἀνδράποδον, τῆς Ἀλβανίας τον δειλὸν δολοφόνον. Καὶ τῆς νήσου μας τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖον ἡ γενναιότης καὶ ἐθελοθυσία του ἀνδρείου μας στρατοῦ ἐφύτευσε, ἔπρεπε νὰ ἀρδευθεῖ πρὸς εὐδοκίμησιν ταχεῖαν με τὸ τίμιον αἷμα Κρητός ἥρωος.

Ἡ πυρετώδης σου φιλοπατρία, ἡ ἐκλαμπρὸς σου μεγαλοψυχία καὶ ἡ εἰς τὸ καθήκον καθοσίωσις, πιστὸς υπηρέτης τῆς πληρώσεως των ἐθνικῶν μας ἰδεῶν καὶ τῆς ἐπιβολῆς του σεβασμοῦ πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς μεγάλῃς μας Πατρίδος, εἶναι τὰ ἐκλαμπρα διόσημα, γενναῖον παλικάρι, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζουσα ἡ Πολιτεία, ἡς τὸ ἱερὸν ἔμβλημα περιτυλίσσει τὸ σείπὸν σου σώμα, καὶ ὑπὲρ του ὁποῖου ἀραγῆς ὡς μάρμαρον καὶ στερρὸς καὶ ἀκλόνητος ὡς βράχος ἐδέχθης εἰς τὸ οὐδέποτε γνωρίσαν τον φόβον εὐγενές στηθὸς σου τὴν ἐχθρικήν του ἀντιχρίστου σφαίραν, τὰ ὁποῖα λέγω ἀναγνωρίζουσα ἡ Πολιτεία στέφει τὸ ἀκτινοβολοῦν μέτωπόν σου δι' ἀμαράντου στεφάνου, ὃν πλέκει ἡ γνώριμός σου θεὰ Δόξα εἰς τοὺς γνωρίζοντας νὰ ἀποθνήσκωσιν ἀθλητὰς καὶ υπερμάχους τῆς εὐγενεστάτης των ἐν τῷ κόσμῳ ἰδεῶν.

Γαίαν ἔχεις ἐλαφράν, ἔνδοξε νεκρέ. Γαίαν ἔχεις ἐλαφράν.

Τραγουδι προς τον Γεώργιο Πέρρο (από το παραπάνω βιβλίο του Π.Κ.)
 «Κλάψε γλυκιά πατρίδα μου, κλάψε τον ήρωα σου
 που τον κρατάς αθάνατο νεκρό στην αγκαλιά σου
 κλάψε Κρήτη τον ήρωα, αυτόν που σ' αγαπούσε
 Το τριημένο σ' όνομα πάντα ψηλά κρατούσε
 Κλάψτε τον χώρες και χωριά, χωριά και βιλαέτια
 Μα κατορθώματα λαμπρά άλλος δεν κάνει τέτοια
 Τώρα γλυκά, τώρα σιγά εγώ θα τραγουδήσω
 Κι από τον χρυσό τον Πέρρο μας αγνώμη θα ζητήσω
 Γονατιστός προσεύχομαι και κλαίω, ήρωά μου
 Δάφνες και φοίνικες κρατώ για σε στην αγκαλιά μου
 Να σε στολίσω αθάνατε Γιωργάκη νέχια μέρα
 Και να σου πω πως σε θρηνεί η Κρήτη πέρα ως πέρα».

Μανούσος Πέρρος

Μανούσος Πέρρος και αυτός από το Αφένδου. Επολέμησε υπό τον πρωτεξάδελφό του αρχηγό Γ. Πέρρο και όταν ο Γεώργιος σκοτώθηκε, ανέλαβε ο Μανούσος την αρχηγία του σώματος.

(Σχετικά στο βιβλίο του Π.Κ. «Κρ. Εθελ. στους Απελευθ. Πολέμους 1912-13» σελ. 157).

Στη φωτογραφία: Στη μέση όρθιος ο καπετάν Γεώργιος Πέρρος, Αριστερά όρθιος ο πρωτεξάδελφός του Μανούσος Ευστρ. Πέρρος, ο οποίος ανέλαβε στη συνέχεια την αρχηγία. Καθισμένοι: αριστερά Στ. Κριακίς, δεξιά Ανδρέας Μόσχοβης.

Ο Μακεδονομάχος
Ιωάννης Νικ. Βούρβαχης

Ιωάννης Νικ. Βούρβαχης

Ο Ιωάννης Νικ. Βούρβαχης ήταν Ασφενδιώτης. Στον Μακεδονικό Αγώνα ήταν μαζί με τον Στ. Μαρινάκη στον Καμηλάκι το σώμα και μαζί τους δικάσανε με την όχι και μικρή καταδίκη των 105 χρόνων για τον καθένα. Όταν ηρέμισαν τα πράγματα και βάσει συνθηκών, αφέθηκαν ελεύθεροι όπου και αυτός μετανάστευσε στην Αμερική.

Αδελφοί Μανταδάκηδες

Ο Μανώλης Μανταδάκης του Μανούσου γεννήθηκε στο Ασφένδου Σφακιών. Ήτανε ψάλτης και όλοι τον ξέρανε «Αναγνώστη». Πήγε και αυτός και πολέμησε στον Μακεδονικό Αγώνα. Γύρισε στο χωριό του και παντρεύτηκε και μετά έφυγε οικογενειακά και κατοίκησε στο Τεφέλι Μονοφασιού, είχε γεννηθεί το 1871.

Ένα χρόνο μικρότερος ήτανε ο Γεώργ. Μανταδάκης από τον παραπάνω αδελφό του. Αυτός, και πολέμησε στην Μακεδονία, και εκεί εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη και εκεί πέθανε.

Στη φωτογραφία: Αριστερά ο Γιώργης και δεξιά ο Μανώλης (Π.Κ. «Μακ/χοι και Ηπ/χοι από τα Σφακιά» σ. 145 και 146.

Οι μακεδονομάχοι αδελφοί
Γεώργιος και Μανώλης
Μανταδάκηδες

Ανδρέας Μόσχοβης

Ητανε παλικάρι ο Ανδρέας Μόσχοβης. Ήταν από το Ασφένδου. Επολέμησε μαζί με τον Αρχηγό Γεώργιο Πέρρο. Όταν εσκοτώθηκε ο Αρχηγός του, άκουσα από χωριανούς μας, ότι αυτός μέσα από φοβερό κίνδυνο και από μπάλες βροχή πήγε και πήρε το νεκρό για να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων.

Στην φωτογραφία μαζί με τους Πέρρηδες, είναι ο καθήμενος δεξιά (σχετικά Π.Κ. «Μακεδ/χοι και Ηπ/χοι από τα Σφακιά» σ. 181).

Σταύρος Ιωσήφ Μαρινάκης

Ο Σταύρος Ιωσήφ Μαρινάκης είχε γεννηθεί το 1885. Όταν πήγε εθελοντής μακεδονομάχος το 1906 γνωρίστηκε με τον Καπετάν Καμηλάκη, από την πεδιάδα Ηρακλείου και τον προσέλαβε στο σώμα του και τον είχε και γραμματέα του. Έλαβε μέρος σε πολλές μάχες και διακρίθηκε για την παλικαριά του. Το σώμα τους προδόθηκε και τους πιάσανε και τον καπετάνιο τους τον απαγχόνισαν την 20/5/1907 τους άντρες του δικάσανε 105 χρόνια φυλακή τον καθένα, όμως αργότερα τους έπιασε χάρη με τις συνθήκες και αποφυλακιστήκανε. Όταν ηουχάσανε τα πράγματα εμετανάστευσε στην Αμερική όπου και χαθήκανε εκεί τα ίχνη του από το 1919.

Το 1932 εστάλη στον αδελφό του Παύλο αναμνηστικό μετάλλιο τον οποίον έχομε φωτοτυπία και είναι το παρακάτω:

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΑΠΙΟΝΕΜΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟ ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΥ

Εις τον ιδιώτην Μαρινάκην Σταύρον

Δια τας εξαιρετικὰς υπηρεσίας του εις τον αγώναν τούτον δι' ας
ενεγράφη εις την εφετηρίδαν των μακεδονομάχων 1903-1909

Εις την κατηγορίαν των οπλιτών υπ' ανξ. αριθ. 1131

Εν Αθήναις τη 4 Νοεμβρίου 1932.

Ο

Πρόεδρος της Δημοκρατίας

Ο

Υπουργός των Στρατιωτικών»

(υπογραφές δυσανάγνωστοι)

Ο Ασφενδιότης Μακεδονομάχος
Σταύρος Ι. Μαρινάκης

Ερμανουήλ Νικολάου Φρυσούλης

Στο βιβλίο του Γιάννη Νικ. Μάντακα «Κρήτες Μακεδονομάχοι» Χανιά 1994 και στη σελίδα 251 με α/α 505 διαβάζουμε «Φρυσούλης Ερμανουήλ του Νικολάου από το Ασφένδου Σφακίων Χανίων Κρήτης εθελοντής οπλίτης Α.Ν. 76/1936» στον κατάλογο των μακεδονομάχων. Τον θυμούμαι και μάλιστα τον λέγαμε «Μάνολα». Έφυγε από το χωριό μας παραμονές του πολέμου και κατοίκησε στη Μεσορά. Ότι ήτανε Μακεδονομάχος το ξανάκουσα αλλά με ποιο αρχηγό και ποια χρονολογία και που δεν ξέρωμε.

Δεληγιαννάκης Θεόδωρος του Νικολάου

Οπως και στην παραπάνω περίπτωση, στο ίδιο βιβλίο του Γιάννη Μάντακα στη σελ. 237 και με α/α 93 στον κατάλογο των Μακεδονομάχων διαβάζουμε «Δεληγιαννάκης Θεόδωρος του Νικολάου από το Ασφένδου Σφακίων Χανίων Κρήτης, εθελοντής οπλίτης Α.Ν. 76/1936. Δεν έχωμε και για την περίπτωση του Δεληγιαννάκη άλλα στοιχεία. Βέβαια, ξέρωμε ποιος ήτανε ο άνθρωπος αυτός και ότι ήτανε Μακεδονομάχος.

Νικόλαος Χατζιδάκης

Ο Νικόλαος Χατζιδάκης του Εμμ. από νεαρός έφυγε στην Αίγυπτο. Πάντα ήξερα ότι στις αρχές του αιώνα μας είχε μαγαζί στην Αίγυπτο και όταν άρχισε ο Μακεδονικός Αγώνας, έκλεισε το μαγαζί του και ήρθε στην Ελλάδα και επήγε εκεί εθελοντής. Δεν τον βρήκα όμως γραμμένο πουθενά. Πότε πολέμησε, με ποιον αρχηγό και σε ποιες μάχες κανείς δεν ξέρει. Πέθανε στα Χανιά προ 20 περίπου χρόνια.

Νικ. Χατζιδάκης Μακεδονομάχος

ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΑΣΦΕΝΔΟΥ ΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣΑΝΕ ΑΛΛΟΥ

Ιωάννης Δεληγιάννης

Ο Ιωάννης Δεληγιαννάκης γεννήθηκε το 1816 στο Ασφένδου. Ήταν αρχηγός της δυτικής επαρχίας Ρεθύμνου και εκατόκρησε στην Αργυρούπολη. Ήταν γιος του Βάσου Δεληγιαννάκη. Ετραυματίστη και επανέληψε στις μάχες εναντίον των Τούρκων. Συνελήφθη από τους Τούρκους και καταδικάστηκε σε ισόβια εξορία και σε δήμευση της περιουσίας του. Δεν εκτελέστηκε όμως η απόφαση αυτή με την επέμβαση των πρεσβευτών των Μ. Δυνάμεων και της τότε ελληνικής Κυβέρνησης. Κατά την Επανάσταση 1896-97 ήτο πληρεξούσιος της επαρχίας.

Ιωάννης Δεληγιαννάκης

Τραγούδι για τους γιους του Ι. Δεληγιαννάκη.

*«Τρεις αδελφοί, τρεις αρχηγοί, τρεις πρωτοκαπετάνιοι,
Από την Κρήτη ξεκινούν στον πόλεμο να πάνε
ν' αγωνιστούν στην Ήπειρο και στη Μακεδονία.
Στα σκλαβωμένα αδέρφια τους ελευθεριά να φέρουν
Παιδιά δικά τους πήρανε αδέρφια και ξαδέλφια
Πήρα και φίλους μιστικούς, τους Κρητικούς λεβέντες
Επήραν και σταυραετούς Σουλιώτες Ήπειρώτες
που 'χαν τον πόλεμο γιορτή, τον πόλεμο παιχνίδι
Τρέχει ο Ηλίας πλεία μπροστά για τη Μακεδονία
Κανάκης για την Ήπειρο, στο Μέτσοβο, στο Δράσκο
Κι ο Μάρκος ο Μικρότερος Παραμυθιά και Σούλι».*

Πατέρας των τριών αυτών αδελφών, ήταν ο Ιωάννης Βάσου Δεληγιαννάκης που αναφέρομε παραπάνω, αρχηγός Δ. Επαρχία Ρεθύμνου.

Ηλίας Δεληγιαννάκης.

Γεννήθηκε το 1877 και 19 χρόνων έφηβος ακόμα, εσκότωσε στα Ρούστικα τον αρχηγό της περιοχής Χαλίλ Αγά. Στον Μακεδονικό Αγώνα 1903-8 έδρασε σαν οπλαρχηγός στα Καστανοχώρια και στη Ζαγοριτσάνη με ανεξάρτητο

Ηλίας Δεληγιαννάκης
Μακεδονομάχος

Η προτομή του
στη Θεσσαλονίκη

δικό του σώμα. Στα 1912 - 13 και πάλι επικεφαλής εθελοντών μάχεται στη Μακεδονία. Από το παραπάνω αναφερόμενο βιβλίο του Η. Κελαϊδή μαθαίνουμε ότι ο κ. Γ. Τζημόπουλος στο περιοδικό «Μακεδονική ζωή» παρουσιάζει, μεταξύ άλλων, για τον Η. Δεληγιαννάκη και αντίγραφο του παρακάτω ποτοποιητικού:

«Απονέμεται εις τον Ηλίαν Δεληγιαννάκην ο βαθμός του Σωματάρχου, ένεκα των υπέρ της πατρίδος εκδηλώσεών του, της γενναιοτητος και της ανδρείας τας οποίας επέ-

δειξεν εις τα πεδία της τριφς κατά την ένδοξον επανάστασιν του 1896». Και παρακάτω γράφει ο Τζημόπουλος: «Μετά τους πολέμους οι Κρήτες ανέδειξαν τον γενναίον συμπατριώτη τους βουλευτήν...» (εννοεί τον Η. Δεληγιαννάκη).

Ο Δεληγιαννάκης εσκοτώθηκε κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στον Σκρα τη μάχη, την 17/5/1918 ως υπολοχαγός του Ελληνικού Στρατού. Στην Θεσσαλονίκη είδα την προτομή του στην πλατεία των ηρώων.

Μάρκος Δεληγιαννάκης.

Γεννήθηκε το 1869. Στην επανάσταση του 1895-98 έλαβε μέρος σαν οπλαρχηγός, οπότε και ετραυματίστηκε σε μάχη στον Πύργο της Επισκοπής. Στο κίνημα του Θερίσου εκινήθηκε υπέρ του Βενιζέλου. Το 1912-13 ως αρχηγός δικού του σώματος μάχεται για την απελευθέρωση της Β' Ηπείρου. Ετραυματίστηκε για δεύτερη φορά στη Σκάλα Παραμυθιάς την 29/11/1912.

Ο οπλαρχηγός Μακεδονομάχος
Μάρκος Δεληγιαννάκης

Κανάκης Δεληγιαννάκης.

Στις επαναστάσεις 1877-78 και 1889 επολέμησε υπό τον πατέρα του, αρχηγό Δ. Ρεθύμνου. Στην επανάσταση 1895-98 στην Κρήτη και στα 1912-13 στη Μακεδονία και Β. Ήπειρο έδρασε σαν αρχηγός δικού του σώματος.

Συναντηθήκανε και οι 3 αδελφοί στο Δρίσκο με τα δικά τους σώματα. Αυτή η συνάντηση, τρία σώματα να διοικούνται από τρεις αδελφούς είναι κάτι το σπάνιο μα και κάτι το συγκινητικό και θαυμάσιο.

Κανάκης Δεληγιαννάκης
Οπλαρχηγός Μακεδονομάχος

Βούρβαχης Ιωάννης. Σφακιανός εθελοντής απελευθερωτικών αγώνων κάτοικος Καλονύχτη Ρεθύμνου, καταγόμενος από Ασφένδου, οπλαρχηγός (Π.Κ. «Κρητ. Εθελ. στους Απελ. Πολ. 1912-13» σελ. 57.

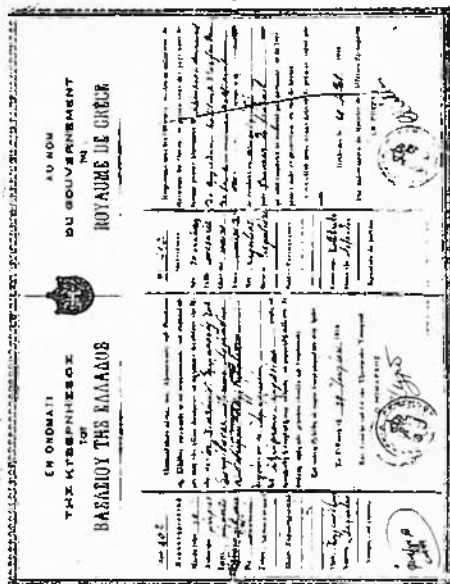
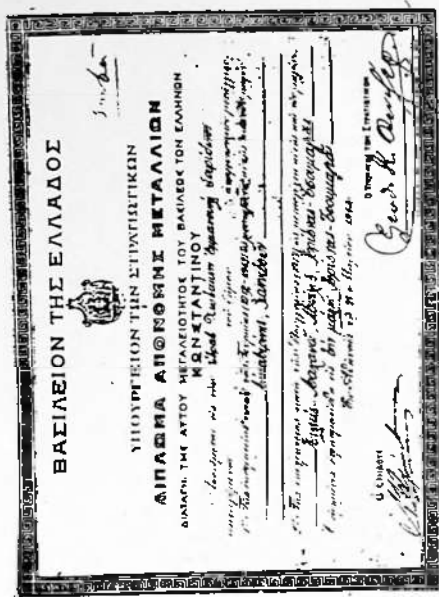
Βούρβαχης Γεώργιος. Κάτοικος Καρωτής Ρεθύμνου, όταν ζούσε, καταγόμενος από Ασφένδου. Επολέμησε στη Μακεδονία επίηρε σχετικό δίπλωμα (Π.Κ. «Κρητ. Εθελ. στους Απ. Πολ. 1912-13» σελ. 117.

Βούρβαχης Μάρκος σημαιοφόρος. Καταγόμενος από Ασφένδου σκοτώθηκε τέλη Οκτωβρίου 1912 κοντά στο Βογαίτικο. (Π.Κ. «Κρ. Εθελ. στους Απελ. Πολ. 1912-13» σελ. 100).

Σφηνιάς Ανδρέας. Δημοσιογράφος καταγόμενος από το Ασφένδου ακολουθούσε τα εθελοντικά σώματα και έκανε πολεμικά ρεπορτάζ.

Σφηνιαδάκης Ιωσήφ του Θεοδώρου. Καταγότανε από το Ασφένδου. Κατοικούσε στο Μέρωνα Ρεθύμνου εθελοντής Α.Ν. 76/1936. Ι. Μάντακα «Κρήτες Μακ/χων 1903-12» σελ. 249.

ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ο Εμμ. Χιωτάκης (στο μέσον), με Κώστα Δεληγιαννάκη «Σαραντάνο» και Γεώργιο Μανταδάκη

Στους Βαλκανικούς Πολέμους η Κοινότητα Ασφένδου έστειλε και πάλι τα παιδιά της όπου πολεμίσανε, όπως πάντα ηρωικά. Ετραυματίστηκαν: 1. Ο Προκόπιος Μπολιώτης (σε άλλο σημείο γράφομε γι' αυτόν) 2. Ο Ιωάννης Μαρινάκης (γράφομε και γι' αυτόν σε άλλο σημείο). 3) Ο Θεόδωρος Φρυσουλάκης, ο λεγόμενος «Καλογιάννης» και ο Εμμανουήλ Σπ. Χιωτάκης. Ο τελευταίος συνελήφθη από τους Γερμανούς στον β' Παγκόσμιο πόλεμο μα κατάφερε να δραπετεύσει και πέρασε στη Γαλλία όπου έκαμε εκεί 10 χρόνια έμαθε τα γαλλικά και οι χωριανοί του τον επονόμαζαν «Γαλέζο». Στη Μακεδονία πήγε εθελοντής. Ετραυματίστηκε δυο φορές και του έμεινε σημαντική αναπηρία, επειδή όμως έλειπε στη

Γαλλία 10 χρόνια έχασε τα δικαιώματα συνταξιοδότησεως. Σχετικά με τον Εμμ. Χιωτάκη γράφει ο Γ. Μανουσάκης στο βιβλίο του «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ», στη σ. 79. Στη φωτοτυπία, μεταλλίου φαίνεται ότι έλαβε μέρος στις μάχες Κατερίνης, Γιαννιτσών, Κιλκίς, Λαχανά, Μπέλες, Κρέσνας, Τζουμαγιάς. Ο γιος του, παπά Γιώργης Χιωτάκης, φυλάει τα μετάλλια και τον πολεμικό σταυρό, δυστυχώς το δίπλωμα απονομής του πολεμικού σταυρού δεν υπάρχει. Φυλάει ακόμα κάτι χάλκινα που γράφουνε τις παραπάνω μάχες και ακόμα ένα που έχει χιαστί δυο ξίφη.

Ιωάννης και Σταύρος Εμμ. Μαρινάκης

Από τους πολέμους 1912-13 πάντα έδινε ηρωικά το παρόν ο Ιωάννης Εμμ. Μαρινάκης. Ετραυματίστηκε κατ' επανάληψη στις μάχες και η στήση του ήτανε πάντα παραδειγματική.

Ο αδελφός του Σταύρος ήτανε μακεδονομάχος και σκοτώθηκε στη Σάμο σαν λοχίας.

Στη φωτογραφία τα δύο αδέρφια.
Με παράσημα ο Ιωάννης Εμμ. Μαρινάκης
ο άλλος είναι ο αδελφός του Σταύρος

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Και στη Μικρασιατική Εκστρατεία συμμετείχε η Κοινότητά μας και στις μάχες αλλά και σε φόρο αίματος.

1. Στη μάχη του Σαγγάριου Ποταμού εσκοτώθηκε ο Ιωάννης Σουλ. Χατζιδάκης.

2. Ο αδελφός του παραπάνω, Σπύρος Στ. Χατζιδάκης αρρώστησε στον πόλεμο της Μ. Ασίας και του δόσανε αναρρωτική άδεια και ήλθε στο χωριό και πέθανε συνέπεια κακουχιών πολέμου.

3. Ο Σταύρος Θ. Γερωνυμάκης, αρρώστησε και αυτός και πήρε αναρρωτική άδεια και

Σπύρος Στ. Χατζιδάκης.

Απεβίωσε λόγω κακουχιών κατά την Μικρασιατική καταστροφή.

Ιωάννης Στελιανού Χατζιδάκης. Εροντέθη στην οπισθοχώρηση στη Μικρά Ασία στο Σαγγάριο ποταμό το 1922

ήλθε στο χωριό και πέθανε συνέπεια κακουχιών

πολέμου. Ο πατέρας του Θ. Γερωνυμάκης έπαρνε σύνταξη θύματος πολέμου.

4. Ο Στρατής Γεωργ. Δαρουλιάκης εσκοτώθηκε στη μάχη, στη Μ. Ασία. Δεν ξέρομε σε ποια μάχη. Η άγαμη αδελφή του έπαρνε σύνταξη θύματος πολέμου.

5. Ο Γεώργιος Σταύρου Γερωνυμάκης (που είχε ήδη κατοικήσει ο πατέρας του στα Σόκια της Μ. Ασίας), ήτανε με τους αγνοούμενους. Κανείς δεν ξέρει που χάθηκε.

Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Σ

τον Α' Παγκόσμιο η Κοινότητα δεν είχε αιώλειες συνεληφθησαν όμως αιχμάλωτοι ο Ιωάννης Πωλοσηφάκης, ο Μάρκος Σφηλιάς και ο Εμμ. Χιωτάκης που γράφομε παραπάνω ότι τους έφυγε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο

Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ - ΚΑΤΟΧΗ

Αλβανικό μέτωπο

Το 1940, η 28η Οκτωβρίου με βρήκε στο Ασκήφου που πήγαινα για να μάθω τσαγκάρης. Την πρώτη μέρα που πήγα για να γίνω «τσιράκι» έγινε μια αεροναυμαχία στ' ανοιχτά του Βουβιά στις 1-7-1940 μεταξύ Ιταλικών αεροπλάνων και Αγγλικών καταβιτών. Μα ήρθε και η 28η Οκτωβρίου. Μόλις ξημέρωσε όλος ο κόσμος έραβε τα σιποδάκια, όσο και τραγικά νέα. Σε λίγο το λεωφορείο πέρασε από το Ασκήφου, γεμάτο μέσα, μα φορτωμένο και στο δώμα του, όσα παλικάρια χορούσε. Θυμάμαι πως θα ήθελα να τους αποχαιρετήσω μα δεν συγκέντρωσα το θάρρος. Θυμάμαι το ακραίο ηθικό των παλικαριών. Μου ήρθε στο νου τότε το τραγουδάκι που λέει: «... σαν να παν σε πανηγύρι σ' ανθομένη πασχαλιά...». Στις 28 ή 29 ιταλικά αεροπλάνα εβομβάρδισαν τα Χανιά και φύγανε ύστερα προς το Λιβικό πέλαγος.

Τα θύματα του αλβανικού πολέμου:

Μανούσος Βολουδάκης.
Ερονεύθη εις τον Ελληνο-Ιταλικό
πόλεμο 1940.

Μανούσος Βολουδάκης. Σκοτώθηκε ο Βουβιανονιμηριώτης Μανούσος Π. Βολουδάκης μοναχογιός με 7 αδερφές. Ένα πολυβολείο είχανε εισηγήσαν οι Ιταλοί και σε λίγη ώρα σκοτώθηκαν εκεί δύο πολυβολητές. Κανείς δεν ήτανε πρόθυμος να πάει να πάρει σειρά για τον θάνατο μα το απρόμητο παλικάρι εκείνο πήγε και έπιασε το πολυβόλο και δεν άργησε να γίνει ο τρίτος νεκρός πολυβολητής, παίρνοντας μια σφαίρα στο λαϊμό. Θυμάμαι όταν τους είδα στο Ασκήφου και πήγαιναν για τη μάχη ότι ήτανε στο δώμα του λεωφορείου και έδειχνε τον μεγαλύτερο ενθουσιασμό. Σαν να τον βλέπω τώρα

Παραθέτομε ποίημα που έγραψε για το παλικάρι αυτό ο Ε. Κλειδής το 1941. Ίσως συμπολεμιστής του, από τα Αγκουσελιανά Ρεθύμνου.

«Ένα πουλάκι έκλαιγε σε χαμηλό κλωνάρι
 και το Μανούσο έκλαιγε τ' όμορφο παλικάρι
 Είχε παράστημα σεμνό. Περιπατάγε με χάρη
 Ήταν αιγιός, χρυσαητός λεβέντης καμωμένος
 για την πατρίδα έπνεσε ήρωας δοξασιμένος
 Τέσσερις μήνες έκαμες σωποπούς στην Αλβανία
 και πολεμούσες τσ' Ιταλούς μ' όλη σου την μαγιά
 Σφαίρα σε βρήκε στο λαιμό. Πολυώρα σε παιδεύει
 Όποιος τ' ακούει σήμερα κλαίει και δεν αρνεύει
 Το ένδοξό σου όνομα αθάνατο θα μείνει
 Εις τσι καρδιές και στα χαρτιά εγράφη και δε σβήνει
 Μανούσο που 'σουν αιγιός σι' άλογο με το ξίφος
 και το 'βαφες πολλές φορές στων Ιταλιών το σιήθος
 Μανούσο σε γνωρίσαμε, πριν από λίγα χρόνια
 Εσύνα σου ζήλευανε αηδόνια και παγώνια
 Βολούδη υπερήσανε με το σπαθί στο χέρι
 Τους Ιταλούς ξολόθρενες απ' τα δικά μας μέρη
 Όλα τ' αηδόνια θλίβονται και μια κοπέλα κλαίει
 τον ήρωα που χάθηκε τον λαιρευτό λεβέντη
 Πάντα με νόθο τραγουδιό μέσα στον πεντοζάλη
 γι' αυτό τον άντρα αιού 'δειξε παλικαριά μεγάλη.
 Στα Νομικά εφοίταγε και στη διπλωματία
 Των Ιταλών εμάχετο που είχαν δοσμένη αιτία.
 Στην Αλβανία εχάθηκεν ο τέτοιος ανδρειωμένος
 από τον Παντοδύναμο να 'ναι συχωρεμένος.
 Δεν γράφω άλλα στο χαρτί γιατ' έσπασεν η πέννα
 Τα δάκρμά μου ετρέχανε και το χαρτί το υγραίνα
 Ευάγγελος Κ. Κλειδής
 Αγκουσελιανά Ρεθύμνης

Μιχάλης Μανταδάκης. Ο Ασφενδιώτης Μιχάλης Χρήστου Μανταδάκης, λίγο πριν εκραγεί ο πόλεμος εβρέθηκε στη Γωνιά σε γλέντι. Κρατούσε πιστόλι και τον έπιασε η αστυνομία του Μεταξά και βρέθηκε στη φυλακή. Αυτός εδημιουργούσε πρόβλημα γιατί ήθελε να πάει να πολεμήσει και αναγκάστηκε ο διευθυντής των φυλακών να ενημερώσει τον εισαγγελέα όπου πήγε και κείνος και από κοινού αποφάσισαν την αποφυλάκιση του Μιχάλη όπου πήγε πραγματικά σε μάχιμο τμήμα μα τον βάλανε τραυματιο-

Μιχάλης Μανταδάκης
 Εφρονεθή εις τον Ελληνοϊταλικό
 πόλεμο 1940

φορέα. Πάλι όμως εδημιουργούσε πρόβλημα γιατί ήθελε να είναι στην πρώτη γραμμή. Πάλι του κάνανε το χατήρι και πήγε στον ένατο λόγο, μα δυστυχώς την πρώτη μέρα σκοτώθηκε.

Ιωάννης Μ. Μπολιώτης. Ένας από τους πιο υπολογίσιμους νέους του Βουβιά ήτανε και ο Γιάννης Μάρκου Μπολιώτης. Πέθανε συνέπεια κακουχιών πολέμου. Δεν ξαναγύρισε στο χωριό από τότε που τον πήρανε στην επιστράτευση στην Αλβανία.

Γιώργιος Βρεττουδάκης. Μοναχογιός και ο Γ. Βρεττουδάκης είχε την ατυχία να πεθάνει συνέπεια κακουχιών πολέμου. Από ότι άκουγα τότε, βρέθηκε στο Λουτράκι στο νοσοκομείο τότε με την κατάληψη. Από κει χαθήκανε τα ίχνη του και κανείς δεν τον ξαναείδε από τους γνωστούς συντοπίτες του.

Η Μάχη της Κρήτης

Την Άνοιξη του 1941 ήμουν μαντρατζάκι σε ένα τυροκομείο, στους Βόθωνες, στην ανατολική μεριά του φαραγγιού της Τριπρού με όχι περισσότερο από 1.500 μ. από το πεδίο της μάχης. Ήτανε που δεν ένιωθα τον κίνδυνο και ήτανε ακόμα που δεν ένιωθα ότι εγώ σαν μαντρατζάκι είχα θέση υπηρετού του μιτάτου και δεν ήτανε λόγος να κάθομαι να βλέπω με δικό μου κίνδυνο ξένα συμφέροντα. Συμπτωματικά ευρέθηκα στον Βουβιά στις 20 Μαΐου που πέσανε οι πρώτοι αλεξιπτωτιστές. Δώδεκα αεροπλάνα περάσανε προς το Αιθιοκό άμα έριξαν τους Χιτλεροναζίδες τους και αμέσως ο κόσμος υποψιάστηκε αυτό που συνέβη. Σε λίγο το έμαθε και από τηλεφώνου. Το βράδυ βγήκα στο μιτάτο. Σε 2-3 μέρες ήλθανε οικογένειες από την Τριπρο και μένανε στο μιτάτο. Σε 5-6 μέρες οι Άγγλοι κνηγνημένοι από τους Γερμανούς ήτανε ακριβώς απέναντί μας, στον Αρμό. Μα ήρθανε και στη «γειτονιά» μας Γερμανοί καριά 100ισοί. Σε απόσταση περίπου 600 μ. από το μιτάτο, στο Φράμα εγκαταολιστήκανε και στον Τσούνο είχανε παρατηρητήριο και λέγανε στον αωύρηματο τις παρατηρήσεις τους. Πρώτη φορά εκεί τους είδα από κοντά που ερχόντανε και παίρνανε γάλα και τυρί. Η μορφολογία του εδάφους είναι τέτοια που εβόλενε τα «Σιούκας» και άφηναν τις βόμβες τους όταν ήτανε πάνω από εμάς και αυτές, ακολουθώντας την κατεύθυνση που είχε το αεροπλάνο όταν τις εξαπέλυε, πηγαίνανε και πέφτανε στις κούρμιες. Έβλεπα την εναέρια διαδρομή των βομβών, μέχρι που πέφτανε στο έδαφος. Όταν έριπαν τις βόμβες τους τρία αεροπλάνα, το ένα, με καθέτους εφορμήσεις επολυβολούσε τρία αυτοκίνητα, απέναντι στον Μήτηρο τη Στέρνα. Αυτά ήτανε φορτωμένα πυρομαχικά και πήρανε φωτιά και με τις εκοφενδονίσεις μεταδόθηκε και καίκανε και τα τρία. Από το απόγευμα μέχρι τα μεσά-

νυχτα ακούγονταν εκρήξεις. Συνήθως ερχότανε 2 ή 3 αεροπλάνα κάθε φορά, μια φορά όμως ήλθανε 4. Από τα 4 αυτά ρίξανε το ένα. Ελέγανε πως το χτύπησε Νεοζηλανδός στρατιώτης με Μυδράλιο. Στις 31/5/41 γυρίζανε με τα πόδια πίσω τους αιχμαλώτους. Τα άρβυλά τους τότε είχανε πετοί και πέταλα από κάτω και όπως ήτανε χιλιάδες, άκουγα το ποδοβολητό τους από το μιτάτο.

Οι Γερμανοί μπήκανε στο Ασφένδου, ερχόμενοι από Ασκούφου την 29/5/41 και την ίδια μέρα προχωρήσανε στα Νορμικιανά και τον Βουβά.

Το τελευταίο αυτοκίνητο που πέρασε κάτω (δεν θυμάμαι να ήτανε άλλο πιο πίσω) ήταν ένα μικρό. Το βλέπανε, φαίνεται οι Γερμανοί από την Ήμυρο. Και κάνανε άμεση σκόπηση και τον ρίχνανε οβίδες δεξιά του, αριστερά του, μπροστά του, πίσω του, μα κατάφερε να διαφύγει. Ακόμα θυμόμυα την αγωνία της παιδικής μου ψυχής τις κρίσιμες στιγμές αυτού του αυτοκινήτου.

Καθώς είναι νησί η Κρήτη καταφέρανε να φύγουνε 16.500 στρατιώτες προς την Αίγυπτο, καθώς γράφει ο Τσόριτσιλ στα απομνημονεύματά του και ακόμα καταφέρανε να φυγαδεύσουνε άλλους 1000 μετά. Συνελήφθησαν όμως και αιχμάλωτοι, διαβάζω για 5.000 σε άλλα χαρτιά και σε άλλα 6.000.

Γερμανική Κατοχή

Η ύστερη του Μαΐου 1941 ήτανε η τελευταία μέρα που υπήρχε ένα κομματάκι ελεύτερο της Ελληνικής Επικράτειας. Η μικρή γέση του πολέμου ήτανε και πριν ασηθητή, διότι και νέους εχάναμε στο μέτωπο και υπερήσοις αντιμετωνίζαμε, μα η Κατοχή ήτανε ότι χειρότερο μπορεί να σλλάβει η φαντασία. Εδιαβάζαμε στην ιστορία για τις βαρβαράδες των Τούρκων σαν καταχρητηών μα στην πράξη διαπιστώσαμε ότι υπήρχανε και νεοβάρβαροι, οι Χιτλεροναζίδες.

Από τις πρώτες μέρες που βάζανε στο χερί την Κρήτη, τουφεκίζανε για ασημαντες αιτίες τους αθώους πολίτες. Τον Μιχάλη Τσιτσιριδή π.χ. τουφεκίσανε γιατί τον βρήκανε να μην κρατά ταυτότητα. Αυτός ήτανε από το Ασκούφου.

Τον Σεπτέμβριο του 1941 άρχισαν έργα στον Ακονέ. Έφτιαξαν φρούριο που το προστάτευε πυκνό συρματόπλεγμα και επίσης πυκνή ναρκοθέτηση. Εκεί τοποθέτησαν ένα μεγάλο αούρματο. Εκεί μας πήγαίναν με αγγαρεία από όλα τα γύρω χωριά. Εκεί τους χτύπησε την 27/7/1943 ο Κελαϊδής, ο αργότερα πέραρχος της Ελλάδος. Ευρέθηκα εκεί. Ήμουν μαντραιζάκι στη «Χιονόπυρα» (γειτονικό μιτάτο) και πήγαίνα να φέρω τα πρόβατα για να διαλύσουνε το μιτάτο και όταν ήτανε πάνω από το κεφάλι μου τους χτύπησε. Όπως ακούσαμε έναν σκότωσε και δύο ετραυμάτισε. Τον Σεπτέμβριο του 1944 που συμπυχθήκανε στα Χανιά και στα περίχωρα των

Χανίων οι Γερμανοί, τότε ανατινάξανε όλα τα χτίσματα του Ακονέ και μετά φύγανε. Ο Ακονές είναι στα βόρεια όρια της Κοινότητας, δεν έκαναν άλλο φυλάκιο στην κοινότητά μας. Ναρκωπέδια (εκτός από αυτό του Ακονέ) έκαναν στον Κούτελου, στον Μπίκο το Σηλιάρι και στον ψάλλον το Ρούμα. Εκεί στον ψάλλον το Ρούμα από νάρκες εσκοιώθηκε η Κατίνα Νταμπακάκη από τον Βρασκά και ο Ιωάννης Κουλιέρης από την Ανώπολη όπου ήταν με το μούλρι του και με τον γιο του Νικόλαο. Το ζώο εσκοιώθηκε και αυτό. Το καδί τραυματίστηκε.

Στον Βουβά είδανε μια φορά τον Ανδρέα Μανουσέλη οι Γερμανοί να οπλοφορεί και πήρανε 4 άτομα για οχτώ μέρες από το χωριό και τα είχανε στο Ασκήφου ύπερα τα αφήσανε μα έδωσε το χωριό 17 πρόβατα και 100 οκάδες λάδι και ακόμα μια φορά παιδιά κόρνανε σύρμα από την τηλεφωνική γραμμή και, όταν πεισθήκανε ότι ήταν «κοπελοδουλειά» αρκεσιήκανε που έδωσε το χωριό 100 οκάδες λάδι.

Στη θέση φιδάς της κοινότητας Ίμπρου, συναντήθηκε μια φορά ο Βοεβιανονιμπρωτής Σπέρος Χορμιάης με Γερμανούς στρατιώτες. Αυτός οπλοφορούσε και οι Γερμανοί τον καλοόσανε να πάει να τον πιάσουνε αυτός όμως τους άρχισε στους ποροβολισμούς και εκείνοι τράπηκαν σε φυγή. Ο Χορμιάης μετά πήγε στο Ασφένδου στο σπίτι του Μ. Καγιατή που είχανε μαζί τα πρόβατα και που ήτανε συγγενείς. Οι Γερμανοί πήγανε στο Ασφένδου και τον ζητούσανε και όταν πήγανε στο σπίτι που ήτανε ο Χορμιάης, που αυτοί δεν τον γνώριζαν, και αυτός δεν τους περίμενε. Μόλις άκουσε βήματα στην αυλή οκέπασε με μια κουβέρτα το όπλο του πάνω στην πεζούλα. Αμα μπήκανε μέσα έπιασε ένα τουουκάλι με γιαούρτι και τους το πρόσφερε (λίαν περιποιητικός) και τους έδωσε και κουτάλια. Αυτός πήρε ένα γουβά, δήθεν ότι ήθελε να φέρει νερό, παριστάνοντας τον αδιάφορο μόλις απομακρύνθηκε λίγο είδε κάτι οικόσιτα ζώα και προσεποιείτο ότι θέλει να τα δρομιώσει και έφυγε ανέπαφος και ούτε το όπλο του δεν είδανε οι ναζίδες, που το βρήκε όταν φύγανε και γύρισε αυτός.

Στο περιγιάλι του Βουβά, στην τοποθεσία «Χάλαρα» είναι ο σπηλιος του «Αναράφη». Όπως άκουσα από τον Εμμ. Ν. Χιωτάκη, της πριν από μένα γενιάς, είχε ακούσει αυτός από παλιότερους, ότι εκεί είχε πεθάνει ένας πειρατής που τον λέγανε «Αναράφη» και εκεί οφείλει το σημερινό του όνομα. Το σπήλιο αυτό τον είχανε κρημοφύγετο άλλοτε οι πειρατές και άλλοτε επαναστάτες. Η είσοδος του από την στεριά είναι ύψος κάτω από 1 μ. και προχωρεί ελικοειδώς 3-4 μ. Έτσι που στέκεσαι μπροστά στην είσοδο δεν μπορείς να υποψιαστείς την ύπαρξή του. Όταν όμως προχωρήσεις θα δεις να ανοίγεται ένα χάος μπροστά σου, περίπου 30X70 μ. και ύψος 10 μ. Από τη μεριά της θάλασσας έχει δυο μικρές εισόδους μα τόσο μικρές που δεν χωρά βάρκα. Το νερό προχωρεί στον σπηλιο λιγάκι και με την αντανάκλαση έχει λίγο ημίφως. Τότε που σκοτώσανε τον Γερμανό λοχαγό στο Ασκήφου επιήγαμε εκεί και

κρυφτήκαμε, περίπου 20 χωριανοί μικροί και μεγάλοι. Εγώ ήμουν παιδί. Δεν είχανε εξηγηθεί όμως οι μεγάλοι με ποιο τρόπο θα μας έκαναν σινιάλο για την εξέλιξη της κατάστασης και όταν είμαστε στο Λεπέρινο, στον μισό δρόμο για τον σπήλιο του Αναράρη, με στείλανε πίσω για να πω στις γυναίκες την άλλη μέρα, ενώρις να βάλουμε στο δώμα του Χιωτομανόλη στον Βοεβά μια κόκκινη πετανιά να την κρεμάσουν στον τοίχο και τα βραδιάζονται να έχουνε ένα λύχνο αναμμένο στο δεύτερο πάτωμα στο παράθυρο, αν δεν είναι Γερμανοί στο χωριό. Την άλλη μέρα είμαστε στην κρήνη μας, όμως μόλις εβράδιαζε εβγήκε ο Εμμ. Βεργάκης και είδε την κόκκινη πετανιά και το λύχνο και γύρισε ευχαριστημένος και μας το ανακοίνωσε. Εκεί είδαμε κομμάτια από σταρνιά, από πιθάρια, από τσουκάλια εκεί βρήκα μια λεκάνη χάλκινη σφουριλατημένη και ένα χάλκινο νόμισμα. Αποδείξεις ότι το σπήλαιο αυτό χρησιμοποιείτο συχνά.

Δαμουλής Μπολιώτης

Δαμουλής Μπολιώτης συνελήφθη από τους Γερμανούς την 5/7/43 και τον πήγανε όμηρο στη Γερμανία, όπου έμεινε εκεί μέχρι το 1945. Στο τραγουδάκι που ακολουθεί αναφέρεται περιπαικτικά η τροχιά της ζωής του.

*«Τον Δαμουλή ήτανε πολύ κακό το τυχερό του
για κείνο τον επέρασε άσκημα τον καιρό του
Από μικρό οργανεύτηκε κι έχασε κι αδερφάκια
και δεν εχάρηκε αυτός σαν τ' άλλα τα παιδάκια
Χαιδί το βρήκαν οι Ναζί κι ήταν αρματωμένο
και όμηρο στο Άουσβιτς το πήγαν, το καημένο
Σκληρά τους βουσανίσανε οι Χιτλεροναζίδες
και λίγοι ξαναγύρισαν, οπίσω στις πατρίδες
Με ξύλο και με βάσανα με στερήσες και πείνες
Έκαμε στο στρατόπεδο είκοσι πέντε μήνες.
Μα κείνος ήτανε γερός κι άντεξε ο οργανισμός του
και σ' όλο το χωριό χαρά έδωσ' ο γυρισμός του
Εις τη ζωή του τύχανε πολλά κακά σνηβάντα
Μα με καρτερικότητα αντίκρυζε τα πάντα
Ξύπνιος, λεβέντης, συνετός, φιλότιμος περίσσια
Τα βάσανα τα πάλεψε πάντα παλικαρίσια
Χρόνος ενιακοσιοστός ενενηκοστός και πέμπτος
Επέθανε ο Δαμουλής Ιούνιο εφέτος
Ας είναι η μνήμη αιώνια του Δαμουλή Μπολιώτη
που είχε πάντα βάσανα απ' τη μικρή του νιότη»*

Κ.Γ.

Δαμουλής Μπολιώτης
Όμηρος στη Γερμανία

- Τον Μάϊον 1944 έκαψαν το σπίτι του Έυσ. Σηφροστρατουδάκη.
- Την 12 Οκτωβρίου 1942, άμα έκαψαν τον Καλλικράτη οι Γερμανοί περάσανε από το Ασφένδου περί τους 1500. Δεν κάψανε το χωριό μα το λεηλατήσανε. Είδανε από απόσταση στο βουνό την Μαρία Τζουγανάκη και την πυροβολήσανε όπου τραυματίστηκε στο πόδι την 14/10/42.
- Την 13/5/1943 εκτελέσανε στην Αγιά τον Εμμανουήλ Ι. Τζουγανάκη που τον είχανε ουλλάβει να οπλοφορεί.
- Την 24 Απριλίου 1944 σκοτώσανε τον Στυλιανό Χιωτάκη του Νικ. στο Ασφένδου γιατί τον είδανε να κρατά όπλο και προσπάθησε να διαφύγει.
- Τον Σεπτέμβριο του 1944 ο Χαράλαμπος Μιχ. Μανουσέλης, ο Σπύρος Νικ. Γιάνναρης και ο Ιωάννης Σπ. Βρανάς σκοτώσανε στις παιαδιάς το Ρούμα δυο Γερμανούς.

Από εστιερίσεις πάλι είναι ανεκδιήγητη η κατάσταση, τα χρόνια εκείνα. Φάγανε οι άνθρωποι ψωμί που είχανε μαζί με λίγο κριθινό αλεύρι πρινοβέλανα. Τα φουρνίζανε και μετά τα κάνανε αλεύρι στον χειρόμυλο. Φάγανε χαρουπόψωμο. Τα φουρνίζανε και τα χαρούπια, τα κοπανίζανε και μετά τα αλέθανε στον χειρόμυλο. Φάγανε ρόβι. Το ρόβι είναι ψυχανθές κτηνοτροφή, ειδικά για τα βόδια. Ο άνθρωπος για να το φάει όπως είναι θα δηλητηριασθεί, μα το βράζανε πολλές ώρες και τους αλλάζανε επανειλημμένως το νερό, όταν το ψήνανε για όσπριο. Όταν το κάνανε αλεύρι το βάζανε 2-3 μέρες σε ένα μεγάλο δοχείο στο νερό που του το αλλάζανε πολλές φορές πριν το ζυμώσουνε. Έκανε το ρόβι όμορφο χρώμα στο ψωμί και δεν έβγαζε αποκρουστική μυρουδιά, βέβαια δεν σημαίνει και ότι ήτανε υγιεινό. Τα παραπάνω αλεύρια απαραίτητα έπρεπε να μπουόνε με μια αναλογία κριθίνου, σταρένιου ή ταϊδένιου αλευριού.

Το χειρότερο ψωμί ήτανε αυτό που είχε «βρωμόρουζο». Ρύζι που το έβγαζαν από τη θάλασσα από ένα πνιγμένο Αγγλικό βαπόρι στις Σούδας το λιμάνι. Ψωμί που είχε από το βρωμόρουζο εμέριζε από απόσταση, αποκρουστικά. Μια άλλη κακή συνέπεια της κατοχής ήτανε η κλειριά. Από τη μια η ανάγκη, από την άλλη που δεν υπήρχε εξουσία για να επιβάλει την τάξη. Μέρα-νύχτα, χειμώνα καλοκαίρι, άγρυπνος και ένοπλος έπρεπε να βλέπει κανείς τα ζώα του για να τα χεί.

Άλλο κακό ήτανε η «μαύρη αγορά». Έτσι λέγανε τότε τις συναλλαγές. Ότι πουλούσες και ότι αγόραζες ήτανε στα πλαίσια της «Μ. αγοράς». Για παράδειγμα γράφω ότι θυμάμαι πως ένας χωριανός μας πήγε στο Ασκύφου 30 οκ. λάδι και πήρε 10 οκ. αλεύρι (3 με 1).

Δεν μπορούσε να κινηθεί με εμποριο γιατί είχε πρόβατα. Εγώ παιδί ήμουν, μα τα παιδιά συμμετείχαν τότε στον αγώνα για την επιβίωση και πήγαινα λάδι στα δυτικά χωριά της επαρχίας, που βγάζανε πολύ αλάτι (γιατί εκεί κοντά είναι καλές φυσικές αλοκές) μα βγάζανε λίγο λάδι, γιατί έχουνε λίγες ελιές και έδιναν μια οκά λάδι δέκα οκάδες αλάτι, μια με οχτώ, μια με εφτά... Όπου τους έπαιναν και όπου με πέναναν. Έπαιρναν μετά το αλάτι και το πήγαιναν στα Ρεθυρνιώτικα χωριά και έδιναν μια οκά αλάτι δυο οκάδες κουκιά, δυο οκάδες πατάτες ή άλλο είδος, δηλαδή, αν έδιναν 9 κιλά λάδι άμεση συναλλαγή με αλεύρι θα έπαιρναν τρεις οκάδες, όμως με τη «μαύρη αγορά» μου πήγαινε από δεκαπενταπλάσιο μέχρι εικοσαπλάσιο η ποσότητα του λαδιού με τα άλλα είδη που έπαιρναν. Σωστά λοιπόν την έπαινε «μαύρη αγορά». Άλλοι πήγαιναν από τα Σφακιά μέχρι τη Μεσσαρά για να φέρουνε μια γαϊδουριά κριθάρι. Μιας εβδομάδας διαδρομή. Εγώ δεν πήγα όμως για κριθάρι στη Μεσσαρά, γιατί ήμουν ακόμα πολύ μικρός.

Αγγαρεία. Το 1941 φτιαζανε το φρούριο στον Ακονέ οι Γερμανοί και εκεί μας πηγαίνανε αγγαρεία. Το 1943 μας πηγαίνανε με καράβι στην Αγ. Γαλήνη υποχρέωναν τον Πρόεδρο και τους έδινε κατάσταση ανδρών για κάθε 15μερία. Λεφτά δεν δίνανε δραχμή. Μας δίνανε το πρωί τσάι και μια φετούλα ψωμί. Το μεσημέρι λίγα κουκιά ή χορταρικά και μια φετούλα ψωμί και το βράδυ λίγα χορταρικά ή κουκιά μα όχι ψωμί.

Πήγα μια 15μερία, αν και μικρός ακόμα, σε αντικατάσταση του πατέρα μου και με έδειρε μια φορά ένας Γερμανός, γιατί μια στιγμή σταμάτησα να πάρω μια ανάσα όταν δούλευα καρτσάκι. Είχανε ένα κάρνο μα δεν είχανε άλογο. Πιο εύκολο ήτανε να βάλουνε στο κάρνο 4-5 άντρες παρά να υπάρχει φροντίδα για ένα άλογο. Βέβαια μας έπαιρναν και για μικρότερες αγγαρείες στα φυλάκια της επαρχίας και ειδικά για την διακίνηση εφοδίων μας αγγαρεύανε με τα φορτηγά ζώα (Ασκύφου - Χ. Σφακίων, Ασκύφου - Κομητάδες, Φραγκοκάστέλλο - Χ. Σφακίων κ.λ.π.).

Η Μάχη της Παναγιάς. Τον Νοέμβριο του 1944 έγινε η μάχη της Παναγιάς. Το μεγάλο βάρος της Μάχης το σήκωσε ο Σφακιανός Λόχος και διοικητής του Σφακιανού Λόχου ήτανε ο χωριανός μας Προκόπης Μπολιώτης. Ο Λόχος και ο Λοχαγός του επολέμησε παλικαρίσια και έσπεξε τους Γερμανούς και τους έσπασε τα μούτρα. Πολλοί σκοτώθηκαν από αυτούς μα σκοτώθηκαν και Σφακιανοί ο

Μανούσος Εμμ. Μανουσέλης, στρατιώτης από τον Καλλικράτη και ο Ανθυπολοχαγός Ιωσήφ Μανουσάκας από την Ίμπρο και ακόμα λίγοι από άλλες επαρχίες. Με τους τραυματίες ήτανε ο διοικητής του λόχου Προκόπης Μπουλιώτης.

Ριζίτικο για τη μάχη της Παναγιάς

Σύναξη εκάμα στον Βουβά, στον Μπουλιωτοπροκόπη, στον καπετάνιου τω Σφακιά απόφαση να βγάλου.
Τσοι βάρβαρους του Χίτλερη θέλουσι να χτυπήσου.
Εκείν ο Αντρέας Γιωργηλής και ο Μπουλιώταντρέας
και ο Κοπασανικολής κι ο Μανουσελογιώργης
και δυο θεριά απού πέσανε στην Παναγιά στη μάχη
Ο Μανουσελομανουσίς κι ο Μανουσακοσιήρης
Στην Παναγιά επίγασι κι εδώκεσανε μάχη
Τσοι Γερμανούς κολώνουε και τώνε σπιουν τα μούτρα.
Επέσα Γερμανοί πολλοί μα επέσα γ-και δικοί μας
Εκεια ετραυματίστηκε κι ο Μπουλιωτοπροκόπη.

Διορηρία του 8ου Λόχου του ΕΛΑΣ Σφακίων υπό το Λοχαγό Μπουλιώτη Προκόπη από το Ασφένδον Σφακίων κατά τον Οκτώβριο 1944. Ο πρώτος σηματοφόρος είναι ο Ιωσήφ Πετροβολάκης από το Ασφένδον - Βουβά και συνέχεια ο Κωνσταντίνος Κασούνης - Καμποδάσο. Γεώργιος Κοπάσης Ανάπολη, Μανούσος Μανουσέλης από τον Καλλικράτη, εφονεύθη ηρωικά μαχόμενος κατά τη «Μάχη της Παναγιάς» 12/11/44, στο «Κλεφτοπέλαγος». Ιωάννης Ιωσ. Μανουσέλης από τον Καλλικράτη Σφακίων, Νικόλαος Κοπάσης εμ. Ανθ/γος από την Ανάπολη, Ανδρέας Εμμ. Μανουσέλης, Μιχαήλ Μαν. Μανουσέλης και Ιωσήφ Μανουσάκας από την Ίμπρο εμ. Ανθ/γός έπαισε ηρωικά μαχόμενος κατά των φασιστογερμανών κατά τη Μάχη της Παναγιάς 12/11/44 στο «Κλεφτοπέλαγος».

Εμφύλιος Πόλεμος

Από πριν φύγουν οι Γερμανοί, τα κόμματα άπλωναν τα πλοκάμια τους και στα χωριά και προπαγανδίζανε και το καθ' ένα τους ισχυριζότανε ότι αυτό είναι η σωτηρία της Ελλάδας, μα το άλλο είναι η καταστροφή της. Θυμάμαι που για το Κ.Κ.Ε. κάμανε μια συγκέντρωση στην καρραιδέ του Φρουρούλη (πίσω από το σπίτι του Στέλιου Βενάκη). Ήτανε εκεί και ξενοχωριανοί και λέγανε πόσα καλά θα κάνουνε αυτοί και πόσα κακά κάνει ο «καπιταλισμός».

Η συγκέντρωση των «ΕΟΚιτών» έγινε στον Ξηρουχογιάννη τη σελιά κοντά στο σπίτι του Ιωσήφ Γερονυμάκη. Λέγανε και εκεί τα αντίθετα από όσα λέγανε οι άλλοι.

Βγήκανε και από το χωριό μας εθελοντές και στη μια και στην άλλη παράταξη. Δεν είχαμε θύματα από τους εθελοντές. Ο Γεώργιος Ιωσήφ Γερονυμάκης που υπηρετούσε στη χωροφυλακή με τριετή θητεία εκοιτώθηκε από κομμουνιστές αντάρτες στη Στρατονίκη Χαλκιδική την 23/2/1946.

Δεν εδημιούργησε τοπικό διχασμό στο χωριό μας ο εμφύλιος πόλεμος. Θυμάμαι μια φορά και έπινε μια παρέα κρασί στον Βουβά. Ένας χωριανός μας κατέβηκε από το βουνό από τους αριστερούς αντάρτες. Ένας άλλος χωριανός μας βρέθηκε στο χωριό, και αυτός ήτανε από την ομάδα των δεξιών. Μαζί καθίσανε, μαζί κάνανε εις υγεία και χαριτολογώντας ελέγανε: «*έντα θα κάνομεν ανέ βρεθούμεν, εμείς οι δυο αντιμέτωποι σε κιαριά μάχη*». Αυτό δεν νομίζω ότι μπορούσε να συμβαίνει συχνά. Ήμουν παρών στην παρέα εκείνη και αυτό συνέβει στον Ι. Βρεττού το καφενείο στον ονιά του Ι. Πυροβολάκη.

Γεώργιος Ιωσήφ Γερονυμάκης

Ο Γεώργιος Γερονυμάκης ήτανε το μοναδικό θύμα από την κοινότητα Ασφένδου στον εμφύλιο Πόλεμο. Κατετάγη στην χωροφυλακή για τριετή θητεία, μα εξέπασε ο εμφύλιος όταν υπηρετούσε και εφονεύθηκε στην Στρατονίκη της Χαλκιδικής παραμονές Χριστουγέννων του 1946 σε συμπλοκή με τους αντάρτες.

Γεοργ. Γερονυμάκη

ΠΗΓΕΣ ΠΟΥ ΒΡΕΘΗΚΑΝΕ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

- 1) Βασιλείου Ψιλάκη «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
- 2) Γ. Δ. Μουρέλλου «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
- 3) Π. Κριάρη «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
- 4) Κριτοβουλίδη «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»
- 5) Ζ. Πρακτικίδη «ΧΩΡΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ» 1818
- 6) Γρ. Παπαδοπειράκη «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ» έκδοση 1971
- 7) Ζ. Βάου «ΚΡΗΤΕΣ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΙΔΡΥΤΕΣ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΟΣ ΜΗΛΟΥ» 1994
- 8) Π. Κελαϊδή «ΡΙΖΙΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ» τόμος Α' και Β'
- 9) Στ. Κελαϊδή «ΕΝΑΣ ΓΕΡΟ ΠΑΠΑΣ»
- 10) Π. Κελαϊδή «ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΜΑΧΟΙ ΑΠΟ ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ» 1992
- 11) Π. Κελαϊδή «ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-13»
- 12) Π. Κελαϊδή «Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ» 1978
- 13) Γ. Καραβίτη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ» 1994 τόμος Α' και Β'
- 14) Γ. Μιάντακα «ΚΡΗΤΕΣ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ 1903-1912» 1994
- 15) Ν. Αγγελή «Ο ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ»
- 16) Π. Κασμάτη «ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ» 1953.
- 17) Γ. Παπαδόπειρου «ΟΣΑ ΔΕΝ ΣΒΗΝΕΙ Ο ΧΡΟΝΟΣ» 1963
- 18) R. PASHLEY «ΤΑΞΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ» 1837 έκδοση 1994
- 19) Στοιχεία από Ιστορικό Αρχείο Κρήτης
- 20) Στοιχεία από το αρχείο της Κοινότητας Ασφένδου
- 21) Στατιστική Υπηρεσία Χανιά
- 22) Αρχεία Νομαρχίας Χανίων
- 23) Αρχεία Πολεοδομίας Χανιά
- 24) Παλιά επίσημα έγγραφα
- 25) Εφημερίδα «Το Βήμα» Αθηνών
- 26) Εφημερίδα «Χανιώτικα Νέα» Χανίων
- 27) Εφημερίδα «ΤΑ ΣΦΑΚΙΑ»
- 28) Το ιστορικό της οικογενείας Βούρβαχη, από τον Νικολαΐδη Βουρβάκι εμπορικό ακόλουθο Ελλ. Πρεσβείας Παρισίων το 1959.
- 30) Προφορικές πληροφορίες από άτομα προηγούμενης γενιάς.
- 31) Ιστορικό της οικογενείας Δεληγιαννάκη από τον στρατηγό τ.α. Ηλία Δεληγιαννάκη.
- 32) Το βιβλίο ιστορίας του Δ. Σχολείου Βουβά.

Τραγούδι του Ασφένδου

Στ' Ασφένδου πρώτη μου φορά είδα το φως της μέρας.
Κ' οι πέτρες του μ' αρέσουνε, το χώμα κι ο αέρας.
Ασφένδου, κάθε ακρογιαλιά και κάθε σου σηπλιάρι,
Κάθε φαράγγι και βουνό έχει για μένα χάρη.
Το όνομά σου βλέπομε συχνά στην ιστορία,
γιατί πολλά επρόσφερες στον χρόνο την πορεία.
Πλήρωσες για την λευτεριά του αίματος τους φόρους,
και καπετάνιους έδωσες κι απλούς τουφεκοφόρους.
Και τρεις μεγάλους αρχηγούς έδωσες εις τις μάχες.
Πολύ μεγάλους ήρωες, μεγάλους πολεμάρχες.
Τότε στην επανάσταση του Δάσκαλου του Γιάννη,
έπεσ' ο Μπουρμιαχοστρατής τ' Ασφένδου το καπλάκι.
Στ' Αρμενοκάρμιους έχασες τον Γιώργη Δεληγιάννη,
που πιο μεγάλος ήρωας στον τόπο δεν εφάνη.
Ο Περρογιώργης αρχηγός έπεσεν εις την Χίο,
που επολέμα ηρωικά το τουρκικό στοιχείο
Και η Μπουρμιαχοκασουλή, που ήταν κοπελιδάκι,
έπεσε ηρωικά κι αυτή στον πύργο τ' Αληδάκι
Σ' όλη την Κρήτη εμάχονταν τ' Ασφενδιωτάκια, αράδα.
Εμάχονταν και στα νησιά και στην παλιά Ελλάδα.
Εις το ζάσι εμάχονταν τρεις αδερφοί Βουρβάχοι,
όταν στον Προύθο έδωσεν ο Υψηλάντης μάχη
εκεί στο Φραγκοκάσπελλο με τον Μπικιοστρατή σου
σαν τα βουνά εγίνηκε η δόξα η δική σου
Μπουρμιαχοί, Ντελιγιαννήδες και Μπουλιωτοσφηνιάδες
και Σηφοδασκαλάκηδες, τρανοί πολεμισιάδες.
Κι όλες οι οικογένειες εβγάλαν αντρεπωμένους,
κι όλες πληρώσαν ακριβιά για λευτεριά του γένους.
Ασφένδου μου περιήφανο, χωριό μου παινεμένο
ποτέ δεν νιώθω άνετα μακριά σου όταν μένω.

Κ.Ι.Γ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Λίγα λόγια για τους αναγνώστες	5
Πρόλογος	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ - ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ - ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ	7
Τα διοικητικά όρια της κοινότητας	10
Τοπωνύμια της κοινότητας Ασφένδου	10
Πληθυσμιακή κίνηση	17
Ποιοι γίνανε πρόεδροι και δήμαρχοι στην κοινότητα Ασφένδου	18
Αδελφοποίηση με Αδάμαντα Μήλου	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ:

ΑΣΦΕΝΔΟΥ	
ΣΠΗΛΙΟΙ	
ΦΑΛΑΓΓΑΡΗ	
ΒΟΥΒΑΣ	26
ΦΑΡΑΓΓΙΑ ΤΟΥ ΒΟΥΒΑ	28
ΝΟΜΙΚΙΑΝΑ	29
ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ	32
ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΑΤΟΜΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΑΔΕΙΧΤΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΦΕΝΔΟΥ:

Βούρβαχοι	35
Οικογένεια Δεληγιαννάκηδων	40

**ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΚΡΙΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΦΕΝΔΟΥ:**

Γρηγόριος Χρυσουλάκης	50
Προκόπης Μπολιώτης	55
Ανδρέας Πολέντας	55
Κωστάρος Βολουδάκης	57
Σίφης Λιάπης	58
Πρωτοπρεσβύτερος παπά Γιώργης Πυρουνάκης	62
Εμμανουήλ Ψυλλάκης	64
Επισμηναγός Αντώνιος Βενάκης	65
Ιωάννης Πυροβολάκης, γιατρός διδάκτορας Πανεπιστημίου	66
Θεόδωρος Γερωνυμάκης	67
Στρατηγός Αναστάσιος Χομπήτης	68
Γεώργιος Χομπιτάκης	69
Σταύρος Θ. Γερωνυμάκης	70
Ανδρέας Μπολιώτης	70
Γεώργιος Μανταδάκης	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΦΕΝΔΟΥ:

Δημοτικό Σχολείο Βουβά	73
Δημοτικό Σχολείο Αγίου Γεωργίου	75
Νηπιαγωγείο Βουβά	76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΑΣΧΟΛΙΕΣ:

Ελαιοκομία	77
Κτηνοτροφία	78
Αμπελουργία	80
Γεωργία	80
Μελισσοκομία	81
Τεχνίτες	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

ΥΠΟΔΟΜΕΣ:

Συγκοινωνία - Εμπόριο	83
Ύδρευση	84
Ηλ. Ρεύμα	88
Το Ηρώο στον Βουβά	88
Το Κοινοτικό Γραφείο	89
Κοινοτικά Στραγεία Βουβά	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΙΣΤΟΡΙΑ

Επανάσταση του Δασκαλογιάννη	91
Σημαντική ή συμμετοχή των Ασφενδιωτών στην εξολόθρευση του Αληδάκι	93
Επανάσταση του 1821	95

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟΥ

Καϊζή Μιχάλης, Δεληγιαννάκης, Μουσταφάς	111
Επανάσταση 1866-69	118
Επαναστάσεις 1877 μέχρι 1898	124
Στο κίνημα του Θερίσου	125

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Γεώργιος Πέρρος	127
Μανούσος Πέρρος	129
Ιωάννης Νικ. Βούρβαχης	130
Αδελφοί Μανταδάκηδες	130
Ανδρέας Μόσχοβης	131
Σταύρος Ιωσήφ Μαρινάκης	131
Εμμανουήλ Νικολάου Φρυσούλης	132
Δεληγιαννάκης Θεόδωρος του Νικολάου	132
Νικόλαος Χατζιδάκης	132

ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΑΣΦΕΝΔΟΥ:

Ιωάννης Δεληγιαννάκης	133
Ηλίας Δεληγιαννάκης	133
Μάρκος Δεληγιαννάκης	134
Κατάκης Δεληγιαννάκης	135
Ιωάννης Βούρβαχης	135
Γεώργιος Βούρβαχης	135
Μάρκος Βούρβαχης	135
Ανδρέας Σφηνιάς	135
Ιωσήφ Σφηνιαδάκης	135

ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 136

Ιωάννης και Σταύρος Εμ. Μαρινάκης	137
---	-----

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ 138**Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ** 138**Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 9 ο****Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ -ΚΑΤΟΧΗ:**

Αλβανικό μέτωπο	139
Τα θύματα του Αλβανικού πολέμου	139
Η Μάχη της Κρήτης	141
Γερμανική κατοχή	142
Εμφύλιος πόλεμος	148
ΠΗΓΕΣ ΠΟΥ ΒΡΕΘΗΚΑΝ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	149

Ο Κανάκης Γερωνιμάκης γεννήθηκε την 31-12-1926 στην κοινότητα Ασφένδου. Οι «σπουδές» του τελείωσαν στο Δημοτικό του χωριού του, διότι τα παιδικά του χρόνια ήσαν δύσκολα.

Με τα λίγα του γράμματα υπηρέτησε άριστα την κοινότητα Ασφένδου σαν γραμματέας αυτής. Σε αναγνώριση της προσφοράς του, στην Κοινότητα και στους δημότες, ο Σύλλογος Σφακιανών του Νομού Ηρακλείου του απένειμε χρυσό μετάλλιο. Έχει γράψει οχτώ βιβλία

που ήδη έχουν κυκλοφορήσει τα πέντε και τα άλλα τρία είναι στα τυπογραφεία. Έχει γράψει εκατοντάδες άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά, κυρίως λαογραφικού περιεχομένου και τοπικής ιστορίας. Έχει γράψει εκατοντάδες ποιήματα. Για τα χειρόγραφα του βιβλίου του «ΠΕΡΙΠΛΟΚΑΔΙΑ» επιμήθηκε με τον Α' έπαινο από την Ακαδημία Αθηνών και για τα χειρόγραφα του βιβλίου του «ΜΑΝΤΙΝΑΔΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΤΣΗ ΚΡΗΤΗΣ» πάλι από την Ακαδημία Αθηνών επιμήθηκε με τον Β' έπαινο. Έχει πάρει επαίνους και διακρίσεις από τη συμμετοχή του σε διάφορους διαγωνισμούς ποίησης.

ΧΑΡΤΗΣ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΣΦΕΝΔΟΥ
ΥΠΟΜΗΝΗΜΙΑ
..... Όρια Κοινοτήτων
~~~~~ Επαρχιακή Οδός
~~~~~ Κοινοτική Επιχειρήσιμη
~~~~~ Γρεμπά
~~~~~ Ρυθκία, Χειμαρά
~~~~~ Γεωτράπεζες
⊕ Κοινοτική Ύδρα
(1930) Υπόθετος (Ακίνητος)
♀ Εκκλησίες
□ Κτινοτροχική Κατασκευή
~~~~~ Κορυφογραμμές

Στο χάρτη που είναι στο τέλος του βιβλίου μας σημειώνονται τα τοπωνύμια με τους αντίστοιχους αριθμούς

Οι βραχογραφίες του Ασφένδου
κατά τους ειδικούς
Αρχαιολόγους Πωλ-Φωρ κ.ά.
χαραγμένες σε πωρόλιθο
στο σπήλαιο Σκορδολάκια,
ανάγονται στο 2.000 π.Χ.

